

ئۇشبۇ كىتاب ئېلكتىپ تورى تەرىپىدىن تارقىتىلدى

ئەزىز ئوقۇرمەن، ئۇشبۇ كىتاب ئېلكتىپ تورى تەرىپىدىن
سىكانىرلىنىپ تارقىتىلدى.

[illegible]

تاریخی ماتیریاللاردا

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى
ۋە ئۇنىڭ ئاساسىي قانۇنى

سۇتۇق بۇغراخان نەشرىياتى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بۇ كىتابنى 1933 - يىلى قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»
دۆلىتىمىزنىڭ 85 - يىللىقىغا بېغىشلايمىز!

دوكتور ئالمىجان بۇغدا

تارىخى ماتېرياللاردا

«شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»

ۋە ئۇنىڭ ئاساسىي قانۇنى

سۈتۈك بۇغراخان نەشرىياتى

دوكتور ئالمجان بۇغدا

Dr.Alimcan BUĞDA

تارىخىي ماتېرىياللاردا

«شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»

ۋە ئۇنىڭ ئاساسىي قانۇنى

Tarihi Vesikalarda

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ve Anayasası

مۇھەررىر، كوررېكتور بەت لايىھەلىگۈچى: ئا. ئاقھۇن

2 - نەشرى / 2018 - يىل نوپابىر / 1440 ھ سەفەر

ISBN: 978-605-2009-13-0

سۇتۇق بۇغراخان نەشرىياتى نەشر قىلدى

تۈركىيە - ئىستانبۇل

نەشرىيات:

Akpa Yayın Dağıtım

Sırtık no: 22756

Adres: Klavuz Çayır Cad No/49/6

Küçükalyalı/İstanbul

باسقۇچى ۋە مۇقاۋىلىغۇچى ئورۇن:

Sertifika

Ofis Yay Matbaa Kağıt San Ltd.sti

Maltepe Mah. Gumussuyu Cad.no21/Z-1

Topkapı/Zeytinburnu/İst

Sırtık No: 14973

مۇندەرىجە

005	تەقىرىز
007	تەقىرىز
009	كىرىش سۆز
019	گېزىتلەر
021	«شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتى
031	«ئەركىن تۈركىستان» گېزىتى
033	«يېڭى ھايات» گېزىتى
	گېزىتلەردىكى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»
035	گە ئائىت مەزمۇنلار
037	بۈگۈنلەردىكى سىياسىي ئەھۋالىمىز
042	يېڭى قازىنلار
043	ئىدارە، ئىنتىزام ۋە مائارىپ
050	قەشقەردىكى ئىسلام ھۆكۈمىتى باش قوماندان ئالىيلىرىدىن
051	شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى
054	ھەق جايىدا قارار تاپتى
056	خوتەن ئىتتىپاقى
057	رەئىسى جۇمھۇرىمىز
058	تەشۋىپ

- 059 ..... داخلى ئەھۋال (ئىچكى خەۋەرلەر)
- 059 ..... تەشرىپ
- 059 ..... ئۇلۇغ ۋەكىللەر
- 061 ..... بىزگە ھۆكۈمەت كېرەك
- 068 ..... قەشقەردە ھۆكۈمەت قۇرۇلىشى
- شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى جاكارلاش مۇراسىمى
- 075 ..... ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار رەسىم ۋە مەلۇماتلار
- 090 ..... داخلى (ئىچكى) خەۋەر
- 091 ..... ئالىملىرىمىز نەدە
- 095 ..... ئىچكى ئەھۋال (رەسمىي مەلۇمات)
- 097 ..... مەملىكەتتە پۇل مەسىلىسى
- 099 ..... 1933 - يىلى چىقىرىلغان بىر قىسىم پۇللارنىڭ رەسىملىرى
- 101 ..... تەيىن
- 102 ..... مۇھىم قارار
- 103 ..... ئېلان
- 104 ..... يا ئىتتىپاق يا خاراب
- 109 ..... ھازىرقى سىياسىي ھالىمىز
- 113 ..... ئەسەرلىك (ئەپسۇسلىنارلىق) ۋاپات
- 114 ..... تەستىق
- 115 ..... بۈيۈك رەھنمىلىرىمىز تەشرىپ ئەتتىلەر
- 116 ..... تۈركىيە دۆلىتىگە
- 118 ..... ئەنگلىيە دۆلىتىگە
- 121 ..... ئىستىقلال مەجمۇئەسى

- 123 ..... ئىستىقلال مەجمۇئەسى
- 129 ..... ئىستىقلال مەجمۇئەسى شەرقىي تۈركىستاندا
- 130 ..... مەرام ۋە مەقسەت (كىرىش سۆز)
- ..... شەرقىي تۈركىستان مەركىزىي ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ
- 132 ..... نىزامنامىسى
- 133 ..... «جەمئىيەتنىڭ مەقسەت ۋە مەرامى»
- 141 ..... رەسمىي ئىدارە - ئورگانلار
- 143 ..... كاشىغەر ۋىلايەت ئىستىقلال مەھكىمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى
- 146 ..... شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشى
- 148 ..... «شەرقىي تۈركىستان دۆلىتى قۇرۇلۇشى» نىڭ باياننامىسى
- 155 ..... دۆلەتنىڭ قۇرۇلۇشىدىكى مەقسەت
- 159 ..... مەركەز قوماندان (باش قوماندان)
- 162 ..... يېڭى تەيىنلەر
- 165 ..... ئىجتىمائىيات
- 167 ..... قانۇن ئاساسى (ئاساسىي قانۇن)
- 167 ..... قانۇن ئاساسى (ئاساسىي قانۇن)
- 167 ..... مۇقەددىمە
- 193 ..... بىر قىسىم ماقالىلەر ۋە ئۇقتۇرۇشلار
- 195 ..... تۇتقۇنلۇق (مۇستەملىكە) دەۋرى
- 200 ..... ئىنقىلابنىڭ بىرىنچى دەۋرى
- 201 ..... خائىن تۇڭگانلار
- 205 ..... كاشىغەر پىتىنۋازلىرىغا مۇراجىئەت
- 208 ..... «ئىستىقلال» يولىدا

- 211 ..... تەرغىبات
- 216 ..... بىزگە تاش يۈرەكلىك (چىدامچان) ئىشچىلار كېرەك
- 220 ..... شەرقىي تۈركىستاندا بۈگۈنكى ھايات
- 224 ..... شەرقىي تۈركىستاندا پۇل مەسىلىسى
- ..... يېڭى چىققان مىللىي ئاقچا توغرىسىدىكى باش
- 227 ..... مىنىستىرنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشى
- 231 ..... **ئەدەبىيات - سەنئەت**
- 233 ..... ھايات (لار) تۇرمۇشىدىن ئېلىنغان ھېكايە
- 237 ..... باشلاندى
- 244 ..... ئالتاي تاغلىرى
- 246 ..... تۈرك ئوغلىمىز
- 247 ..... غەيرەتلىك باتۇر
- 251 ..... **يۇرت خەۋەرلىرى**
- 253 ..... ئوسمان ئەلى بەگ نېمىشقا ۋە قانداق تۇتۇلغان
- 255 ..... ۋەكىل ئابدۇللىتىپ ئەپەندىنىڭ تەشرىپى
- 256 ..... مىللىي ئىجاد
- 256 ..... غالادانى بانكىسى
- 257 ..... ئۇنىڭدىن - بۇنىڭدىن
- 257 ..... ئالىي جاناپلار
- 258 ..... تىجارەت نازارىتىگە:
- 258 ..... بىلدۈرۈش (ئۇقتۇرۇش):
- 259 ..... ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ ئىلمىي ھەيئىتى تەرىپىدىن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تەقىرىز

پۈتكۈل گۈزەل مەدھىيە ۋە ماختاشلار بىزگە قەلەم بىلەن يېزىشنى ئۆگەتكەن چەكسىز قۇدرەت ساھىبى ئاللاھقا؛ كامىل دۇرۇت ۋە سالام مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بولسۇن.

قوللىغۇزدىكى بۇ ئەسەر، 20 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا مەزلۇم، قەھرىمان، جەڭگىۋار شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قارا نىيەت، رەزىل، ئاچكۆز، پىچەك ۋە نىجىس خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى قوراللىق جىھادىي كۈرەشلىرىنى، ئۆز ۋەتىنىنى قوغداش ۋە دۆلىتىنى قۇرۇپ چىقىش يولىدىكى پەۋقۇلئاددە غەيرەت ۋە ئالىيجانابلىقىنى، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ ئادالىتىنى بەرپا قىلىش يولىدىكى ئىلغار سەۋىيە ۋە تىرىشچانلىقىنى قىسقا ۋە مېغىزلىق قىلىپ ئىلمىي پاكىتلار بىلەن ئىپادىلەپ بەرگەن.

بۇ ئەسەر، جەڭگىۋار شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ
ئىنسانلىق ۋە ھاياتلىق دۈشمىنى خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىغا
قارشى كۈرەشتە، ئۆزىنىڭ مىللىي دۆلىتىنى ۋە دۆلىتىنىڭ
ئانا قانۇنى (ئاساسىي قانۇن) نى تۈزۈپ چىقىشتا تۈپ
مەنبە بولالايدۇ. ئىنشائاللاھ.

ئابدۇلقادىر ياپچان

2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى

تەقىرىز

قوللىمىزدىكى بۇ ئەسەر، 1933 - يىلى ۋەتىنىمىزدە قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت ئاپپاراتى، بايرىقى، ئاساسىي قانۇنى، دۆلەت ئەركانلىرى ۋە خىزمەت - پائالىيەتلىرى ھەققىدە ئىنتايىن قىممەتلىك مەلۇماتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندۇر. ئاساسەن شۇ دەۋردە چىققان گېزىتلەرنى ۋە شۇ دۆلەتنىڭ ئورگان ژۇرنىلىدا نەشر قىلىنغان تارىخىي ۋە ئەدەبىي ماتېرىياللارنى مەنبە قىلغان، ئىلمىي قىممىتى ئىنتايىن يۇقىرى، شۇ جۇمھۇرىيەتنى قايتىدىن قۇرۇشقا تەلپۈنىۋاتقان ئەۋلادلىرىمىز ئۈچۈن مەنبە ئۇزۇق مەنبەسى، ھەر بىر شەرقىي تۈركىستانلىقنىڭ ئۆيىدە كەم بولسا بولمايدىغان بىر رەھنەمادۇر.

ئەسەرنىڭ مۇئەللىپى گەرچە ئىسلام قانۇنى مۇتەخەسسسى بولسىمۇ، ۋەتىنىمىز ۋە مىللىتىمىز ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش، مىللەتنى ئاقارتىش ۋە ئويغۇتۇش ھەرىكىتىگە بىر كىشىلىك ھەسسە قوشۇش مەقسىتىدە ئۇزۇن يىلدىن بېرى ئاشۇ دەۋرگە ئائىت ماتېرىياللارنى توپلاپ نەشر قىلىش ئۈچۈن ئىزدىنىۋاتقان ۋە جاپا چېكىۋاتقان بىر سەپىدىشىمدۇر. بۇ ئەسەر بولسا، ئۇنىڭ بۇ ساھەدىكى

ئۆزىنىڭ مىڭ مىڭلىرىدىن بىرىدۇر. ئاللاھ، قېرىندىشىم
دوكتور ئالمجان بۇغداغا كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلغاي،
تېخىمۇ خىزمەتلەرگە مۇۋەپپەقىيەت قىلغاي، ئامىن.

ھۆرمەت بىلەن ئابدۇلخالىق ئۇيغۇر

 2018, 10, 31

كىرىش سۆز

تۈرك قەۋملىرى ئىچىدىكى تۇنجى شەھەر ھاياتىغا ئۆتكەن، يېزىق ئىجاد قىلغان، ئەڭ ئىلغار مەدەنىيەتكە ئىگە بولغان خەلق ئۇيغۇرلاردۇر. قاراخانىيلار سۇلتانى ئابدۇلكەرىم سۇتۇق بۇغراخاننىڭ 920 - يىلى ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشى بىلەن ئۇيغۇرلار تۈرك - ئىسلام دۇنياسىدا ئىلىم ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە تېخىمۇ يۈكسەك پەللىگە يەتتى. ئۇيغۇرلار 1678 - يىلى يەكەن سەئىدىيە خانلىقى ئاغدۇرۇلغاندىن تارتىپ تاكى 1876 - يىلى ياقۇپبەگ تەرىپىدىن قەشقەرىيە دۆلىتى قۇرۇلغىچە بولغان ئارىلىقتا مىسلىسىز پاجىئەلەرگە دۇچار بولدى. نۇرغۇن ئىقتىدارلىق سىياسىيونلار، ئالىم - ئۆلىمالار، سەنئەتكارلار ۋە بايلار رەھىمسىز قىسمەتلەرنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتتى. خەلقنىڭ جېنى، مېلى، ئىپپەت - نومۇسى ۋە ئىززەت - شەرىپىنىڭ قورغىنى بولغان ۋەتەن باشسىز؛ مىللەتنىڭ دىنىنى قوغدايدىغان ۋە مىللىي ئاڭ - سەۋىيەسىنى ئۆستۈرىدىغان، ئىلىم - ئېرپاننى بېيتىدىغان مەدرىسىلەر ئۈستازسىز؛ مىللىي ھاياتىمىزغا مەنە بېغىشلايدىغان

مەدەنىيىتىمىز ئىگىسىز؛ شەرەپلىك ھاياتىمىزنىڭ كاپالىتى بولغان ئىقتىسادىمىز تىجارەتچىسىز قالدى. قىسقىسى ئۇيغۇر خەلقى سىياسىي جەھەتتە مەھكۇملۇق، دىنى جەھەتتە خۇراپاتلىق، ئىقتىسادىي جەھەتتە يوقسۇللۇق پاتقىقىغا - باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئاسان قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئېغىر جاھالەت پاتقىقىغا ياتقاندى.

19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا يەنى 1876 - يىلى ياقۇپبەگ تەرىپىدىن قەشقەرىيە دۆلىتىنىڭ قۇرۇلشى بىلەن، ئۇيغۇر خەلقى بىرئاز بولسىمۇ قەدىدىنى رۇسلاش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى. بىر تەرەپتىن ئوسمان ئىمپېرىيەسى بىلەن زىچ ئالاقە ئورناتقان قەشقەرىيە دۆلىتى، ئىسلام دۇنياسى ۋە غەرب دۆلەتلىرى بىلەنمۇ مۇناسىۋەت قۇرغانىدى. بۇ دەۋر، 600 يىل ئىسلام دۇنياسىنىڭ ھامىيىسى بولغان ئوسمان ئىمپېرىيەسىنىڭ غەرب دۇنياسى بىلەن جىددىي سۈركىلىش ئىچىدە تۇرۇۋاتقان مەزگىلىگە توغرا كەلگەن ئىدى. غەرب دۆلەتلىرى ئوسمان ئىمپېرىيەسىنىڭ ھىمايىسى ئاستىدىكى نۇرغۇنلىغان ئىسلام دۆلەتلىرىنى ئىشغال قىلىۋالغان ئىدى. تۈركىستان زېمىنىغا كۆز تىكىپ تۇرغان رۇسىيە ۋە مانجۇ خانلىقى، بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، قەشقەرىيە دۆلىتىنى مۇنقەرز قىلدى. مانجۇ خانى 1887 - يىلىدا شەرقىي تۈركىستاننى ئىشغال قىلدى. گەرچە قەشقەرىيە دۆلىتىنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولمىغان بولسىمۇ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ دۆلەتچىلىك ئېڭىدا ئىجابىي تەسىر

پەيدا قىلغان ئىدى.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، ئىسلام دۇنياسىدىكى مۇسۇلمانلار دىنىي جەھەتتە بىدئەت ۋە خۇراپاتلىق؛ ئىقتىسادىي جەھەتتە بوھران ۋە يوقسۇللۇق؛ سىياسىي جەھەتتە مۇستەملىكە؛ ئاڭ ۋە پىكىر جەھەتتە نىزا ۋە تەپرىقە ئىچىدە ئىدى. بۇ سەۋەبتىن ئىسلام دۇنياسىدىكى مەشھۇر مۇجتەھىد ۋە مۇتەپەككۇرلار، مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە غەرب دۆلەتلىرىنىڭ ئىشغالىيىتىدىن قۇتۇلۇش چارە - تەدبىرلىرى ئۈستىدە جىددىي ئىزدىنىشكە باشلىدى. ئەرەب دۇنياسىدا جامالىدىن ئافغانى، مۇھەممەد ئابدۇ، رەشىد رىزا ۋە ھەسەنۇلبەننا (1906 - 1949) قاتارلىق زاتلار؛ تۈرك دۇنياسىدا بولسا، مۇسا كازىم ئەپەندى (1859 - 1920)، قىرىملىق ئىسمائىل غاسپىرالى، مەھمەت ئاكىف ئەرسوي (1872 - 1936) ۋە مۇسا جارۇللاھ (1875 - 1949) قاتارلىق زاتلار؛ ھىندىستاندا بولسا، مۇھەممەد ئىقبال (1877 - 1938) ۋە ئەبۇلئەلا مەۋدۇدى (1903 - 1979) قاتارلىق زاتلار «ئىسلاھات ھەرىكىتى» نى باشلاشتى.

ئىسلام دۇنياسىنىڭ ۋە تۈرك دۇنياسىنىڭ بىر قىسمى بولغان ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندىمۇ ئىلغار پىكىرلىك ئەجدادىمىز خىتايلارنىڭ ئىشغالىيىتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، باشقا ئىسلام دۇنياسىغا ئوخشاشلا ئەڭ ئەۋۋەل مائارىپ ساھەسىدە «جەدىدچىلىك ھەرىكىتى» نى قوزغىدى. شەرقىي

تۈركىستاننىڭ مەشھۇر بايلىرىدىن مۇسا باي ۋە ئوغۇللىرى ھۈسەنبەگ (؟ - 1926)، باھاۋۇدۇنبايىلار (؟ - 1927) مىللەتنى ماددىي ۋە مەنىۋى بوھراندىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بىر تۈركۈم ياشلارنى قازان، ئوتتۇرا ئاسىيا، مىسىر ۋە تۈركىيە قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلارغا ئىلىم تەھسىل قىلىش، ئىلغار پىكىر ۋە تەجرىبىلەرنى ئىگىلەش ئۈچۈن يوللىغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن تۈرك دۇنياسىدىكى مۇنەۋۋەر كىشىلەرنى تەكلىپ قىلىپ، يېڭىچە مەكتەپلەر ۋە مىللىي ئاقارتىش ھەرىكەتلىرىنى قانات يايدۇردى. بۇ بايلارنىڭ تۇتاشتۇرغان مەشئىلى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەممە يېرىنى يورۇتۇشقا باشلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەستىن بۇخارادا يۇقىرى ئىلىم تەھسىل قىلغان ئابدۇقادىر داموللام (1854-1924) بۇ مەشئەلنى تېخىمۇ ئېگىز كۆتۈرۈپ، مىللەتنى جاھالەتتىن قۇتۇلدۇرۇش، مىللىي ۋە ئىسلامىي كىملىك (توغرىسى شەرقىي تۈركىستانلىق كىملىكى) نى خەلق قەلبىدە يېڭىدىن ئويغىتىش ئۈچۈن، ئىشنى قەشقەر دىيارىدىكى تارىخىي ئىلىم مەركىزى بولغان خانلىق مەدرىسىنىڭ تەلىم - تەربىيە مېتودىدا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش بىلەن باشلىدى. خانلىق مەدرىسىدىكى ئىسلامىي ئىلىملەرنى دوگما ئەرەبچە ئوقۇشتىن ئىبارەت خاتا مائارىپ مېتودىنى ئۆزگەرتىپ، ئەرەبچە، پارىسچە بىلەن بىرگە ئۇيغۇرچە ۋە يەنە ساھەسىدىكى ئىلىملەرنىمۇ دەرسلىك كاتېگورىيەسىگە كىرگۈزدى. ئابدۇقادىر داموللام بەزى دەرسلىك كىتابلىرىنى ئۆزى، ئۇيغۇر ۋە ئەرەب تىلىدا

يازدى ۋە تالىپلىرىغا ئوقۇتتى. بۇنىڭ تۈرتكىسىدە يېتىلگەن تالىپلار قىسقا ۋاقىت ئىچىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا يېڭى مائارىپ مېتودىنى كەڭ قانات يايدۇردى. بۇ مېتود بويىچە تەربىيەلەنگەن ئوقۇغۇچىلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىكى دىنىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي، مائارىپ، ئەدەبىيات، تارىخ قاتارلىق ساھەلەردە كۆزگە كۆرۈنگەن ئابىدە شەخسلەرگە ئايلاندى.

مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە يېتىلگەن قۇتلۇق ھاجى شەۋقى (1876 - 1937) مىسىر ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى مەشھۇر ئالىملاردىن ئالغان ئىلىم، ئىگىلىگەن تەجرىبىلىرىنى قەشقەردە يېڭىچە مائارىپ ھەرىكىتىگە ئاكتىپ تەتبىقلاپ، مىللىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى تەسىس قىلىش ۋە ئەڭ مۇھىمى خەلقىگە تۈرك - ئىسلام دۇنياسىدا ۋە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى يەتكۈزۈش ئارقىلىق خەلقنىڭ دىنىي، مىللىي، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي.... ساھەسىدىكى ئاڭ - سەۋىيەسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن گېزىت - ژۇرناللار چىقاردى. بەزىدە گېزىتلەرنىڭ ئىسمى ئۆزگەرگەن بولسىمۇ، نىشانىدىن چەتنىمىدى. بۇ ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېقىنقى زامان تىراگېدىيەلىك تارىخىنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا يەتكۈزدى. خەلقىمىز نۆۋەتتە ئەنە شۇ يېقىنقى زامان تارىخىدىكى ۋەقەلەردىن ساۋاق ئېلىپ، كەلگۈسىنىڭ ئىستراتېگىيەسىنى تۈزمەكتە.

مەمتېلى تەۋپىق ئەپەندىم (1901 - 1937) تۈركىيەدىكى مەزگىلدە ئىگىلىگەن تەجرىبىلىرى بويىچە، يېڭىچە مائارىپ سىستېمىسىدا مەكتەپ، ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ۋە ئىزچى ئەترەتلىرىنى قۇرۇپ، ياشلار ئىچىدە مىللىي ئويغىنىش ھەرىكىتىنى قوزغىدى. ئەسەرلەرچە زۇلۇم - سىتەم ئاستىدا ئېزىلىپ، ئۆزلۈكىنى، جاسارىتىنى، ئۆزئارا ئىشەنچىسىنى يوقاتقان خەلقكە يېڭىدىن روھ بېرىش ئۈچۈن، ياشلاردىن «ئىزچىلار ئەترىتى» تەشكىللەپ ئىزچى مارشلىرىنى ياڭرىتىپ، شەھەرمۇ شەھەر ئايلاندۇردى. تەۋپىق ئەپەندىم بىرىنچى قاراردا تەربىيەلەنگەن ئوقۇغۇچىلىرىنى ھەرقايسى ۋىلايەت ۋە ناھىيەلەرگە «ئاقارتىش ئەلچىسى» قىلىپ يوللىدى. خەلق ئاممىسى بۇ پىداكار ئەزىمەتلەرگە باغرىنى ئاچقاچقا، تېز سۈرئەتتە مەكتەپلەر قۇرۇلدى. بۇنىڭ تۈرتكىسىدە ۋەتىنىنىڭ ھۆرلۈكى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان كۆپلىگەن زىيالىيلار يېتىشىپ چىقتى.

1913 - يىلىدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ شەرقىدىكى قۇمۇلدا تۆمۈر خەلىپىنىڭ باشچىلىقىدا زالىم خىتايغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلدى. گەرچە خىتايىنىڭ ھىيلە - نەيرەڭلىرى بىلەن تۆمۈر خەلىپە شېھىت قىلىنغان بولسىمۇ، مۇستەقىللىق مۇجادىلىسى ئۆزلۈكسىز داۋام قىلدى. تۆمۈر خەلىپىنىڭ سەپىدىشى ۋە 1933 - يىلى قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» نىڭ رەئىسى بولغان خوجىنىياز ھاجىم مۇستەقىللىق بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، قۇمۇلدىن

باشلاپ شەرقىي تۈركىستاننىڭ شىمالىدا تاجاۋۇزچى ۋە ئىشغالىيەتچى مۇستەبىت زالىم خىتايلارغا قارشى توختىماي كۈرەش قىلدى.

سابىت ھاجىم داموللام ۋە مۇھەممەد ئىمىن ھەزرىتىم قاتارلىق سىياسىيون ئالىملارنىڭ پىكىر بىرلىكى نەتىجىسىدە دۇنيادىكى ۋە ئەتراپىدىكى شارائىتنىڭ ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزئارا ئىتتىپاقلىشىپ، غەربىي تۈركىستان ۋە باشقا دىيارلاردىكى سىياسىي كىرىزىستىن قېچىپ كەلگەن ئىلغار پىكىرلىك مۇھاجىرلار بىلەن بىرلىشىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ جەنۇبىدا تاجاۋۇزچى، ئىشغالىيەتچى مۇستەبىت خىتايلارغا قارشى كەڭ كۆلەملىك مىللىي مۇستەقىللىق مۇجادىلىسىنى داۋاملاشتۇردى. ئۇزۇنغا بارماي بۇ مۇجادىلە مېۋە بېرىشكە باشلىدى. ئەڭ ئەۋۋەل شەرقىي تۈركىستاننىڭ خوتەن رايونىدا «خوتەن ئىسلام ئەمىرلىكى» قۇرۇلدى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ تارىخىي پايتەختى بولغان قەشقەرنى ئازاد قىلىش بىلەن بىرگە، شەرقىي تۈركىستاننىڭ تامامىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مىللىي بىر دۆلەت قۇرۇشنىڭ مۇھىم ئىكەنلىكىدە ئىتتىپاق بولغان «خوتەن ئىسلام ئەمىرلىكى» خوجىنىياز ھاجىم ۋە باشقا مىللىي مۇجادىلە ھەرىكىتى ئىچىدە بولغانلار بىلەن بىرلىشىش ئۈچۈن سابىت داموللامنى ئەۋەتتى. سابىت داموللام دەرھال قەشقەرگە يېتىپ كېلىپ، قەشقەردىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە تۈركىيەدىن كەلگەن مۇھاجىر ۋە تەنپەنپەرۋەرلەر، تۈرك ۋە ئىسلام بىرلىكى

ئېڭىغا ئىگە ئىلغار پىكىرلىك كىشىلەر بىلەن بىرلىشىپ «شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى» نى قۇردى. بۇ جەمئىيەت ئۇزۇن ۋە مۇشەققەتلىك كۈرەش نەتىجىسىدە 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى دۇنياغا جاكارلىدى.

دۆلەت ئىنساننىڭ جېنى ۋە ھاياتىنى، مال - مۈلكىنى، ئىززەت - ئابروۋىنى، ئىپپەت - نومۇسىنى، دىن ۋە ھۆرلۈكىنى قوغدايدىغان ئەڭ ياخشى قورغان. شۇڭا، ئوخشاش تېررىتورىيەدە، ئوخشاش ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان ئىنسان ئەۋلادى، ئۆزى ۋە جەمەت - قەۋمنى قوغداش، باياشات ياشاش، قىممەت قارىشىنى ساقلاش ئۈچۈن ئەسەرلەر بويى دۆلەت قۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. تارىختا نۇرغۇنلىغان دۆلەت ۋە ئىمپېراتورلۇقلار ئۆتتى. بەزىلىرى دۇنياغا ئادالەت ۋە مەدەنىيەت تارقاتقان بولسا، بەزىلىرى ئىنسانىيەتكە ئاپەت ۋە بالا بولدى. ئاخىرىدا ھەممىسىنىڭ قىلمىشلىرى تارىخ سەھىپىسىدە يا شەرەپ مېلودىيەسى ياكى نەپرەت ئابىدىسى سۈپىتىدە قالدى.

تۈرك قەۋملىرى ئىچىدىكى ئۇيغۇر تۈركلىرى تارىختا نۇرغۇنلىغان دۆلەتلەرنى قۇرۇپ، ئادالەت بىلەن يۇرت سورىغان، ئىنسانىيەتكە ئىلىم - ئېرپان ۋە مەدەنىيەت

تارقاتقان، زۇلۇم قىلمىغان، زالىمغا يانتاياقمۇ بولمىغان. ھەر دەۋردە زامان ۋە شارائىتقا ئۇيغۇن، ئۆزىنىڭ قىممەت قارىشىنى ئاساس قىلغان ھالدا ھاكىمىيەت بەرپا قىلغان.

20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغا كەلگەندە، ھەر ساھەدىكى ئىقتىدارلىق كىشىلەرنىڭ مۇستەقىل بىر دۆلەت قۇرۇش ئۈچۈن بىر نىيەت - بىر مەقسەتتە ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى، شەرقىي تۈركىستاندىكى قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك قاتارلىق قان قېرىنداش تۈرك قەۋملىرىنىڭ، موڭغۇل قاتارلىق قېرىنداش قەۋملەرنىڭ ھەمكارلىشىشى نەتىجىسىدە، زامانىۋى دۇنيادىكى دۆلەتلەردىن قېلىشمايدىغان بىر مىللىي دۆلەت قۇرغانىدى. بۇ دۆلەت، بىر دۆلەتتە بولۇشقا تېگىشلىك بارلىق فۇنكسىيەلىك ئورگانلارنى تەسىس قىلغان بولۇپ، خەلقنىڭ نورمال ھاياتىغا تامامەن كاپالەتلىك قىلالايتتى. ئەپسۇس بۇ دۆلەت، بۇ جۇمھۇرىيەت ئىچكى - تاشقى رەزىل كۈچلەرنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كەتتى. بۇ دۆلەت دەل شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىدۇر.

قوللىنىۋاتقان بۇ ئەسەر شۇ جۇمھۇرىيەتنىڭ ئورگان ژۇرنىلى بولغان «ئىستىقلال مەجمۇئەسى» دە يېزىلغان بايانلارنى، ئۇ تارىختا نەشر قىلىنغان گېزىتلەرنى ۋە تارىخىي ھۆججەتلەرنى ئاساس قىلىپ ھازىرلاندى. تارىخى چىنلىقتىن چەتنەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن تارىخىي ھۆججەتلەر ئەينەن بېرىلدى.

بۇ ئەسەر، بىزنىڭ ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزنىڭ،
دۆلەت قۇرۇش يولىدا ئىلھام مەنبەسى بولۇپ قالسا
ئەجەب ئەمەس، دەپ ئويلايمەن. شۇنداقلا «ئىستىقلال
مەجمۇئەسى» ژۇرنىلىنىڭ بىزلەرگىچە يېتىپ كېلىشىگە
ۋەسىلە بولغان، شۇنداقلا ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان سەئۇدى
ئەرەبىستاندا تۇرۇپ شەرقىي تۈركىستان داۋاسىغا پىداكارلىق
بىلەن كۈچ قوشۇۋاتقان رەھمەتۇللاھ ئىنايەتۇللاھ تۈركىستانىي
ئەپەندىمگە كامالى ئېھتىرامىمنى بىلدۈرىمەن.

گېزىتله ر

«شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتى

<p>تجدید و اصلاحی آمر قاضی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی</p>	<p>تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی</p>	<p>تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی</p>
<p>تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی</p>	<p>تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی</p>	<p>تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی تجدید و اصلاحی</p>

«شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 1 - سانى [1].

[1] http://www6.ub.lu.se/externt/dokument/pdf/jarring/Kashgar/Kashgar_Newspaper_Voll.pdf

بۇ گېزىتنىڭ ئۈست قىسمى ئوڭ تەرەپتىكى كۆزنەكتە:

«مۇشتەرى باھاسى، بىر ئايلىق، ئالتە ئايلىق ۋە ئۈچ ئايلىق، ھەر بىر نۇسخىسى (سانى) نىڭ باھاسى 30 پۇل. گېزىت ئىدارىسى: قەشقەر مائارىپ نازارىتى، نەشرىيات شۆبىسى»

ئوتتۇرىدىكى كۆزنەكتە:

«ھەپتىدە بىر قېتىم چىقىدىغان <شەرقىي تۈركىستان ھاياتى>

تىلدا، پىكىردە، ئىشتا بىرلىك»

سول تەرەپتىكى كۆزنەكتە:

«بابلىرى ۋە قىسىملىرى،

دىنىي، مىللىي، ئىلمىي، ئەدەبىي، ئەخلاقىي ۋە سىياسىي گېزىتتۇر.

پايدىلىق ماقالىلەر قوبۇل قىلىنىدۇ، ئىدارىگە كەلگەن ۋاراقىلار كېيىن قايتۇرۇلمايدۇ، ئىمزا سىز ماقالىلەر قوبۇل قىلىنمايدۇ.

مەتبە ۋە نەشر مەركىزى مائارىپ نازارىتى»

ئاستىنقى كۆزنەكتە:

«1352 - يىلى رەبىئۇلئەۋۋەلنىڭ 28 - كۈنى ھىجرى

نەبەۋى (جۈمە). بىرىنچى سان 1933 - يىلى 7 - ئاينىڭ
21 - كۈنى مىلادى»

دېگەندەك مەلۇماتلارغا ئورۇن بېرىلگەن.

«شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ تۇنجى سانى
بىر بەت، قالغان سانلىرى ئىككى بەتلىك نەشر قىلىنغان.
ھاجى قۇتلۇق شەۋقى^[1] نىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكى ۋە

[1] ھاياتىنى غەپلەتتە قالغان مىللەتنى ئويغىتىش، مەرىپەت تارقىتىش ئۈچۈن مىللىي نەشرىياتچىلىق، مەدەنىي ئاقارتىشتەك مەنىۋى كۈرەشلەرگە ئاتىغان قۇتلۇق ھاجى شەۋقى، 1876 - يىلى قەشقەر شەھىرىنىڭ قازانچى مەھەللىسىدە ئابدۇرېھىم بەگ ئىسىملىك مەرىپەتپەرۋەر بىر ئەمەلدار ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئوقۇش يېشىغا توشقاندىن كېيىن قەشقەردىكى مەدرىسلەردە ئوقۇپ، ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئەرەب - پارس تىللىرىنى پۇختا ئىگىلىگەن. 1908 - يىلى ئاتىسى بىلەن بىللە سەئۇدى ئەرەبىستانغا ھەج قىلغىلى بېرىپ، قايتىشىدا 1908 - يىلىدىن باشلاپ قاھىرەدىكى ئەزھەر دارىلفۇنۇنىدا، ئىستانبۇلدىكى ئالىي بىلىم يۇرتىدا ۋە بۇخارا مەدرىسەلىرىدە ئوقۇپ، ئۇزاق مۇددەت بىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن ئۆز دەۋرىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدىكى مۆتىۋەر ئالىملىرىدىن بېرى بولۇپ يېتىشىپ چىققان. شۇ چاغلاردا تۈركىيە، مىسىر ۋە بۇخاراда ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئىسلاھاتچىلىق (جەدىتچىلىك) ھەرىكىتىنىڭ مۇسۇلمان دۇنياسىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئۆزگىچە راۋاجلانغان يېڭى مۇھىت ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات مەنزىرىسىنىڭ تۈرتكىسىدە مەلۇم جەھەتلەردە يېڭىچە ئىدىيىۋى تونۇشقا كەلگەن. قۇتلۇق ھاجى شەۋقى، 1917 - يىللىرى ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ مىللەتنى جاھالەت ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلدۇرۇش ھەققىدە قەشقەردىكى مىللەتپەرۋەر، مەرىپەتپەرۋەر بايلار ۋە زىيالىيلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ھەر جەھەتتىن پۇختا تەييارلىق قىلىپ، بىر يىلدىن كېيىن يەنى 1918 - يىلى مىخ مەتبەئەدە «ئاڭ گېزىتى» نى نەشر قىلىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە مۇستەقىللىق ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلغان. مىللىي ئويغىنىش، جاھالەتكە قارشى تۇرۇش، ئىلىم - مەرىپەت ئۆگىنىش بۇ گېزىت يانگىراتقان جاراڭلىق سادا بولغانلىقتىن بىر مەزگىل چىقىپلا، ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن پېچەتلىنىپ، توختىتىپ قويۇلغان. 1933 - يىلى قەشقەردە قورۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى» گە ئاكتىپ ئاۋاز قوشقان قۇتلۇق ھاجى شەۋقى، ئاخباراتچىلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ، 1933 - يىلى 7 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن ئېتىبارەن «شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنى، «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيەتى» ئېلان قىلىنغاندىن

مۇدىرلىقى ئاستىدا چىقىرىلغان بۇ گېزىتنىڭ بىرىنچى سانى پۈتۈنلەي گېزىتنىڭ مەقسەت ۋە غايىسىگە بېغىشلانغان بولۇپ، باش ماقالىسىگە «مىللىي گېزىتلەرنىڭ مەقسىتى» دەپ ماۋزۇ قويۇلغان. ماقالىنىڭ تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

«ھەمدىلەر بولسۇن (ئاللاھقا). بۇ كۈنلەردە مەزلۇم مەملىكەت شەرقىي تۈركىستان ئاسارەتلىك زۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ، قەۋمىي (مىللىي) ھاكىمىيەت يەرلەشتى. دۇنيادا ئەجنەبىي (يات) مىللەتنىڭ قولى ئاستىدا ئەسر ۋە مەھكۇم بولۇپ ياشاشتىنمۇ يامان ۋە مەلۇن بىر نەرسە يوقتۇر. بۇنىڭ بىلەن بىرگە مىللىي ھاكىمىيەت، مۇستەقىل ۋەتەن ۋە ئىززەتتىنمۇ كاتتا بىر نېمەت تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ.

كېيىن 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن تارتىپ «ئەركىن تۈركىستان» گېزىتىنى ۋە 1934 - يىلى 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىن باشلاپ، 1937 - يىلى 5 - ئاينىڭ 27 - كۈنىگىچە «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ئىزچىل ھالدا ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋام قىلغۇزۇپ، ئۇزۇن ۋە مۇشەققەتلىك مىللىي ئاقارتىش كۈرىشىنى ئېلىپ بارغان. قۇتلۇق ھاجى شەۋقى 1937 - يىلى جاللات شېڭ شىسەي خىتاي تەرىپىدىن 61 يېشىدا شېھىت قىلىنغان.

قۇتلۇق ھاجى شەۋقىنىڭ نۇرغۇن ئىلمىي ئىجادىيەتلىرى بار بولۇپ، بۇلارنىڭ ئارىسىدا «ۋەقائى قەشقەر» ناملىق ئەسىرى ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. شەۋقى يەنە قەشقەردىكى مەرىپەتپەرۋەر بايلارنىڭ ياردىمىدە موللا نازىم، نورۇز يۈسۈپى قاتارلىق شائىرلار بىلەن بىرلىشىپ، مىللىي ئويغىنىش، ئىلىم - مەرىپەت ئۆگىنىش مەزمۇنى قىلىنغان جەڭگىۋار شېئىرلىرىنى توپلام قىلىپ، «ئويغان ۋە ئىنقىلاب ئەشئارلىرى»، «ئاسارەت ۋە زالەتكە ئوت ياق» دېگەن ناملار بىلەن 1920 - ۋە 1924 - يىللىرى مىخ مەتبەدە باستۇرۇپ تارقاتقان. قۇتلۇق ھاجى شەۋقىنىڭ ئوغلى ئېمىر ھۈسەيىن قازى (1900 - 1985)، كىلاسسىك ۋە زامانىۋى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ساھەسىدىكى مەشھۇر شەخسلەردىن بىرىدۇر.

<http://www.uyghurislam.net/thread-235-1-1.html>

شەرقىي تۈركىستاندىكى مىليونلارچە مەزلۇم خەلق، ئۇزۇندىن بېرى مۇستەبىت خىتايلارنىڭ ۋەھشىيلەرچە ئىدارە قىلىشىغا گىرىپتار بولغانلىقتىن، ۋەتىنى ۋە ئۆز خەلقىنىڭ ئومۇمىي مەنپەئەتىگە خىزمەت قىلىشتىن چەكلەنگەن ئىدىلەر. يۇرتىنىڭ پايدىسى ۋە ئىستىقبالى (كەلگۈسى) دىن سۆز قىلىش، مىللىي مەنپەئەتلەردىن گەپ قىلىش كاتتا (ئېغىر) جىنايەت ھېسابلىناتتى. ھازىر مىللەتنىڭ چۇلۇۋۇرى ۋە تىزگىنى ئۆز جىنىسىدىن بولغان شەپقەتلىك ئاتىلىرى ۋە مېھرىبان قېرىنداشلىرىنىڭ قولىدىدۇر. ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئالىي مەرتىۋىلىك كىشىلەر، ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستاننى ۋەھشىي زالىملارنىڭ ئىپلاس تىرناقلىرى ئىچىدىن جېنىنى ئالقىنىغا ئالغان ھالدا غازات قىلىپ قۇتقۇزغانغا ئوخشاش، مىللەتنىڭ ئىستىقبالىنى ئويلاپ، قۇتۇلۇشىمىز ۋە ھاكىمىيىتىمىزنىڭ ئەبەدىي يەرلىشىپ ۋەتەننىڭ سائادىتىنى كۈچلۈك ئاساسلار ئۈستىگە بىنا قىلىشنى مەقسەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، دەرھال قەشقەردە مىللىي مائارىپ تەسىس قىلىشقا قارار بەردىلەر. ھەرقانداق مىللىي ھاياتقا ئىگە مەملىكەتلەردە بار بولغان مائارىپ نازارىتى تەشكىل قىلىپ، دارىلمۇئەللىمىن، مىللىي مەكتەپ، مىللىي گېزىتلەر ۋە رسالىلەر (كىتاب - ژۇرنال، خەت - چەك) ئارقىلىق مىللىي ھاكىمىيەتكە، مەملىكەتكە پارلاق نۇر چېچىش ئۈچۈن ئىجتىھات (تىرىشچانلىق كۆرسىتىش) قا كىرىشتىلەر. ئۇنىڭ ئۈچۈن ۋەھشىيلىك

ۋە خۇراپاتلىقنىڭ مەركىزى بولغان، ئۇزۇن زاماندىن بېرى خىتاي مۇستەبىتپەرەستلەر تەرىپىدىن «پىتخانا» بولۇپ كەلگەن نوبېشى مەھەللىسىدىكى جاينى يۇرت ۋە مىللەتنىڭ مەنپەئەتىنى نەزەردە تۇتۇپ دارىلمۇئەللىمىن ۋە مىللىي مەكتەپ ئۈچۈن تەيىن ۋە تەخسىس قىلدى ۋە مائارىپ نازارىتىگە مەركەز قىلىپ ئىشلىتىش ئۈچۈن مىللىي مۈلۈكتىن مۇناسىپ بىنا ۋە ئورۇنلار ئېھسان قىلدى (ئاجرىتىپ بەردى). مىللىي ۋە سىياسىي گېزىتنىڭ نەشر قىلىنىشى ئۈچۈن ئالىي پەرمان (يوليورۇق) كەلدى. شۇنىڭ بىلەن، قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مائارىپ نازارىتى شەرقىي تۈركىستان گېزىتىنىڭ نەشر قىلىنىشىغا تەشەببۇس قىلدى، بۈگۈندىن ئېتىبارەن مىللىي نەشرىياتىمىز دەۋا قىلىدۇ، ئىنشائاللاھ.

گېزىت ۋە رسالىلەر مىللەتنىڭ رەھبەر ۋە تەرجىمانى بولۇپ، خەلقنىڭ سائادىتى ۋە مىللەتنىڭ ئىززەت - ئابروۋىنىڭ ئۇلۇغ ئەركانلىرى (ئۆلى) ھېسابلىنىدۇ. بىر مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي گېزىت ۋە خەۋەرلىرىگە ئىگە بولمىسا، دۇنيادا نامى - نىشانى بولماي چاڭ - توزان ئىچىدە ئۈنتۈلۈش دەھشىتى ئاستىدا خاراب بولىدۇ. باشقىلار تەرىپىدىن تونۇلمىغىنىدەك، ئۆزىمۇ دۇنيادىكى ئىشلار ۋە ھادىسىلەردىن خەۋەرسىز قېلىپ، ئىبرەت ئېلىش ۋە بەسىرەت (ھېس قىلىش) نېسىۋىسىدىن مەھرۇم قالىدۇ. مىللىي گېزىتلەر ۋەتەن پەرزەنتلىرىگە قولىدىن كېلىشىچە دىيانەت، سىياسەت، سانائەت، زىرائەت ۋە مىللىي جەھەتتە

شەرەپلىك بولۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، دۇنيادا بولۇپ ئۆتكەنلەردىن خەۋەر بېرىپ، مىللەتنىڭ كۆزىنى ئاچىدۇ. ئومۇمىي مەنپەئەت ئۈچۈن ھايات ۋە تەۋەججۇھ (يۆنىلىش) بەخش قىلىپ ھەممىيەت (ۋە تەنپەرۋەرلىك) ۋە جاسارەتكە مايىللىق روھىنى ئۇرغۇتىدۇ.

مەسىلەن: سىياسىي ئىشلاردا يۇرت ۋە مىللەتنىڭ پايدىسى قايسى رەۋىشتە، قانداق تەدبىر ۋە ھېكمەت بىلەن بولىدىغانلىقى، مىللەتنىڭ ئاسايىشى ۋە ئومۇمىي تىنچلىقنىڭ قانداق قولغا كېلىدىغانلىقى، باشقىلار قانداق ئەھۋالدا بىز قانداق ۋەزىيەتتە تۇرۇۋاتىمىز، ۋەزىيىتىمىزگە قاراپ قانداق ھەرىكەت قىلىمىز، قايسى يولدا مەملىكىتىمىزگە پايدا كېلىدۇ ۋە نېمە ئىشتا زىيان كېلىدۇ، قانداق ئىدارە (باشقۇرۇش) سىستېمىسى بىلەن بىز تىنچ - ئارام ۋە خاتىرجەم ياشايمىز ۋە مۇشۇنىڭغا ئوخشاش مۇھىم ئىشلار توغرىسىدا گېزىتىمىز تەتقىقات ئېلىپ بارىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە مەملىكىتىمىزنىڭ ئىقتىسادىي تىرىكچىلىكىدە سانائەت، تىجارەت ۋە زىرائەت قاتارلىق ئىشلاردا قايسى تەدبىرلەر بىلەن ئومۇمىي خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالى ياخشىلىنىدۇ، قانداق قىلغاندا يۇرتىمىز كەمبەغەللىك ۋە خارلىق بالاسىدىن قۇتۇلۇپ بارلىق ھاياتى بەختلىك بولىدۇ، قانداق قىلغاندا مالىيە جەھەتتىن ھۆكۈمىتىمىز ۋە خەلقىمىزنىڭ ئېھتىياجلىرى قامدىلىنىدۇ... قاتارلىقلار.

ئومۇمىي ئەخلاق نېمە بىلەن ئاياقتا تۇرالايدۇ (مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ)، قايسى تەدبىر ۋە جازالار بىلەن ئەخلاقسىزلىقتىن ساقلانغىلى بولىدۇ، دىن ۋە ساماۋى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن شەرىئەت ئەخلاقى ساپلاشتۇرۇش ئۈچۈن قانداق تەلىم ۋە يول كۆرسەتكەن دېگەنگە ئوخشاش مەزمۇنلارمۇ گېزىتىمىزدە يەر ئالىدۇ.

ئىنسانىيەت دۇنياسىدا بولۇۋاتقان ۋەقەلەر ۋە كاتتا (چوڭ) ھادىسىلەر ۋە يەنە ئەلۋەتتە ئۆز ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھازىرقى ۋەزىيىتىدىن خەۋەر بېرىش ئارقىلىق، مىللەتنى ياخشىلىقنى كۆپەيتىش ۋە يامانلىقنى يوقۇتۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشكەمۇ ئۈندەيدۇ.

خۇلاسە كالام، گېزىت دېگەن مۇبارەك سەھىپە ئىنسانىيەت دۇنياسى ۋە مۇسۇلمان دۇنياسى ئۈچۈن پايدىلىق ۋە مەنپەئەتلىك ئىشلارغا تۈرتكە بولغۇچى ئىنساننىڭ بەخت - سائادىتى ۋە ئېسىل ئەنئەنىلىرىگە خىزمەت قىلىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان مۇھىم بىر ئىشتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، دۇنيادا ئۆز ھاياتىغا ئىگە بارلىق مەملىكەتلەردە مىڭلىغان ئىسىملار بىلەن كۈنلۈك، ھەپتىلىك ۋە ئايلىق گېزىت - ژۇرناللار نەشر قىلىنىپ تۇرماقتا. ئىسلام مەملىكەتلىرىدىن ھەرمەيىن شەرىفەيىن (ئاللاھ ھەر ئىككىسىنىڭ شەرىپىنى زىيادە قىلسۇن) دىن مەككەئى مۇكەررەمەدە «ئومۇمۇلقۇرا» ۋە «سەۋتۇلھىجاز» (ھىجاز ئاۋازى) نامىدا گېزىت

نەشر قىلىنماقتا، مىسىر قاھىرەدە «ئەللىۋا» (تۇغ)، «ئەلمەنارۇلئىسلامى» (ئىسلام مەشئىلى) ۋە «ئەلمۇئەييىد» (قوللاش) قاتارلىق يۈزلەرچە ناملاردا ۋە مىسىرنىڭ چوڭ - كىچىك شەھەر ۋە يېزىلىرىدا نۇرغۇنلىغان ئەرەبچە گېزىت نەشر قىلىنماقتا. تۈركىيە، ئىران، ئافغانىستان، ئىراق، سۈرىيە، تۇنىس، ئالجىرىيە ۋە ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەردە مىڭلارچە گېزىت نەشر قىلىنماقتا.

ئەلۋەتتە بۇلارنىڭ مەملىكەتلىرى ئۈچۈن سان - ساناقسىز پايدىسى بار بولۇپ، بۇلارنى بۇ يەردە بايان قىلىشقا ئېھتىياج يوق... جىڭ جاڭ جۇڭ زالىمنىڭ زامانىدا ئۈرۈمچىدىن «تىيانشان رېبو»^[1] دېگەن نامدا خىتايچە بىر گېزىت نەشر قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇ، خىتايچە بولغاندىن سىرت بىز ئۈچۈن بىرەر مۇ مەنپەئەتلىك سۆز ئەنقا (تېپىلمايدىغان بىر قۇش) بولۇپ، پۈتۈنلەي خىتاينىڭ مەنپەئەتىنى چۆرىدىگەن ھالدا سۆز قىلاتتى. مۇسۇلمانلارنىڭ زىيىنى ئۈچۈن يالغان خەۋەرلەر ۋە بىھۇدە كەلسە - كەلمەس سۆزلەر بىلەن تولۇپ تاشاتتى. ئىنشائاللاھ ئەمدى بىز مۇشۇ مىللىي گېزىتىمىزدە يۇرتىمىز ۋە ۋەتىنىمىزنىڭ پايدىسى ۋە بەخت - سائادىتى ئۈچۈن سۆز ۋە ماقالىلەرنىڭ يېزىلىشىغا قوللىمىزدىن كېلىشىچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىمىز. ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز بۇنىڭدىن نۇرغۇن پايدا ئالىدۇ دەپ ئۈمىد

[1] ئەينى ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدە نەشر قىلىنغان خىتايچە گېزىتنىڭ ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇپ تەلەپپۇز قىلىنىشى.

قىلىمىز.»

«شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتى جەمئىي 12 سان نەشر قىلىنغان بولۇپ، 13 - ساندىن تارتىپ ئىسمى ئۆزگەرتىلگەن. گېزىتنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى سانىدا «باسقۇچى ۋە نەشر قىلغۇچى مەركەز: مائارىپ نازارىتى» دەپ؛ ئۈچىنچى ساندىن سەككىزىنچى سانغىچە «قەشقەر ھۆكۈمەتى ئىسلامىيەتنىڭ نەشرى ئەفكارى» دەپ؛ كېيىنكى سانلىرىدا بولسا، «نەشر قىلغۇچى: قەشقەر مائارىپى دىنىيە نازارىتى» دەپ يېزىلغان.

«ئەرکەن تۈركستان» گېزىتى

<p>مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>	<p>ارکین تورکستان مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>	<p>مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>
<p>مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>	<p>ارکین تورکستان مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>	<p>مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>
<p>مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>	<p>ارکین تورکستان مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>	<p>مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>
<p>مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>	<p>ارکین تورکستان مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>	<p>مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>
<p>مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>	<p>ارکین تورکستان مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>	<p>مجلس شورای ملی شماره ۱۲ تاریخ ۱۳۰۲</p>

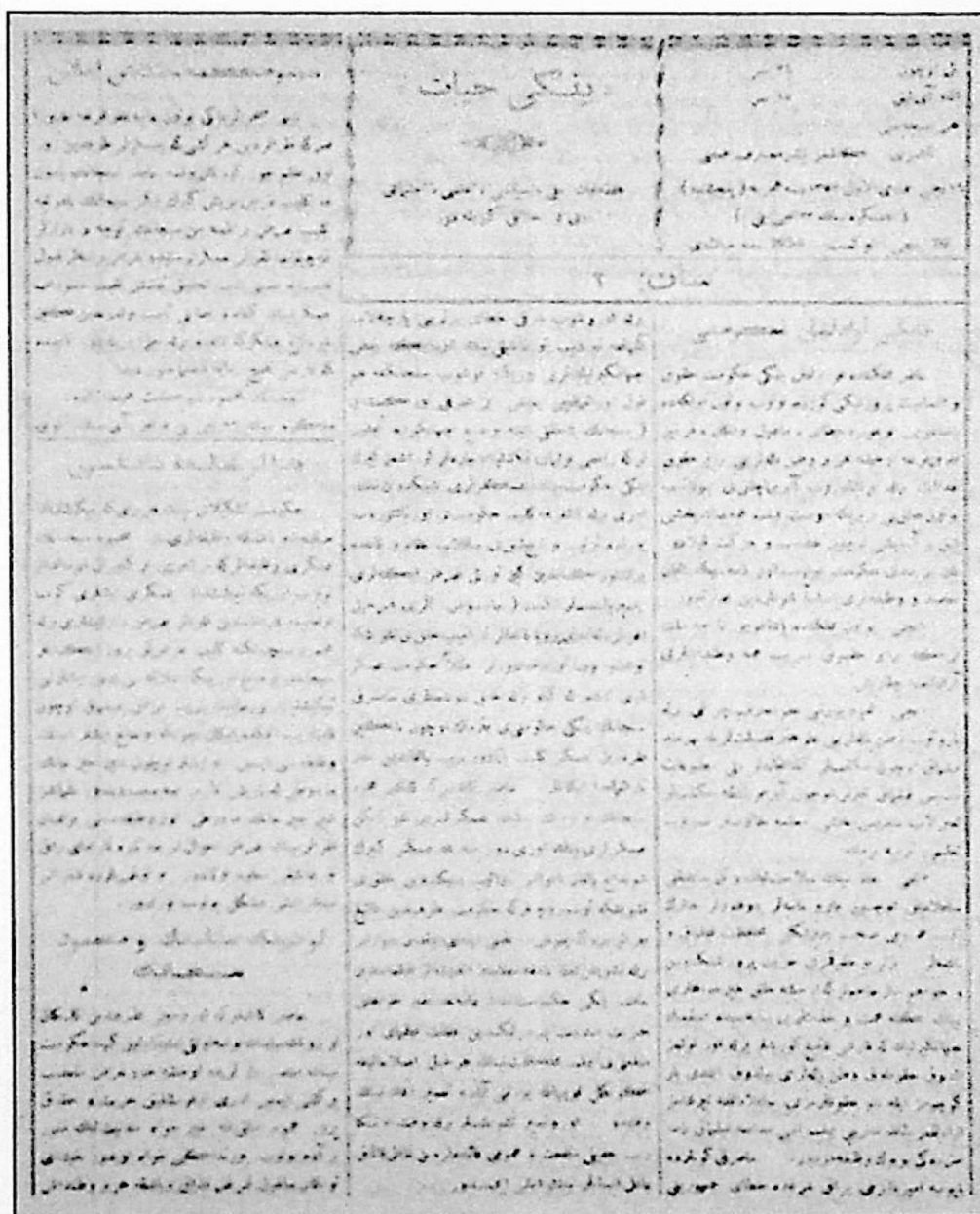
«ئەرەب تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 1 - سانى [1].

[1] http://www6.ub.lu.se/extern/dokument/pdf/jarring/Kashgar/Kashgar_Newspaper_Voll.pdf

«شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتى شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەنى 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن تارتىپ «ئەرەب تۈركىستان» دېگەن نامدا 13 - ساندىن باشلانغان بولۇپ، 1934 - يىلى 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە 21 - سان چىققان. 1934 - يىلى 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 1934 - يىلى 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنىگىچە «ئەرەب تۈركىستان» گېزىتىنىڭ نەشر قىلىنىپ - قىلىنمىغانلىقى ھەققىدىكى مەلۇماتقا ئىگە بولالمىدىم (مۇئەللىپ). «ئەرەب تۈركىستان» گېزىتىمۇ ئىككى سەھىپىدىن نەشر قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىك ۋەزىپىسىنىمۇ قۇتلۇق شەۋقى ئۈستىگە ئالغان.

«یپگی هایات» گبزتی

«يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ 1 - سانى [1].

[1] http://www6.ub.lu.se/extern/dokument/pdf/jarring/Kashgar/Kashgar_Newspaper_Vol2.pdf

«يېڭى ھايات» گېزىتى، 1934 - يىلى 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىن 1937 - يىلى 5 - ئاينىڭ 27 - كۈنىگىچە جەمئىي 263 سان چىققان بولۇپ، دەسلەپتە «قەشقەر مائارىپ جەمئىيىتى»، كېيىن «ئۇيغۇر ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. دەسلەپكى چاغلىرىدا ھەپتىدە بىر سان، كېيىنچە ھەپتىدە ئىككى سان نەشر قىلىنغان بۇ گېزىتنىڭ تۇنجى سانى ئىككى بەتلەك، كېيىنكى سانلىرى 4 بەتلەك بولۇپ، باشتىن ئاخىر قۇتلۇق شەۋقىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىدە يورۇق كۆرگەن.

گېزىتلىرىدىكى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» گە

ئائىت مەزمۇنلار

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILOSOPHY DEPARTMENT

1100 S. MICHIGAN AVE.

CHICAGO, ILL. 60607

TEL. 733-7321

1968

1969

1970

1971

1972

1973

1974

1975

1976

1977

1978

1979

1980

1981

1982

1983

1984

1985

1986

1987

1988

بۈگۈنلەردىكى سىياسىي ئەھۋالىمىز

«جانابى ھەقىنىڭ ئىنايىتى بىلەن، مۇبارەك ئىسلام باھادىرلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستاندىكى شانلىق پەتىھ ۋە زەپەرلىرى سايسىدا، زالىم جىڭ جاڭجۇڭ قېچىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۈرۈمچىدە لۇ تىڭجاڭ دېگەن بىر خىتاي ئاز ساندىكى خىتاي بىلەن قېچىقلىپ، ئۇلۇغ غازىمىز خوجىنىياز ھاجىمغا ئىلتىجا بىلەن ئادەم يوللاپ، سۈلھى تەلەپ قىلغان ئىدى. جانابى غازى شەھىر (شۆھرەتلىك)، ئالىي ماقام لۇ تىڭجاڭنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن سۆزلىشىپ، ھازىرچە ئۈچ تۈرلۈك شەرت بىلەن ئوتتۇرىدا سۈلھى ۋە مۇئائىدە (كېلىشىم) ئىمزالىدى:

شەرقىي تۈركىستان مەملىكىتى قۇمۇلدىن تارتىپ قەشقەرگىچە ئازاد، ئىسلام مۇختارىيىتىگە ئىگە بىر ئۆلكە بولۇپ، ئۈرۈمچى مەركىزىنى تونۇماي ئۆز ئىشلىرىنى ئۆز مۇسۇلمان خەلقى ئىدارە قىلىش، ئوتتۇرىدا ھۇدۇد (چېگرا) ئۈچۈن تەڭرى تېغىنى پاسىل دەپ بىلىش، خىتايلار شۇ يەردىن چىقماي ئۆز ئىچىدە تۇرۇش.

ئۈرۈمچىنىڭ ھازىرقى بېكىتىلگەن ھۇدۇدى ئىچىدە قالغان مۇسۇلمانلارغا خىتايلار تەرىپىدىن زۇلۇم ۋە قېيىن -

قىستاق قىلىنماي، ئۆز ھوقۇقلىرى بىلەن ئازادە ياشىشىغا كەڭچىلىك قىلىش.

غازىلارغا ئۈرۈمچى تەرىپىدىن 5000 (بەش مىڭ) مىلتىق، بىر يېرىم مىليون ئوق، ئىككى يېرىم مىليون سەر پۇل تەزىمىنات (تۆلەم) بېرىش.

مانا مۇشۇنداق شەرتلەر بىلەن ئۈرۈمچىدىكى لۇ تىڭجاڭ مۆھتەرەم غازى خوجىنىياز ھاجىمىدىن سۈلھى ۋە ئامانلىق ھاسىل قىلدى. بۇ سۈلھى بىلەن، ئۆز قولى بىلەن تاپشۇرغان 5000 (بەش مىڭ) مىلتىق ۋە ئوقتىن باشقا، كېيىنكى گۇچۇڭ ئۇرۇشىدا مۇجاھىدلارنىڭ قولىغا كۆپ ياراق ۋە ئەسۋابلار چۈشكەن ئىدى. لۇ تىڭجاڭ باشلىق خىتايلار بۇ سۈلھىگە قانچىلىك ۋاپادار ۋە دۇرۇس ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ، بۇنىمۇ تەجرىبە قىلىپ كۆرىمىز، زېيىنى يوق.

قۇمۇلدىن تارتىپ قەشقەرگىچە قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ تۇرغان ئەھلى ئىسلام، تېخىچە قىلىچلىرىنى غىلىپىغا سوققىنى يوق. ئەمدى يەنە «ئىختىيارىي قۇللۇق» ھاقارىتىنى ۋىجدانلىرى ھېچ (قەتئىي) قوبۇل قىلمايدۇ. ناھەقچىلىك، غەدر (ۋاپاسىز) ۋە خىيانەتكە تەھەممۇل قىلالمايدۇ (بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ). ئۆز ھوقۇقىنى ھەرقانداق زۇلۇم ۋە جاپاغا قارشى مۇداپىئە قىلىشقا ھەر زامان تەيياردۇرلەر.

مۆھتەرەم غازى خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرى بۇ مۇئاھىدەدىن كېيىن قاراشەھەرگە (قەدەم) تەشرىپ قىلىپ، مىللەتنى ئىسلامنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ، ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن جىددۇ جەھد قىلماقتا (قاتتىق تىرىشماقتا). پۈتۈن ئالتەشەھەردىكى دىن قېرىنداشلىرىنىڭ ئۈستىگە شەپقەت قاناتلىرىنى يېيىپ، ۋەتەن ۋە مىللەتنى مۇھاپىزەت ۋە ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن تەدبىرلەر ئېلىپ بارماقتىدۇر. بىز ئالتەشەھەر خەلقى بۇ مۇبارەك ئاتىمىزغا تا قىيامەتكىچە مىننەتدار بولۇپ، ئاياغلىرىنىڭ تۇپراقلىرىنى كۆزلىرىمىزگە سۈرمە قىلىپ سۈرۈش ئۈچۈن، چوڭ - كىچىك، يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە ئالىي ھۇزۇرىغا يېتىپ بېرىپ، شۇ مۇقەددەس چېهرىنى كۆرمەككە مۇشتاق - ئارزۇمەندۇرمىز. ھەر ئەمىر ۋە پەرمانلىرىغا كامىل ئىتائەت قىلىپ، دىن ۋە ۋەتەن ئۈچۈن دەردى ئىشقى (بارلىق ئىشتىياق) بىلەن پىدائىي بولۇشىمىز تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئىككى يېرىم يىل ئىلگىرى مۇقەددەس قۇمۇل تاغلىرىدا شەرقىي تۈركىستاننى ئۆزىنىڭ ئەبەدىي خالىس مۈلكى دەپ بىلىپ، بىزلەرنى خاراب ۋە ۋەيران قىلماقچى بولغان مەغرۇر زالىم ۋە مۇستەبىت خىتاي جىڭ جاڭجۇڭنىڭ قۇۋۋىتىگە قارشى ھەققانىيەت تەلپىدە بىرئازغىنە پىدائىي غازىلار بىلەن كۈرەش قىلىپ، كۆپ زەخمەت ۋە مېھنەتلەر سەرپ قىلىپ ئاخىرى بىز - شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەزلۇم مۇسۇلمانلىرىنى ۋەھشىي زالىملارنىڭ ئاسارەتلىك ۋە قۇللۇق

زەنجىرىدىن خالاس بولۇشىمىز (قۇتۇلۇشىمىز) غا بىرىنچى سەۋەب بولغان بۇ مۇقەددەس تارىخىي كىشى، ھەر قانداق ھۆرمەت ۋە ئىتائەتكە مۇستەھەق (لايىق). شۇنچە ۋاقىتلاردىن بېرى مۇھارەبەلەر (جەڭلەر) ۋە بەك ئېغىر كۈنلەر (نى) كۆرۈپ، يەنە بىر ئاز ئارام ئالماستىن مىللەتنى ئىسلامنىڭ خىزمىتىنى قىلىش ئۈچۈن قاراشەھەرگە كېلىپ، ۋەتەن ۋە مەملىكەت قايغۇسى بىلەن ھەرىكەت قىلىپ تۇرغاندا، بىزلەرنىڭ بىخەۋەر ۋە بىكار تۇرۇۋېرىشىمىز قانچىلىك بىغەيرەتلىك (بىپەرۋارلىق) ۋە ئاجايىپ ھەمىيەتسىزلىكتۇر (ئېغىر ۋەتەن سۆيمەسلىكتۇر).

بىز ئەمدى ھازىردىن باشلاپ تەخىرىسىز مەشۋەرەت (مەسلىھەت) بىلەن ئىلدام (تېز) ھەرىكەت قىلىپ، ئۇ زاتى ئالى بۈيۈك رەھبىرىمىزنىڭ خىزمەت ۋە ئىئانەتلىرى (ياردەملىشىش) گە يېتىشىپ بېرىشىمىز پەرز. سۇسلۇق ۋە بىپەرۋالىققا كېرەك يوق. ئەگەر مۇشۇ ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈپ، پۇرسەتنى پەۋت قىلساق (يوقۇتۇپ قويساق)، مائازەللاھ (ئاللاھ ساقلىسۇن) مەملىكەتنىڭ بېشىغا كۆپ پالاكەتلەر كېلىشى مۇمكىن. كېيىنكى پۇشايمان سۇد (پايدا) قىلماس.

ئەزىز قېرىنداشلار! ئاللاھ ۋە رەسۇلى، دىن ۋە مىللەت بىزدىن ھەمىيەت ۋە غەيرەت ئىستەيدۇ. سۆز لازىم ئەمەس، ئىش لازىم.

بۇرادەرلەر! مۇسۇلمانلارنى غاسىب (بۇلاڭچى) ۋە غەددار

(خائىن) لاردىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن جانلىرىنى پىدا قىلىپ، بەزمەستىن ئۆز ئايال بالا - چاقىلىرىدىن پىرقەت (ئايىرىلىش) ۋە جۇدالىقنى تاللاپ، ھەمىشە بىزنىڭ غەم ۋە قايغۇمىز ئۈچۈن ئىجتىھات قىلىۋاتقان (تىرىشىۋاتقان) بۇ مىللەت پىدائىيسىنىڭ ياردىمىگە ۋىجدان ئىگىسى بولغان ھەر بىر مۇسۇلمان تېز يېتىشىشى كېرەك.»

مىلادى 1933 - يىلى 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىكى «شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 2 - سانغا بېسىلغان ماقالىسى.

يېڭى قازىنلار

جانابى غازى سىلىڭ تەرىپىدىن مۆھتەرەم سىلىم ئاخۇن
ھاجىم خەلىپىتىم مۇپتى، ھۆرمەتلىك ئابدۇغۇپۇر ھاجىم قازى،
رەئىس موللا سابىت داموللام قازىلىققا تەيىنلەنگەن. بۇ
زاتى كىراملار قازى ئەپەندىلەردىن كۆز بىلەن كۆتىمىزكى،
شەرىئەتى غەررا نەبەۋى (ئىسلام شەرىئىتى) ھۆكۈملىرىنى
ھەققانىيەت ۋە ئادالەت بىلەن ئىجرا قىلىشۇنلار. ئومۇمىي
خەقنى ئىستىسناسىز (ئومۇميۈزلۈك) باراۋەر كۆرۈپ، توغرۇلۇق
ۋە ھەقىلىق مەسلىكى (يولى) دا شەرىئى ۋەزىپىلىرىنى ئادا
قىلىشۇنلار.

مىلادى 1933 - يىلى 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىكى «شەرقىي
تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 2 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

ئىدارە، ئىنتىزام ۋە مائارىپ

«ھازىر قۇمۇلدىن باشلاپ قەشقەرگىچە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەكسەرىيىتى (كۆپ قىسمى) نى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەملىكەت، ۋەتەننىڭ ھەقىقىي ئىگىسى بولغان مىللەت بالىلىرىنىڭ قەبز (كونترول) ۋە تەسەررۇپى (باشقۇرۇش) غا ئۆتتى. ئالتاي ۋىلايىتىنى بىزلەرنىڭ قېرىندىشىمىز بولغان قازاق مۇسۇلمانلىرى زەبىت قىلىپ (قولغا كىرگۈزۈپ) ئۆز ئىشلىرىنى سىرەنجام قىلماقتا (باشقۇرماقتا). تەڭرى تېغىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدە غازى ئەزەم خوجىنىياز ھاجىمدىن سۈلھى سوراپ، ئىدارىلىرى ئاستىدا قالغان مۇسۇلمانلار بىلەن ھوقۇق ۋە ئادالەت دائىرىسىدە باراۋەر ياشاشقا ۋەدە بېرىپ ئامانلىق ھاسىل قىلىپ تۇرغان، لۇتەنجاڭ بىلەن ئىلى ۋىلايىتىدىكى جاڭ سىجاڭ بىزگە يات مۇختارىيەت ئىدارە (ئاپتونومىيە تۈزۈمى) بىلەن تۇرماقتا.

بىز ھازىر ئۇ قەدەر كۆپ پىداكارلىق ۋە قانلىق مۇقەددەس جىھادلىرىمىز بىلەن قوللىمىزغا قايتۇرۇپ ئالغان ئەزىز ۋەتىنىمىزنىڭ ۋەھشىي دۈشمەنلەر تەرىپىدىن ۋەيران قىلىنغان يەرلىرىنى تەمىر (رېمونت) قىلىپ، مەزلۇم

مىللىتىمىزنىڭ كۆز ياشلىرىنى شەپقەتلىك قوللىرىمىز بىلەن ئېيتىپ تۇرماق زامانى كەلدى. ئۇرۇش ھالىتىدىكى ھەر بىر شەھەر ۋە ۋىلايەتلىرىمىز بىر - بىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەرسىز، ئۆزىنىڭ ئەھۋال ۋە شارائىتى ئىچىدە ھەرىكەت قىلىشقا مەجبۇر بولغان ئەھۋالغا خاتىمە بېرىلدى. ئەمدى بىر مەركەزگە توپلىنىپ، بىر - بىرىمىز بىلەن ھاللاشماق، دەرتلەشمەك، دۈشمەنلەردىن كۆرگەن زۇلۇم ۋە ھەسرەت داستانلىرىنى تۆكۈپ، ئاسارەت كېچىلىرى مەھبۇسلۇقنىڭ غۇل (ئىشكەل) زەنجىرلىرى قەيدىدە (باغلىقىدا) كۆرگەن جاپا ۋە ئەلەملىرىمىزنى بايان قىلىشىپ، قېرىنداشلار بىر - بىرىمىزنىڭ بويىنغا ئېسىلىپ، ۋەھشىي دارەندىلەر (ختاي ئەمەلدارلار) نىڭ چىركىن تىرناقلىرى ئارىسىدىن خالاس تاپقانلىقىمىز ئۈچۈن بىر - بىرىمىزنى تەبرىكلەپ، يەنە ئىككىنچى بىر قېتىم بۇنداق ئەسىرلىك ۋە قۇللۇق تۇزىقىغا چۈشمەسلىكىمىز ئۈچۈن، مۇمكىن بولغان چارىلەرنى كۆرۈشىمىزنىڭ ۋاقتى كەلدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئەۋۋەل بىزنىڭ بېشىمىزنى بىر يەرگە ئەكىلىپ، ئىدارە ۋە قانۇنىمىزنى ئىنتىزامغا سېلىپ، مۇنتىزىم ھۆكۈمەت تەشكىلاتىنى، مۈلكى، ئەسكىرى ۋە ئالىي مەھكىمىلەرنى تەرتىپلەپ بېرىشىمىزنىڭ زۆرۈرلۈكى ئىنتايىن مۇھىم.

دۇنيادا ھېچقانداق بىر مەملىكەتنىڭ سىياسىتى نىزامسىز، مۈلكى ۋە ئەسكىرى تەرتىپسىز بىر ھالەتتە تۇرالمايدىغانلىقى ھەممە كىشىگە مەلۇمدۇر. «بىر مەملىكەتنى زەبىت قىلىشتىن

زىيادە، ئىدارىسى مۈشكۈل (بىر مەملىكەتنى باشقۇرۇش قولغا كىرگۈزۈشتىنمۇ قىيىن)» دېگەن سۆز بار. بۇ سۆز، پۈتۈن دۇنيادىكى سىياسىيون ۋە ھۆكەماتى ئىجتىمائىيۇنلار (جەمئىيەتشۇناسلار) تەرىپىدىن تەجرىبە ۋە سىناقلاردىن كېيىن سۆزلەنگەن بىر ھەقىقەتتۇر.

بىز ئەمدى ئۆز ئىشىمىزنى ئۆزىمىز بېجىرگۈچى بىر ئائىلە شەكلىگە كىردۇق. ئۆز يېرىمىزگە ئۆزىمىز ئىگە بولدۇق. بۇنى بەك ياخشى تۇتۇپ، مۇھاپىزەت قىلىپ، مۇمكىن قەدەر ۋەتىنىمىزنىڭ سالاھ (ئىسلاھاتى) ۋە سائادىتىگە باقمىقىمىز بەكلا ئۇلۇغ ۋەزىپە بولدى. گەدىنىمىزگە مۇھىم بىر قەرز يۈكلەندى. بۇنى ئادا قىلىش ئۈچۈن پۈتۈن پىكىر، ھەرىكىتىمىزنى، مۇمكىن بولسا، پۈتۈن قۇۋۋەت ۋە مەۋجۇتلۇقىمىزنى سەرپ قىلىشىمىز كېرەك. مەملىكەتنىڭ ھەممە تەرىپىدىن ئالى پىكىر، خەيرخاھ ۋەتەن ئەۋلادلىرىنى توپلاپ، جىددىي كېڭىشىش بىلەن ئىدارىلىرىمىزنى ئىسلاھ قىلىپ ۋە تەرتىپىگە سېلىپ، مۇنتىزىم ھۆكۈمەت تەشكىلاتىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشىمىز لازىم ۋە بۇ ئىش مۇئەككەد (تولىمۇ) زۆرۈر بولدى. سوڭرا (ئاندىن) مالىيە مىزانىمىزنى ئىسلاھ قىلىپ، ئىقتىسادىي تۆۋەنچىلىكىمىز (ئاجىزلىقىمىز) نى يوق قىلىپ، مىللەت ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئىھتىياجى (ئېھتىياجلىرى) نى دەپئى ئەتمەك (تۈگىتىش)، زالىملار تەرىپىدىن ئېزىلگەن خەلقىمىزنىڭ تىرىكچىلىك قىلىشى، كۈن كۈرىشى ئۈچۈن ئىلاج (چارە) ۋە تەدبىرىنى قىلىش مۇھىم

ۋەزىپىمىزدۇر.

بۇنىڭ بىلەن بىرگە، مەملىكەتتە مۇستەبىت، ۋەھشىي زالىملارنىڭ مەتلەپ (ئارزۇ) ۋە مەقسىتىگە خادىم بولغان جاھالەت ۋە نادانلىقنى تۈگىتىپ، خەلقىمىزنى ئىلىم، ئېرىپان، سانائەت ۋە سىياسەت قائىدىلىرىدىن بەھرىمەن قىلىش ئۈچۈن، ھەر تەرەپتە مىللىي ۋە پەننىي مەكتەپلەر، كاتتا شەھەرلەر ۋە ۋىلايەتلەردە دارىلمۇئەللىمىن، كىتابخانىلار (ئېچىش)، مىللىي، سىياسىي، ئىلمىي، گېزىت، ژۇرناللار چىقىرىشىمىز لازىم. ئەۋزەلدە شەخسىيەتچى ۋە ئۆز نەپسىنى ئومۇمىي مىللەتنىڭ مەنپەئەتىدىن ئىلگىرى (ئۈستۈن) تۇتقان ئالچاق (پەسكەش) خائىنلاردۇر. يەتتە دۇنيا ۋە كۈنگە ئوخشاش پايدا ۋە مېۋىسى ئاشكارا تۇرغان ئىلىم - پەن، سەنئەت ۋە پەزىلەتلىرى بىلەن مەملىكەتنى يارىتىش (تەرەققىي قىلدۇرۇش)، خەلقنىڭ ئومۇمىي بەخت - سائادىتىنى كۆزدە تۇتۇپ، مىللەتنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىش ئۈچۈن نۇرغۇن چەكلىمە ۋە مانىئە (توسالغۇ) بار ئىدى. چۈنكى بۇ زالىملار ئومۇمىي خەلقنىڭ ئوقۇپ، بىلىپ، غەپلەت ۋە خارلىقتىن باشلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشلىرىنى ئۆز شەخسىي مەنپەئەت ۋە زاتى ئىززەت ئابروىلىرىغا خىلاپ كۆرەتتى. ئوقۇغان، بىلگەن بىر مىللەت ناھەقچىلىك، زۇلۇم ۋە ئالدامچىلىققا قاراپ تۇرماي، ھەق - ھوقۇقلىرىنى ۋە ئادالەتنى داۋا قىلىشنى بىلەتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن، جاھاندا مەن تۇراي، باشقا ھەممىسى يوقالسۇن،

ۋەيران بولسۇن دەپ، بىر ئۆزىنىڭ شەخسىي مەنپەئەت ۋە ئابروئىلىرىنى كۆزلەپ مىليونلارچە خەلقنىڭ جاھالەت بىلەن ئېزىلىپ، يۈكلىرىنى كۆتۈرگۈچى ئىشەكلام بولۇپ تۇرۇۋېرىشنى ئىستەيتتى (خالايتتى). ئەمدى جانابى ھەق (ئاللاھ) نىڭ رەھمەت دەرياسى تېشىپ، بۇ قانخور دارەندىلەرنىڭ كۈنى تۈگەپ، يوقۇلۇپ ھەقىقەت ۋە ئادالەت كۈنلىرى كەلدى، ھوقۇق ۋە ئىنسانىيەت دەۋرى باشلاندى. مەشھۇر شائىر نامىق كامال بەگ مەرھۇمنىڭ:

بىر كۈن كېلىدۇ، كۈندەك ھەقىقەت تۇغىدۇ،
شەرق ئۆزلەيدۇ، شەنى بۈيۈك شەرق بولىدۇ.

دېگەن ھېكمەتلىك شېئىرىنىڭ مەنىسى زاھىر بولۇشقا باشلىدى. ئاللاھقا ھەمد ۋە يۈزلەرچە شۈكۈر بولسۇن، ھازىرقى ۋاقىتتا مىللىتىمىزنىڭ كۆپىنچىسى بەتبەخت زالىملاردىن نىجات تاپتى. ناھەقچىلىك بىلەن گەدىنىمىزگە مىنىۋالغان ئىنسانلىق شەرىپىدىن مەھرۇم تۆۋەن تەبىقە زالىم كىشىلەرنىڭ ئىشكەنجىلىرى ئۈستىمىزدىن ئېلىپ تاشلاندى. مىللەتنىڭ ئەۋلادلىرى ئۆز ئاتىلىرىنى تېپىپ، ئۇلارنىڭ ھىمايە ۋە شەپقەتلىك باغرىغا سىغىندى... دىن ۋە مىللەت ئۈچۈن مال ۋە جانلىرىنى ئىسار (پىدا) قىلىپ، ئۆز قەۋمى ۋە مىللىتىنى بەتبەخت، شەخسىيەتچى زالىملارنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزغان ئالىي رەھبەر ۋە مۇرشىدلىرىمىز،

ئەلۋەتتە بۇ قۇتۇلۇشنىڭ ئەبەدىي بولۇپ قېلىشى ئۈچۈن سەئىي - ئىجتىھات قىلىۋاتىدۇ (تىرىشىۋاتىدۇ)، مىللىي ھاكىمىيىتىمىزنىڭ ۋە ۋەتەن سائادىتىمىزنىڭ بىناسىنى ئىلىم - ئېرپان تاشلىرى بىلەن مەزمۇت ۋە مۇستەھكەم قىلىشنى خالايدۇ.

بۇ ئاساستا جانابى ئەمىرلەشكەر (باش قوماندان) تېمۇرغازى ھەزرەتلىرى، مۆھتەرەم مائارىپپەرۋەر ۋالىي يۈنۈس ھاجى سەئىدى ئەپەندى جانابلىرىنىڭ مۇشپىقەنە (كۆيۈمچان) پەرمانلىرى بىلەن، مىللەتنىڭ بالىلىرىنى بۇ خىل مائارىپ بىلەن تەنۋىر (ئاقارتىش) ۋە تەربىيەلەش ئۈچۈن دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ئېچىلدى. مىللىي گېزىت، مەتبۇئاتنىڭ نەشرىياتى ئالى پەرمان بىلەن مەيدانغا چىقتى. قەشقەردىكى بارلىق ئەسكەر، مۈلكى ئىسلام ئەمەلدارلىرىدا بۇ كارلىق (پايدىلىق) ۋە خەيرلىك ئىشلارغا تەۋەججۇھ (يۈزلىنىش بولدى) ۋە ئىئانە مەبزۇل قىلىندى (ئىئانە قىلىندى). جانابى غازى مۇقەددەس خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرى تەرىپىدىن كەلگەن مەكتۇپ، ھىدايەت (يول كۆرسەتكۈچى) ئۇسلۇبلىرىدىمۇ مەملىكەتنىڭ ئىلىم ۋە مائارىپىنى نەشر قىلىش (تارقىتىش) ئارقىلىق تېخىمۇ روشەن يورۇقلۇققا چىقىرىش ئۈچۈن ئىرشاد ۋە تەۋسىيە قىلىنغان.

ئەمدى بىزنىڭ ئۈستىمىزگە لازىم بولغىنى، شەپقەتلىك

ئاتىلىرىمىزنىڭ خەيرخانە پەرمانلىرىنى مۇستەھكەم تۇتۇپ،
ھەر خۇسۇستا مىللەت ۋە مەملىكەتنىڭ سائادەت ۋە
ئىستىقبالى ئۈچۈن جىددىي سەئىيى - ئىجتىھات قىلغايمىز.
سۇسلۇق ۋە غەپلەتلەرنى ئۈستىمىزدىن ئېلىپ بەك نېرى
تاشلىغايمىز...»

مىلادى 1933 - يىلى 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىكى «شەرقىي
تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 3 - سانغا بېسىلغان ماقالە.

قەشقەردىكى ئىسلام ھۆكۈمىتى باش قوماندان ئالىيلاردىن

«چوڭ - كىچىك بارلىق پۇقرالارغا ئېلان؛ ئۆلكە ئىچىدە يىللاردىن بېرى خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ۋاقتىدا مەيلى پوچتا، مەيلى ئەرر - داد ئىشلىرىلا بولمىسۇن خىتايچە خەتكە موھتاج بولۇپ كۆپ دىشۋارچىلىق بولغان ئىدى. ھازىر جانابى ئاللاھنىڭ لۇتپى - كەرەمى بىلەن ئىسلام ئاپتېنى چىقىپ، بارلىق ئەھلى ئىسلامغا ئاسايىشلىق بولدى. بۇنىڭغا ئەگىشىپ سىز چوڭ - كىچىك پۇقرالار پوچتىغا خەت بەرسەڭلار، خىتايچە يازدۇرماي ئۆز خېتىمىز بىلەن بېرىڭلار. سىلەر - پوچتىخانىدىكى بارلىق خىزمەتچىلەرمۇ، خەت ئېلىپ كەلگەنلەرنى خىتايچە يازدۇرۇپ بېرىسەن دەپ مەجبۇر قىلماي ئېلىڭلار. دەپ چىقارغان ئېلاننامە.

ئەمىر لەشكەر: تېمۇر غازى»

مىلادى 1933 - يىلى 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىكى «شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 3 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى

«چىرىك، مۇستەبىت ھۆكۈمەتنىڭ ۋاقتىدا شەرقىي تۈركىستاندىكى يەرلىك خەلقنىڭ بايلىرى، ئومۇمىي خەلقىمىزنىڭ ئەھۋالىغا ھېچ (قەتئىي) قايغۇرماي، ھەر قايسىسى ئۆز شەخسى مەنپەئەتىگە بېرىلىپ، ئۆز پايدىسىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىقتىسادىي ئىسلاھاتقا تەشەببۇس قىلماي، بۇ ھەقتە سۆز قىلغانلارغا ھاقارەت نەزىرى بىلەن قاراپ، نۇرغۇن بوھتان چاپلاپ كەلگەن ئىدى. چوڭلارنىڭ بۇ زىيانلىق ئەھۋالىدىن زالىم ھۆكۈمەت پايدىلىنىپ، ئىدارىسىدىكى زالىملىقلىرىغا بۇلارنى ئالەت (ۋاسىتە) قىلىپ، ھەر تۈرلۈك يوللار بىلەن خەلقىمىزنىڭ قولىدىكى تىجارىتىنى ھۆكۈمەت قولىغا ئېلىشقا باشلىغانلىقى ھەممىمىزگە مەلۇم. زىيالىي سىنىپلاردا، بۇ زالىم ھۆكۈمەتتىن قۇتۇلۇپ يەرلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلسا خەلقىمىزنىڭ پايدىسى ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ ياخشى ئىشنى قىلماقچى ئىدى. جانابى ئاللاھنىڭ ياردىمى، غازى ۋە مۇجاھىدلىرىمىزنىڭ سەئىيى (تىرىشچانلىقى) ۋە غەيرىتى بىلەن چىرىك ھۆكۈمەتنىڭ ئورنىغا، يېڭى ئىسلام جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. ئەپسۇس، ھەممە ئىش ئىلگىرىكىدەك كېتىۋاتىدۇ. ئىستىقبال ئۈچۈن چوڭلىرىمىزدا بىرەر ئۈمىد ۋە تەشەببۇسكارلىق يوق.

زىيالىي سىنىپلىرىنىڭمۇ ئاساسى بولغان «ھەرىكەتچانلىق» كۆرۈنمەيۋاتىدۇ. قەشقەرنىڭ ئۆزىدە بىردانە دارىلمۇئەللىمىن ئېچىلدى. مەتبەئە، گېزىت ۋە قىرائەتخانىلار ئۈچۈن ئىمتىيازىلار بېرىلدى. تىجارەت ۋە سانائەت ئىشلىرىمىزنى بىر يولغا سېلىپ، خەلقىمىزنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى ئاساس قىلىمىغاندا، يۇقىرىدا يېزىقلىق ئىمتىياز بېرىلگەن مۇھىم ئىشلارنىڭ بەقاسى (ئىزچىللىقى)دىن كۆپ ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدۇ. بىرىنچى بولۇپ، ئىلمىي تەرەپكە ئەھمىيەت بەرسەك. ئىككىنچى بولۇپ، ئىنساننىڭ كۈن كۆرۈشى ئۈچۈن ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى ئىسلاھ قىلىشقا نەزەر سالىساق، ئاندىن ئىستىقبالدىن ئۈمىد كۈتسەك بولاتتى. قەشقەرگە كەلگەندىن بېرى ھەم بايلارغا، زىيالىيلارغا ھەم سودىگەر بۇرادەرلىرىمىزگە بۇ ھەقتە نەچچە قېتىم تەكىتلىدىم. ھازىرغىچە ئەمەلىيەتتە كۆرۈلگەن ھېچبىر ئىش بولمىدى. ھەممە ئىشنى ھۆكۈمەتتىن كۈتۈپ تۇرۇشقا ئەسلا بولمايدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزىگە لايىق ئىشلىرى بار، ھەممىگە يېتىشەلمەيدۇ. سودىگەرلەر بىرلىشىپ، شىركەت تەسىس قىلىپ خەرىجى (تاشقى) ۋە داخىلى (ئىچكى) تىجارىتىنى شۇ شىركەت بىلەن قىلسۇن. ئۈچىنچى بولۇپ، سانائەت ئىشلىرىمىزنىمۇ ھەم شۇ شىركەتلەر (نىڭ) ئىدارىسىگە ئېلىپ (باشقۇرۇشى ئاستىغا كىرگۈزۈپ)، ۋەتەنداشلىرىمىز ئارىسىدىكى قابىلىيەتلىك قول سانائەتچىلىرىمىزنىڭ ئەھۋالىنى ئىسلاھ قىلىپ، ئۇلارنى تەربىيەلەپ، شىركەت

ئارقىلىق ۋەتەنگە كېرەكلىك ھەر قانداق نەرسىنى خارىجى دۆلەتلەردىن زاكاز قىلىپ ئالغۇزسا، بۇنداق ئىشلارغا ھۆكۈمەتمۇ مەنئى جەھەتتىن ياردەم قىلاتتى.

يەنە ئالدىمىزدىكى مۇھىم ئىقتىسادىي مەسىلىلەرنىڭ بىرى، ھاجىلىرىمىز چەتئەلگە ئېلىپ چىقىدىغان پۇل توغرىسىدىدۇر. مەزكۇر پۇل ئۈچۈن سودىگەرلىرىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ پايدىسى ئۈچۈن بىر يول تاپسا، پۇللىرىمىزنىڭ كۇرسىغا (ئابروىغا) كۆپ تەسىرى بولاتتى. چىقىپ كېتىدىغان پۇل مەسىلىسى ھەل قىلىنسا، ھۆكۈمەت ھاجىلىرىمىزغا رۇخسەت قىلاتتى. بۇ بولسىمۇ، شىركەتسىز ئىسلاھ بولمايدۇ. بۇ توغرىدا ھۆكۈمەت كېرەكلىك بولغان ياردەمنى قىلاتتى. بۇ ئىشلارنى سودىگەرلەر ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلمىسا، كېيىنكى كۈندە ھۆكۈمەت مەجبۇرى بولسىمۇ قىلدۇرىدۇ. بۇنى بىلىپ قويسۇنلار.

ھۆكۈمەت خادىملىرىدىن: نىزامىدىن»

مىلادى 1933 - يىلى 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىكى «شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 3 - سانغا بېسىلغان ماقالە.

ھەق جايدا قارار تاپتى

«شەرقىي تۈركىستاندا خوجىنىياز ھاجىم جانابلىرىنىڭ خىزمەت ۋە شۆھرەتلىرى ھەممىمىزگە مەلۇم. بۇ بۈيۈك روھلۇق ۋەتەننىڭ شانلىق يىگىتى، بىر توپ قۇمۇل غازىلىرى بىلەن زالىم جىن شۇرىننىڭ دەھشەتلىك قۇۋۋىتىگە قارشى ئىككى يېرىم يىل ھەقىقەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ، ئىنساپسىز مەغرۇر ۋە مۇتەكەببۇر دۈشمەنلەرنىڭ قۇۋۋەتلىرىنى جانابى ھەقىنىڭ (ئاللاھ) ياردىمى بىلەن ئېزىپ، باقى (باشقا) ۋىلايەتلەرگە روھ ۋە ھايات كەلتۈرۈپ، قەھرىمانلىق كۆرسىتىش ۋە رەھبەرلىك قىلىش ئارقىلىق، مەملىكەت ۋەھشىي جاڭجۇڭلارنىڭ زالىم ئىدارىسىدىن قۇتۇلۇپ، مىللىي ئازادلىق دەۋرى باشلاندى....»

بۇ ئالىي روھلۇق غازى، ۋەتەننىڭ قۇتقۇزغۇچىسىنىڭ بىزگە دائىمىي باشلىق ۋە رەئىس بولۇشىنى، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەربىر فەردى (پۇقراسى) ئارزۇ قىلماقتا ساپ ۋىجدان سادالىرى شۇ مىللىي ئىشتىياقنى ئاشكارا قىلماقتا ئىدى. ھەمدىلەر بولسۇن! ئارزۇيى ئومۇمىي جايىغا ئۇلاشتى. قۇمۇلدىن باشلاپ مەملىكەتنىڭ ھەممىسى غازى خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرىنى ئۆزلىرىگە رەئىسى جۇمھۇر

سايلاپ، بەيئەتلىرىنى بىلدۈردىلەر.

قەشقەرگە جانابى مىللەتپەرۋەر مۇھەممەد نىياز ھاجى ئەلەم ئاخۇنۇم، كۇچاردىن غازى (خوجىنىياز ھاجىم) ھەزرەتلىرى تەرىپىدىن ۋاكالىتەن تەشرىپ قىلدىلەر. قەشقەر ئاھالىسى جانابى غازى ئوسمان ئالىي سىجاڭ باشلىق بارلىق مەمۇرىي، ئەسكىرىي ئەمەلدارلار، ئۆلىما ۋە كۇبرا چوڭ - كىچىك رەئىيەت (خەلق) ۋە پۇقرالار بىلەن غازى نىياز ھاجىمنى شەرقىي تۈركىستان سەردارى ۋە جۇمھۇر رەئىسى دەپ تونۇپ بەيئەت بەردىلەر.

نەنجىڭ جۇمھۇرىيىتى تەرىپىدىنمۇ غازى خوجىنىياز ھاجىمنىڭ شەرقىي تۈركىستاننىڭ سەردارى ئەلالىقى (ئەڭ ئالىي رەھبەرلىكى) تەستىق قىلىنىپ، ھاۋا كېمىسى (ئايرىپىلان) ۋاستىسى بىلەن تەستىقنامە كەلدى. ئىنشائاللاھ، شەرقىي تۈركىستان ئۇلۇغ رەھبىرىمىز غازى ئەزەمنىڭ رەھنمەتلىقلىرى (مېھرى - شەپقەت) بىلەن مىللىي ئىستىقلالسى مۇستەھكەم بولۇپ، ئىدارە ۋە ئىنتىزام بىلەن مەسئۇد ياشار. پۈتۈن مىللەتنىڭ ئىستىقبال ۋە ئىستىقلالى تەمىن قىلىنىپ، مىللىي ھاياتىنىڭ ئاپتېپى كۈندىن - كۈنگە ئۈستىمىزگە روشەنلىك زىيالىرى (نۇرلىرى) نى چاچار.»

«شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 4 - سانغا بېسىلغان ماقالە (نەشر قىلىنغان ۋاقتى ئۆچۈپ كەتكەن بولۇپ، تەخمىنەن مىلادى 1933 - يىلى 8 - ئاينىڭ ئاخىرىغا توغرا كېلىدۇ).

خوتەن ئىتتىپاقى

«ئىلگىرى قەشقەرگە مەسلىھەتى ئىسلامىيە (مۇسۇلمانلار كېڭىشى) ئۈچۈن خوتەن ئەسكەرلىرىدىن بىر قىسىم باشلىقلار كېلىپ، بەزى ئاڭلىشالماسلىق تۈپەيلى ئوتتۇرىدا بەزى نىزا ۋاقىئە بولغان (يۈز بەرگەنلىكى) سەۋەبلىك تارىلىپ قايتقان ئىدى. ھازىر جانابى غازى سىجاڭ باشلىق ئۇلۇغلارنىڭ ئەمرى بىلەن، قەشقەردە «خوتەن ئەسكىرى ئىدارىسى» تۈزۈلۈپ، خوتەن تەرەپكە ئىتتىپاقەن (بىردەك) مىللىي مەنپەئەت ئۈچۈن ھەرىكەتتە بولۇنماق جەھەتتىن (ئۈچۈن) رەئىسىمىز غازى نىياز ھاجىمنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن بىر قانچە زەۋاتى كىرام سەپەرگە ئەزىم قىلىپ (بەل باغلاپ) كەتتىلەر.»

«شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 4 - سانغا بېسىلغان خەۋەر (نەشر قىلىنغان ۋاقتى ئۆچۈپ كەتكەن بولۇپ، تەخمىنەن مىلادى 1933 - يىلى 8 - ئاينىڭ ئاخىرىغا توغرا كېلىدۇ).

رەئىسى جۇمھۇرىمىز

«غازى ئەزەم خوجا نىياز ھاجىم ھەزرەتلىرى كۇچادىن ئاقسۇغا تەشرىپ قىلماقچى ئىكەن. ئاقسۇدا مەملىكەتنىڭ ئومۇمىي مەسلىھەتلى (مەنپەئەتلى) ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم تەدبىر ۋە مەسلىھەتلەر بولۇشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتىمىز»

مىلادى 1933 - يىلى 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىكى «شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 5 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

تەشرىپ

«رەئىسى جۇمھۇر غازى خوجىنىياز ھاجىم تەرىپىدىن خارجى (چەت) دۆلەتلەر بىلەن سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت ۋە دوستانە ئالاقىنى زىيادە قىلىش (كۈچەيتىش) ۋە ئوتتۇرىدا مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، جانابى ھاجى قاسىمجان ئەپەندى خارجىيە (تاشقى ئىشلار) ۋەكىلى تەيىن قىلىنىپ، قەشقەرگە تەشرىپ قىلدى. بۇ ئەمىر جەللى (شەرەپلىك خىزمەت) دە مۆھتەرەم خارجىيە ۋەكىلىمىزگە مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمىز.»

مىلادى 1933 - يىلى 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىكى «شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 6 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

داخلى ئەھۋال (ئىچكى خەۋەرلەر)

«ھازىر مەملىكەت ئىشلىرى تولۇق زەبىت (كونتروللۇق) ۋە نىزامغا چۈشۈپ بولغۇچىلىك، مالىيە ئىشلىرىمىزدىكى ئېھتىياجغا ئاساسەن، رەئىسى جۇمھۇر غازى خوجىنىياز ھاجىمنىڭ پەرمانى بىلەن، قەشقەردە توپلانغان مىللەت مەجلىسى (پارلامېنت) تەرىپىدىن، پادىشاھلىق (دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدىكى) مۈلۈك جايلىرىنى زۇلۇك (تەمىنات) قىلىپ، يېرىم مىليون قەغەز پۇل چىقىرىش قارار قىلىندى.»

تەشرىپ

«يېڭى شەھەر مەسلىسىنى ھەل قىلىشتا ياردەم قىلىش ئۈچۈن، رەئىسى جۇمھۇرىمىز تەرىپىدىن بەش مىڭ ئەسكەر بىلەن جانابى باي سىجاڭ غازى قەشقەرگە تەشرىپ قىلماقتىدۇر.»

ئۇلۇغ ۋەكىللەر

«جانابى غازى رەئىسى جۇمھۇرىمىزنىڭ پەۋقۇلئاددە ۋەكىللىرى ھۆرمەتلىك زۇڭ زەيخۇ ھاجى ئابدۇلقادىر

ئەپەندى، قۇمۇللۇق ئاقسۇ ۋالىيسى (دوتەي) ئەييۇب دارىن جانابلىرى، جانابى مۆھتەرەم ئابدۇلمەجىد داموللام، مۆھتەرەم مۇسەيبىيىب ئاخۇن داموللام بۈيۈك ۋاكالىت بىلەن قەشقەرگە تەشرىپ ئەتتىلەر. بۇ زەۋاتى كىراملار (ھۆرمەتلىك زاتلار)، دەسلەپتە يەركەنتتە خوتەن مەسلىسىنى چىرايلىق ھەل قىلىپ تاماملىغاندىن كېيىن بۇ يەرگە كەلمىشلەردۇر.»

مىلادى 1933 - يىلى 10 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىكى «شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 8 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

خۇلاسە قىلغاندا، ئىنسان(لار) جەمئىيىتىگە بىرىنچى زۆرۈر بولغان نەرسە ھۆكۈمەتتۇر. شۇ ئىككى قىسىم ۋەزىپىنى ئادا قىلغۇچى ھۆكۈمەت دېگەن ھەيئەت نېمىدىن ئىبارەت؟ ئىنساننىڭ بۇرۇنقى زاماندىكى تۇرمۇشى ئاددىي - ساددا ئىدى. چارە - تەدبىرلەر كەم ئىدى. بۇ ئۇزۇن زاماندا ئىنسان ياشىغانسېرى تەجرىبىلىرى كۆپىيىپ، تۇرمۇشتىكى ئۆزگىرىشلەر بىلەن بىرگە ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرىمۇ ئۆزگىرىپ مۇكەممەل ھالغا كەلدى. ئىنقىلابىمىزدىن بۇرۇن، بىزنىڭ تىزگىنىمىز بىزگە پەقەتلا ئۆزىنىڭ شەخسى مەنپەئەتى ئۈچۈن تۆت ئاياغلىق چارپاي قىلىپ ئىشلىتىشتىن باشقا بىر ھەق - ھوقۇق تونىمىغان ۋەھشىي زالىملارنىڭ قولىدا ئىدى. بىزلەر ئۆز ۋەتىنىمىزنىڭ ئىسلاھاتى ۋە مەنپەئەتىگە خىزمەت قىلىشتىن مەھرۇم (قىلىنغان)، ئۇزاق تۇتۇلغان ئىدۇق. خىتاي خانلىقىنىڭ ئىستىلاسىدىن ئىلگىرى بۇغراخانلار، چىڭگىز چاغاتاي خانىدانلىرى ۋاقتىدىكى مۇستەقىل - ئازادلىق دەۋىرلىرىمىزدە، ئۇ زامانغا كۆرە مۇكەممەل ھۆكۈمەت ۋە تەشكىلاتلىرىمىز بار ئىدى، نوپىانلار، ۋەزىرلەر، ۋالىيلار، ھاكىملار، ئىشەك ئاغلىق، دارۇ غەيىكىلىك^[1]، خەزىنىچىلىك، دىۋانىپىگىلىك ۋە باشقىلىرى بىرەر ھۆكۈمەت تەشكىلاتى ئىدى. خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ئىستىبدات دەۋرلىرىگە خاس ئىدارىسى (باشقۇرۇشى)، بىزگە ياتتۇر. ئۇ ھايات تۇرمۇشىمىزغا بىگانە بولغاننىڭ

[1] بۇرۇنقى دەۋرلەردە دۆلەت ئىچىدىكى بىرخىل مەنسەپ.

ئۈستىگە بىزنى ئۆز ئېلىمىز ۋە مەۋرۇس (ئەجدامىزدىن مىراس) ۋە تىنىمىزنىڭ سىياسەت ۋە ئىدارىلىرىگە ئىشتىراك قىلىشتىن تارلىق ۋە تەئەسسۇپلۇق بىلەن توسۇپ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ئۈچۈن زۆرۈر ۋە ئېھتىياجلىق مۇھىم نەرسىلەردىن يىراق قالدۇردى. بۇرۇنقى ئىستىقلال ۋە ھاكىمىيىتىمىز زامانىدىكى تەشكىلات ۋە ھۆكۈمىتىمىز، جاھىل ۋە ۋەھشىي ئىدارىنىڭ تەسىرى بىلەن ئۇنتۇلۇپ كەتتى. ئەلھەمدۇلىللاھ! ھازىر مىللىي ئازادلىق دەۋرىگە چىقتۇق. ئۆز ئۆيىمىزنى ئۆزىمىز تۇتۇپ، ئۆز ئىشىمىزنى ئۆزىمىز ئىدارە قىلىپ، خاندان مىللىتىمىزنى ھەرخىل زىيان ۋە زەخمەتتىن مۇھاپىزەت قىلىپ، ئۇنىڭ تەمىر ۋە ئىسلاھاتىغا كۆڭۈل بېرىش ۋەزىپىسى ئۈستىمىزگە يۈكلەندى. ئەمدى بۇ ئالىي ۋەزىپىنى بېجىرىش ئۈچۈن بىزگە مۇمكىن قەدەر تەرتىپ، نىزام ۋە قائىدىلەر بىلەن مىللىي ھۆكۈمىتىمىزنى تۈزۈپ، ھەر بىر ئىدارىگە ئۆزىگە خاس ھىزىپلەر (گۇرۇپپا) تەيىن قىلىپ، ھەر قايسى ئىدارە مۇمكىن قەدەر ئۆز ۋەزىپىسى بىلەن مەشغۇل بولۇش بىلەن ئۇنى مۇمكىن قەدەر ئورۇنلاپ، باشقىسىنىڭ ئىشىغا ھېچ ئارىلاشماي، ئۆز ئۈستىگە چۈشكەن ۋەزىپە بىلەن مۇكەممەل رەۋىشتە خىزمەت قىلىشى ۋە تىرىشىشى پەرزىدۇر. بىر ۋەزىپىدىكى مەمۇر، يەنە باشقا بىر ئىدارىنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىۋالسا، بارلىق ئىشلار ئۆز چىغرىدىن چىقىپ ھەممىنىڭ پەرىشانلىق ۋە پالاكەتلىرىگە سەۋەب بولىدۇ. مەسىلەن:

ئەسكەرلىك ۋەزىپىسى، مەملىكەتنى خارىجى دۈشمەنلەردىن ساقلاپ، ۋەتەننىڭ مۇھاپىزىتى ئۈچۈن تەيىن قىلىنغان بىر ئالىي ماقامدۇر. بۇ ئىدارە ئەسكىرى ئىشلارغا قارىماي باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولسا، ھەربىي ئىشلار كوتا بولۇپ قالىدۇ ھەم مەملىكەتتە ئامانلىق يوقىلىدۇ. ئىنسان يېقىنلىرىنىڭ ئەمىنىيىتى ۋە ئومۇمىي ئاسايىشىنى ساقلاش ئۈچۈن تۈزۈلگەن ھۆكۈمەتنىڭ مەقسىتى يوق بولغان بولىدۇ. مەمۇرىي ۋالىيلار ۋە ھاكىملار (دوتەي، شەنگەنلەر) غا خەلق ۋە پۇقرانىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇئامىلات (ھەق - تەلەپ) داۋالىرىدا قانۇن ۋە نىزام مەھكىمىلىرىنىڭ كۆرسەتمىسىگە مۇۋاپىق ھۆكۈملەرنى ئىجرا قىلىش بىلەن ئومۇمنىڭ ھۇزۇرىغا دەخلى - تەئەررۇز ئىشلىرىنى تەپتىش قىلىش ۋە ئومۇم خەلقنىڭ ئاسايىشىنى ساقلاش ۋە بۇ ساھەدىكى ۋەزىپىلەرنى بەجا كەلتۈرۈش ئۈستىگە يۈكلەنگەندۇر. ئەگەر بۇلار بۇ ۋەزىپىنى قويۇپ ئەسكەرلىك ئىشلىرىغا ئارىلاشسا، ئەسكەرلىك ۋەزىپىلىرى خەلەل (كاشىلا) ۋە تەپرىقچىلىككە يۈز تۇتىدۇ، مەمۇرىي ئىشلار چالا قالىدۇ. يەنە ئوخشاشلا مالىيە، خەزىنە ۋە تاشقى مۇناسىۋەت ئىدارىلىرىنىڭ ھەر بىرى ئۆزىگە تېگىشلىك ئىشلىرىنىڭ بېشىدىلا تۇرۇشى ھېكمەتى ھۆكۈمەت (ھۆكۈمەتنىڭ ئومۇمىي مەنپەئەتى) گە مۇۋاپىقتۇر. يەنە تەكرار ئېيتىمىزكى، بىر مەملىكەتنى زەبىت قىلىشتىن بەكرەك ئىدارە قىلىش قىيىندۇر. «بۇزماق ئاسان، تۈزىمەك تەس» دېيىلىدۇ. تەرتىپ ۋە نىزامسىز سورالغان

بىر مەملىكەتتە ھۆكۈمەت يوق دېمەكتۇر، ھۆكۈمەت يوق مەملىكەتتە ئىنسان تۇرماس.

خۇلاسە قىلغاندا، كۆپ مېھنەت ۋە مۇشەققەتلەر چېكىپ تۈمەن - تۈمەنلەپ مەزلۇم مىللىتىمىزنىڭ قانلىرى تۆكۈلۈپ، كۆپلىگەن خانلىرىمىز دۈشمەن تەرىپىدىن ۋەيران بولۇپ، قولىمىزغا قايتۇرۇپ ئالغان مىللىي ھاكىمىيىتىمىز ۋە سۆيۈملۈك ۋەتىنىمىزنى يەنە قولىمىزدىن بەرمەي ساقلاپ قىلىش ئۈچۈن، نىزاملىق ۋە قائىدىلىك ھۆكۈمەت تەشكىلاتى قۇرۇشىمىز لازىم. ئۇنىڭ ئۈچۈن، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۆلكىلىرىدىن ئىستېداتلىق ۋەكىللەرنى توپلاپ، مەشۋەرەت (مەسلىھەت) بىلەن ئىچكى، تاشقى، ھەربىي، مالىيە ۋە ئەدلىيەگە ئوخشاش ئىدارىلەرنى باشقۇرۇشقا لايىق، يېتىشكەن زاتلاردىن تەركىب تاپقان بىر ئالىي ھۆكۈمەت مەھكىمىسى تۇرغۇزۇلسۇن. مەملىكەتتىكى ھەرخىل ھۆكۈمەت ئىدارىلىرى شۇ ئالىي مەھكىمىنىڭ ئۆزىگە قاراشلىق باش شۆبىسىگە قارىسۇن، ئىتائەت قىلسۇن. رەئىسى جۇمھۇر ھەزرەتلىرى شۇ ئالىي ھۆكۈمەت ھەيئىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىپ، مەسلىھەت بىلەن ھۆكۈم پەرمان ئىنايەت قىلىپ (چۈشۈرۈپ) تۇرسۇن. ۋىلايەت ۋە شەھەرلەردىكى ھەربىي ۋە ئەسكىرى ئىدارىلەر ئالىي باش ھۆكۈمەتتىكى ھەربىي نازارىتىگە قارىسۇن. ۋالىيلار (دوتەي) ئىچكى ئىشلار باش نازارىتىگە تابى بولسۇن (بويسۇنسۇن). خىراج (باج) ۋە گۈمرۈك (تاموژنا) مەمۇرلىرى مالىيە نازارىتىگە

ئائىت بولسۇن. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ھەر ئىدارىدىكى ئەمەلدار ۋە مەمۇرلار ئۆزىگە قاراشلىق دائىرىلەرنىڭ سىرتىغا چىقماي، كىچىك مەمۇرلار كاتتىلىرىغا تولۇق ئىتائەت قىلسۇن. ئەسكەرلىرىمىزنىڭ مائاش قاتارلىق چىقىملىرىنى مالىيە باش نازارىتىنىڭ پەرمانى بىلەن ۋىلايەتلەردىكى مالىيە شۆبىلىرى، ۋالىيلارنىڭ ياردەم ۋە ھىمايىسى بىلەن تەمىن قىلىپ تۇرسۇن. ئەسكەر ئىدارىلىرى ئۆزلىرى توغرىدىن (بىۋاسىتە) خەلق ۋە پۇقرالاردىن بىر نەرسە ئالماي، ھەرقانداق ھاجەتلىرى بولسا ۋالىيلار بىلەن مالىيە شۆبىسىگە مۇراجىئەت قىلىپ، ئېھتىياجلىرىنى ئادا قىلسۇن. ئەگەر ھۆكۈمەت مۇشۇنىڭغا ئوخشاش تەرتىپ ۋە قائىدىلەر بىلەن تۈزۈلۈپ ئەمەل قىلىنمىسا، مەملىكەت توپىلاڭچىلىق ۋە پاراكەندىچىلىك ئۇۋىسى بولۇپ قېلىپ، نۇرغۇن قۇربانلارنى بېرىپ، نۇرغۇن مۇشەققەت بىلەن ھاسىل بولغان ئازادلىق نەتىجىلىرىنى كۆرەلمەي، ئۈمىدلەر بوشقا چىقىپ قالىدۇ.

بىز بۇرۇنقى جىڭ شورىغا ئوخشاش مۇستەبىت جاڭجۇڭلارنىڭ زالىمانە ئىدارىسىدىن كۆرگەن زۇلۇم ۋە ناھەقچىلىككە قارشى، ئادالەت ۋە ھوقۇق تەلپىدە بېشىمىزنى كۆتۈرۈپ مەيدانغا چىققان بىر مىللەتمىز. ئەلۋەتتە، شۇنداق ئومۇمىي ھەق - ھوقۇقنى تونۇمىغان تەرتىپسىز ۋە زالىم ئىدارىدىن تېخىمۇ ياخشى، ئالىي بىر ئىدارە بىلەن يۇرت ۋە خەلقىمىزنىڭ ئاسايىش ۋە سائادەتلىرىنى قولغا كەلتۈرىدىغان بىر تەشكىلى ھۆكۈمەت

قۇرۇپ، خەلقىمىزگە ئازادلىق ۋە ئىنقىلابنىڭ مېۋىسى ۋە نەتىجىسىنى كۆرسىتىشىمىز لازىم.

ئىنشائاللاھ ھەر بىر ئىشىمىز ياخشى ھالەتكە كېلىپ، مۇشۇ مەزلۇم مەملىكەت مىللىي ئازادلىق ئاپتېنىنىڭ زىياسى (نۇرى) دىن كۆپ مىقداردا پايدىلىنىپ، كۆڭلى سۇنۇق ۋە غېرىب مىللىتىمىز پەيزى سائادەت ۋە ئىززەت - ئىقبال بايلىقلىرىدىن مەمنۇن بولۇپ ياشار، دەپ چوڭ ئۈمىد كۈتىمىز.»

مىلادى 1933 - يىلى 10 - ئاينىڭ 9 - كۈنى «شەرقىي تۈركىستان ھاياتى» گېزىتىنىڭ 10 - سانغا بېسىلغان ماقالە.

قەشقەردە ھۆكۈمەت قۇرۇلشى

«ئىنسانلارنىڭ ھۆكۈمەتسىز ۋە تەبىئىيىتىز (دوختۇر) بىر يەردە ياشىيالىشى ماھال (ئىمكانسىز) بولۇپ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتى ئەقىل ۋە ئىنسانىي ھېس - تۇيغۇدىن ئايرىلمىغاندەك، بىر خىل تەرتىپ ۋە نىزامسىز دۇنيادا ياشىيالمىدۇ. ھەتتا چۈمۈلە ۋە ھەسەل ھەرىسى كەبى ھايۋانلارنىڭمۇ ئۆزىگە يارىشا تەرتىپ ۋە ھۆكۈمەتلىرى بار. بىز بۇ توغرىدا گېزىتىمىزدە بىر نەچچە قېتىم يېزىپ ئۆتكەن ئىدۇق. قەشقەردە مىللىي ئىنقىلابىمىز باشلانغان كۈندىن تارتىپ، بىزدە ھۆكۈمەتسىزلىك ۋە تەرتىپسىزلىك ئەۋج ئېلىپ، نىزام ۋە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان ھەر بىر دائىرە ئۆز ۋەزىپە بېشىدا بولغان بىر ھۆكۈمەت بولالمىغان ئىدى.

ئەمىرۇلمۇئىمىن (مۆمىنلەرنىڭ باشلىقى) ۋە ئىسلام ئەمىرلىكلىرى (مۇسۇلمان دۆلەتلەر) كۆپىيىپ، ھەر بىر ئەمىرۇلمۇئىمىن مىللەتنىڭ جېنىغا، مېلىغا ۋە ئىپپەت - نومۇسىغا مالىك (ئىگە) بولۇپ، ئۆزلىرى خالىغانچە ئۆز نەپسى ۋە ھاۋايى - ھەۋسىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن خالىغانچە ئىش قىلىشقا باشلىدىلەر. يۇرت ۋە مىللەت مىللىي ئازادلىق ئۈچۈن ئىسلام ئىدارىسىنىڭ قول ئاستىدا ياخشى كۈن

كۆرۈپ، ئۆز مىللىتىدىن بولغان ھۆكۈمىتىدىن مېھرى - شەپقەت ۋە ئادالەت كۆرۈشنى ئۈمىد ۋە ئارزۇ قىلىپ، ئىنقىلابنىڭ بېشىدا كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ «ئامىن، ئامىن» دېگەنلەرگە ھەيران قالغۇدەك دەرىجىگە كېلىپ قالغان ئىدى. ئادەم پەرزەنتىنىڭ خۇي ۋە ئەخلاقى پەرقلق بولۇپ، ھەر يەردە ۋە ھەر يۇرتتا ياخشىسىمۇ بار، يامىنىمۇ بار. مۇجاھىدلار ئارىسىدا، ئىنقىلابنىڭ بۇ دەرىجىدە ئومۇمىي خەلقنىڭ پەرىشانلىق ئىچىدە قېلىشىغا سەۋەب بولغانلىقىغا ئېچىنىپ، ئەپسۇسلىنىۋاتقان ياخشى كۆڭۈللۈك زاتلارمۇ يوق ئەمەس ئىدى. يەنە مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىغا بەدىنام قىلىپ (تۆھمەت چاپلاپ)، ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىپ، ئاسايىشنىڭ توغرا بولماسلىقى ۋە تەرتىپسىزلىكنى ئۆزىنىڭ شەخسى مەنپەئەتى ئۈچۈن پايدىلىق دەپ قاراپ، شەھەر ۋە يېزىلاردىن ئۇزاق جايلاردا بىچارە مۇسۇلمان خەلقنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ، ئۇرۇپ، ئېسىپ، پۇل يېغىپ، بىگۇناھ ئىنسانلارنى ئۆلتۈرۈپ، مۇشۇنىڭغا ئوخشاش پىسقى - فۇجۇر گۇناھلارنى ئىشلەپ، زالالەت ۋە شەرىئەتكە مۇخالپ ئىشلار بىلەن ئومۇمىي خەلقنىڭ پەرىشانلىقىغا سەۋەبچى بولغانلار بار ئىدى. بۇ سەۋەبتىن مەملىكەت ئىستىقبالىنىڭ خەتەرگە چۈشۈپ قېلىشىنى توسۇپ قېلىشنى كۆزدە تۇتۇپ، بۇنىڭغا ئوخشاش زىيانلىق دارەندىلەردىن يۇرتنى تازىلاپ، مىللىي ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ئاساسىنى سالماق ئۈچۈن بارلىق ئەسكەر ۋە قوماندانلار ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ ئىتتىپاقى (بىردەكلىكى)

بىلەن «ئەدىي» دېگەن بۇزغۇنچى شەرىئەتكە مۇۋاپىق ئېتىپ تاشلاندى. ئۇنىڭغا قاراشلىق نۇرغۇن ئادەملەر قورال - ياراقلرى بىلەن قولغا چۈشتى. كېيىن 23 - رەجەب ئېيى (نىڭ) شەنبە كۈنى ئاخشىمى ھەممە ئەسكەر قوماندانلىرى ۋىلايەت قونىقى (مېھمانخانىسى) - «دارۇلھۆكۈمەت» كە يىغىلىپ، تەرتىپ - نىزام بىلەن باشلىقلارغا، خۇسۇسەن سەردار ئەزەم خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرىنىڭ ئەمىر - پەرمانلىرىغا ئىتائەت قىلىش بىلەن بىرگە، غازى خوجىنىياز ھاجىمدىن كەلگەن نىزامنامە ۋە ئالىي پەرمانغا مۇۋاپىق ھۆكۈمەت تەشكىلاتىنى تەرتىپكە قويۇش ئۈچۈن، جىددىي مۇزاكىرىلەر ۋە تەسىرلىك نۇتۇقلاردىن كېيىن، مۇشۇ يېڭى قۇرۇلغان مۇنتىزىم ھۆكۈمەتكە كامال (تولۇق) ئىتائەت قىلىش، ھۆكۈمەت ۋە ئومۇمىي ئاسايىشنى ساقلاش ئۈچۈن بىجاندېل خىزمەت قىلىش توغرىسىدا قۇرئان كەرىمگە قەسەم ياد قىلىشتى. مەركىزىي قوماندانلىق ۋەزىپىسىگە يۈسۈپجان^[1] مىڭ بېشى سايلاندى. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مىللىي ھۆكۈمەت بايرىقى ئۈچۈن ئۆزىمىزنىڭ قەدىمكى

[1] ئەسلى ئۆزبېكىستاننىڭ شەھىرىخان دېگەن يېرىدىن بولۇپ، غەربىي تۈركىستاندا رۇس ئىستېلاسىغا قارشى قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلغان چوڭ سەركەردە ئىدى. 1933 - يىلىنىڭ باشلىرىدا نۇرغۇن ئۆزبېك قوشۇنى بىلەن قەشقەرگە كېلىپ، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشىدا ئاكتىپ رول ئالغان ۋە 1933 - 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىدە گارنىزون قوماندانى ۋە باش قوماندان بولغان. شېرىپ نىياز خۇشتار، «شىنجاڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا ئۆتكەن شەخسلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، ئۈرۈمچى 2003 - يىلى 1 - نەشرى، 123 - بەت.

مىللىي، تارىخىي بايرىقىمىز بولغان «ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايراق» قوبۇل قىلىندى. ئەتىسى يەكشەنبە پۈتۈن خەلق، ئەسكەرلەر، قوماندانلار، مەمۇرىي خادىملار، ئۆلىمالار، يۇرت ئاقساقاللىرى ۋە دارىلمۇئەللىمىن ئوقۇغۇچىلىرى ياۋاڭ تېشىدىكى كۆۋرۈك ئالدىدىكى مەيدانغا جەم بولۇپ، قىيامى سائەت (چۈش ۋاقتى) 12 دە بۈيۈك تەنتەنىلەر بىلەن 41 دانە توپ ئېتىلىپ، تەرەپ - تەرەپتە مىللىي كۆك بايراقلار ئېچىلىپ، ئۈستۈن روھى كەيپىيات بىلەن مۇستەقىل ھۆكۈمەت مۇۋەققىتسى (ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت) ئېلان قىلىندى. بۇ ۋاقىتلىق مىللىي ھۆكۈمەتكە تۆۋەندىكى زاتى كىراملار ئەزا بولۇپ سايلاندى:

باش ۋەكىل (باش مىنىستىر): ھاجى سابىت ئابدۇلباقى.

داخىلىيە (ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى): سەئىدزادە يۈنۈس بەگ.

خارجىيە ۋەكىلى (تاشقى ئىشلار مىنىستىرى): قاسىمجان ھاجى.

مائارىپ ۋەكىلى (مائارىپ مىنىستىرى): ئابدۇلكەرىمخان مەخدۇم.

سىر ئەسكەر (ھەربىي ئىشلار مىنىستىرى): ئورازبەگ (قىرغىز).

ئەۋقاف ۋەكىلى (ۋەخپە ئىشلىرى مىنىستىرى):

شەمسىدىن .

ئەدلىيە ۋە ئۇمۇرىي دىنىيە ۋەكىلى (ئەدلىيە ۋە دىنىي ئىشلار مىنىستىرى): زىرپ قاراجىم .

مالىيە نازىرى: ئەلى ئاخۇنباي .

ھەيئەتى ۋۆكەلاغا ئومۇمىي مۇپەتتىش (ۋەكىللەر ھەيئىتىنىڭ باش مۇپەتتىشى): ھاجى مۇھەممەد نىياز ئەلەم ئاخۇنۇم .

سېھىيە ۋەكىلى (سەھىيە مىنىستىرى): ئابدۇللاھ خانى .

بۇ ھۆكۈمەتنىڭ ۋەزىپىلىرى

نەچچە ئايلاردىن بېرى شەھەر، يېزا ۋە مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئالاقە ئىشلىرىدا داۋام قىلىۋاتقان ھۆكۈمەتسىزلىك ۋە تەرتىپسىزلىكنى يوقۇتۇپ، ئاممە (ئومۇمىي) خەلقنىڭ ئاسايىشىنى تەمىن قىلىش .

ئەسكىرى ۋە مەمۇرىي خىزمەتلەر لايىقەتلىك ۋە ئىشەنچلىك كىشىلەرگە تاپشۇرۇلۇپ، دۆلەتنىڭ ئىستېھكامى، پۇقرانىڭ ئازادلىق ۋە ئەركىنلىكىگە ئۇيغۇن بولغان بارلىق مەشرۇ (قانۇنىي) ھەق - ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىپ، ئۇنى ساقلاپ قىلىشنى ئۆز زىممىسىگە ئېلىش .

ھەمسايە (قوشنا) دۆلەتلەر بىلەن كامال (تولۇق) دوستلۇق ۋە مۇناسىۋەتنى كامىل قىلىپ، بارلىق چېگرىداش دۆلەتلەرنىڭ رەسمىي مەمۇرىي بىلەن بارلىق پۇقرالىرىمىزنى

ھىمايە قىلىش ۋە مەشرۇ (قانۇنىي) مەنپەئەتلىرىنى مۇھاپىزە قىلىش.

ئىنشائاللاھ ئەمدى مەملىكەتتە ھوقۇقلۇق ۋە ئىنتىزاملىق بىر مىللىي ھۆكۈمەت قارى ئېلىنىش بىلەن ئومۇمىي سائادەت دەۋرى باشلىنىدۇ، دەپ ئۈمىد قىلىمىز.»

مىلادى 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىكى «ئەركىن تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 13 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى جاكارلاش مۇراسىمى

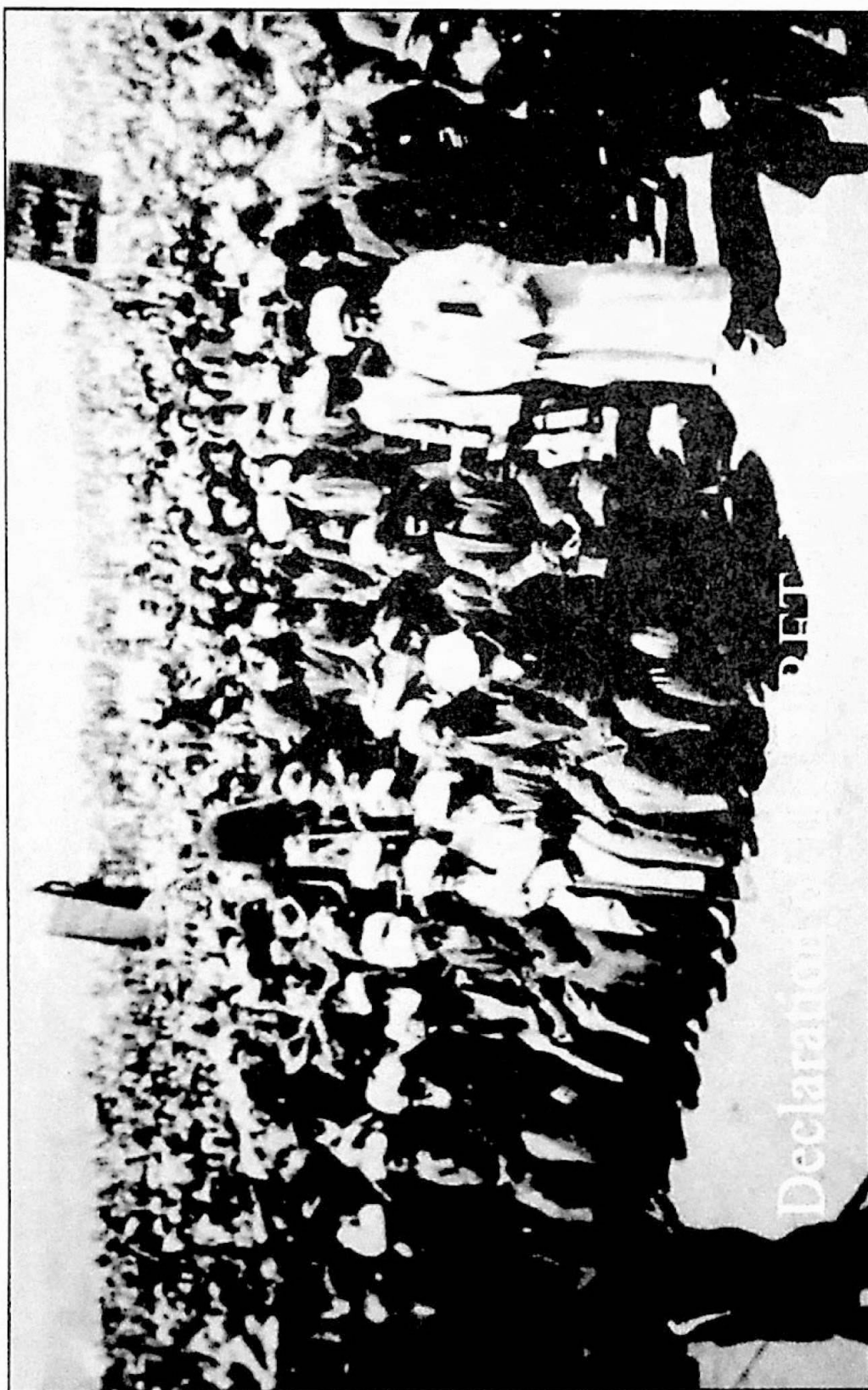
ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار رەسىم ۋە مەلۇماتلار

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILL. 60607

1973

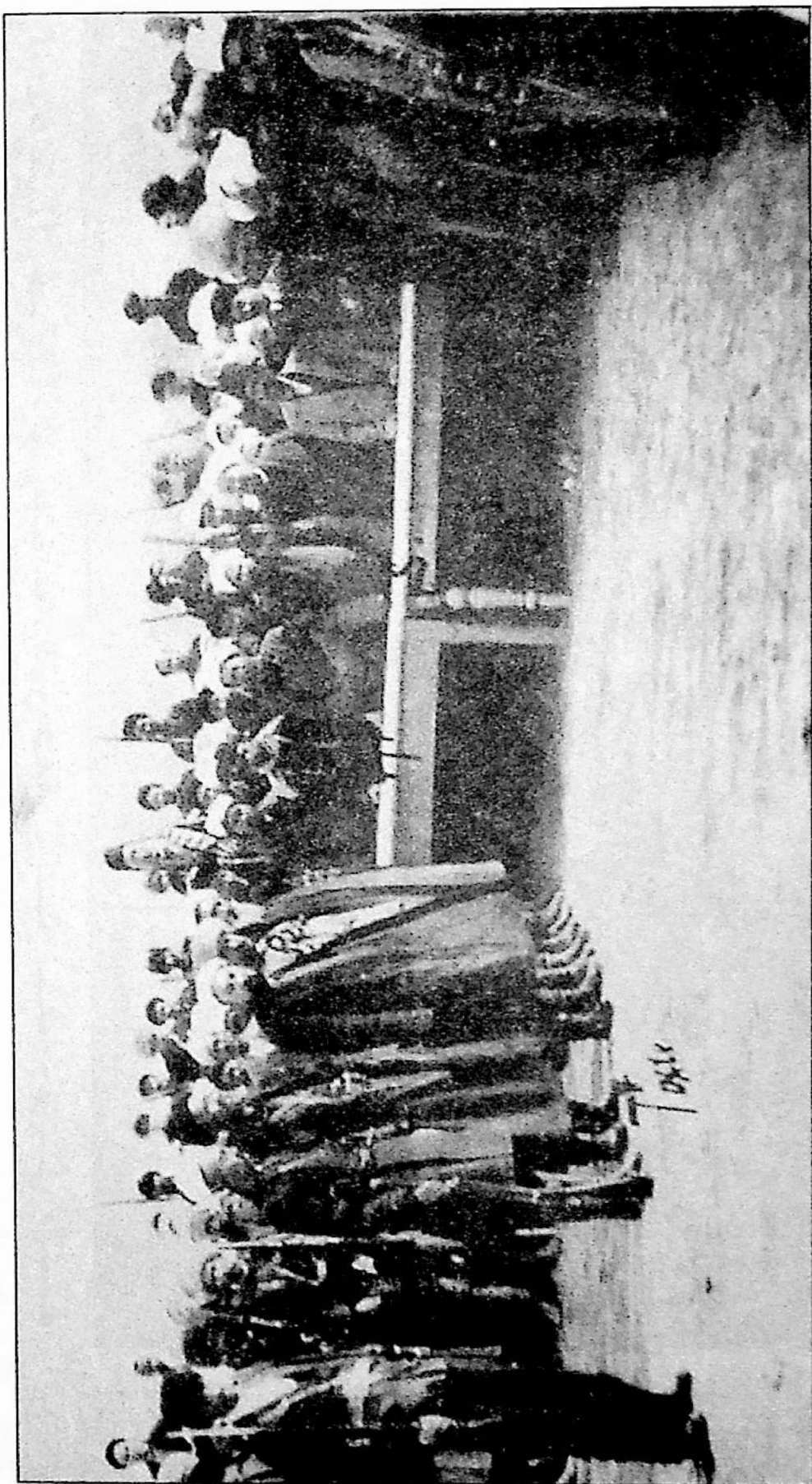

1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ

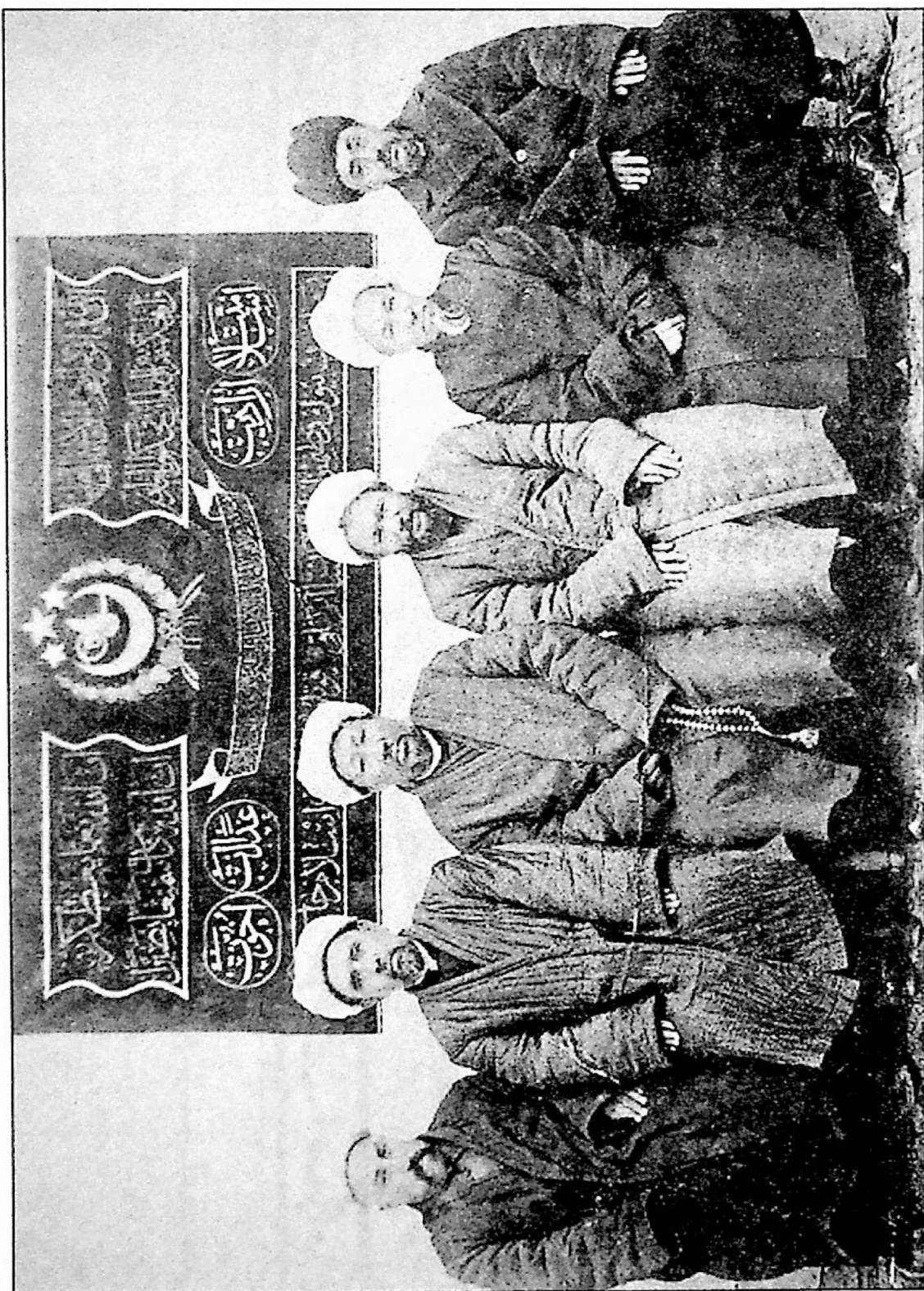
قۇرۇلغانلىقىنى رەسمىي جاكارلاش مۇراسىمى.⁽¹⁾

(1) يالقۇن روزى، «ئويغىنىۋاتقان ئەجداد روھى»، شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى، ئۈرۈمچى 2013 - يىلى 1 - نەشرى، 384 - بەت.

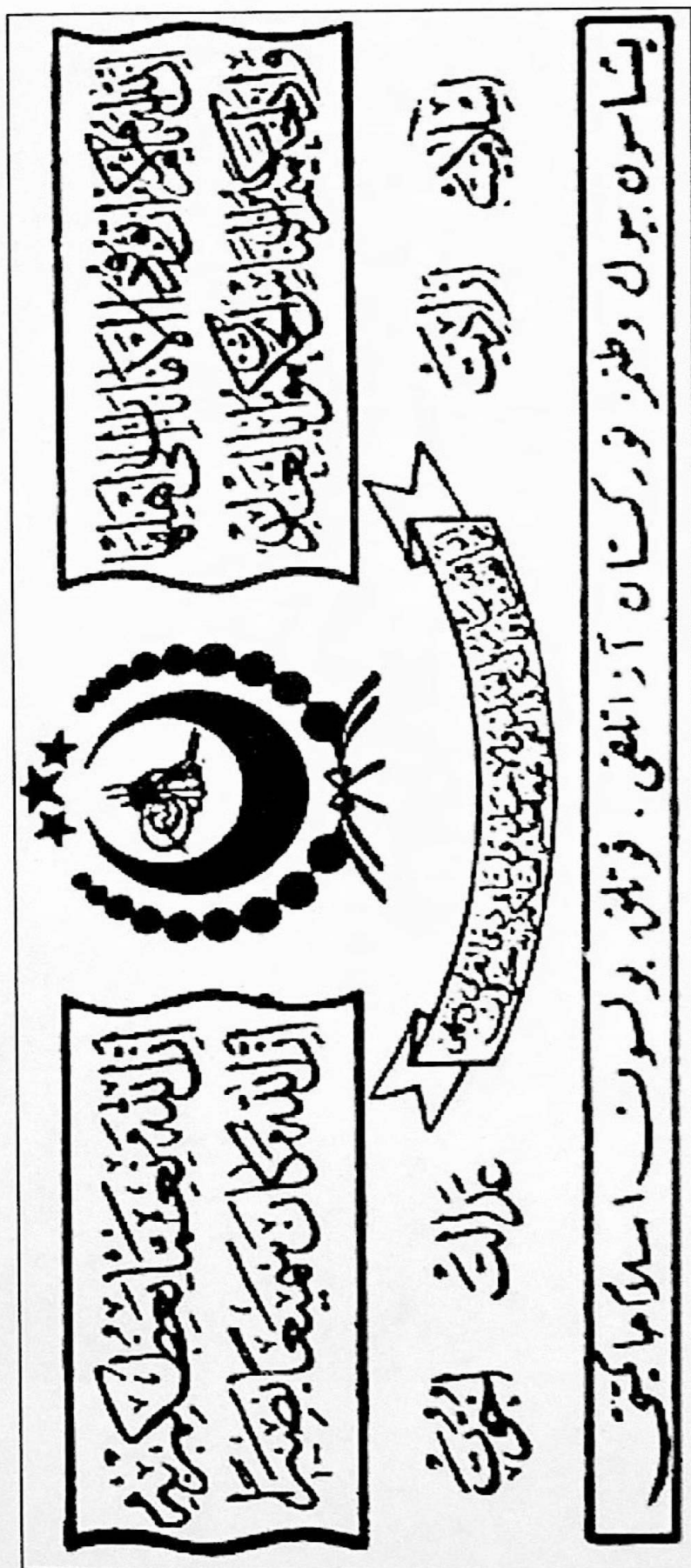

1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ باياناتىمىسى باش مىنىستىر سابىت داموللام تەرىپىدىن ئوقۇلۇپ، دۆلەتنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىنغان.

«شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى، باش مىنىستىر ۋە بەزى مىنىستىرلار⁽¹⁾.

(1) مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا، «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»، ئوفسەت مەتبەئەچىلىك نەشرىياتى، ئەنقەرە 1987 - يىلى 1 - نەشرى، 595 - بەت.

بۇلارنىڭ ئىزاھاتى [1]

بىرىنچى ۋە ئىككىنچى رامكىدىكى ئايەتنىڭ مەنىسى: «شۈبھىسىزكى، ئاللاھ سىلەرنى ئامانەتلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا، كىشىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم قىلغاندا ئادىل ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. ئاللاھ سىلەرگە نەسىھەت قىلغان ئىشلار نېمىدېگەن ياخشى. ئاللاھ ھەقىقەتەن (سۆزۈڭلارنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر.» (نسا سۈرىسى 58 - ئايەت).

بۇ ئايەت، ئىسلام ئىدارىچىلىك قانۇنىنىڭ «دۆلەتنى باشقۇرۇشتىكى لايىقەت ۋە ئادالەت» پرىنسىپىنى بايان قىلىدۇ.

ئىككى رامكىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دۆلەت گېربىنىڭ مەنىسى:

ئىككى تەرەپتىكى بىر - بىرىگە باغلانغان توققۇزدىن جەمئىي 18 ئۈنچە، تارىختىكى ئۇيغۇر ۋە ئوغۇز تۈرك قەبىلىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ. يەنى تۈرك ۋە تۇران بىرلىكى غايىسى. ئۈست قىسمىدىكى ئۈچ دانە يۇلتۇز، دۆلەتنى قۇرغۇچى ئاساسلىق خەلق بولغان ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىزلارغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئوتتۇرىدىكى ئاي ھۆرلۈك ۋە

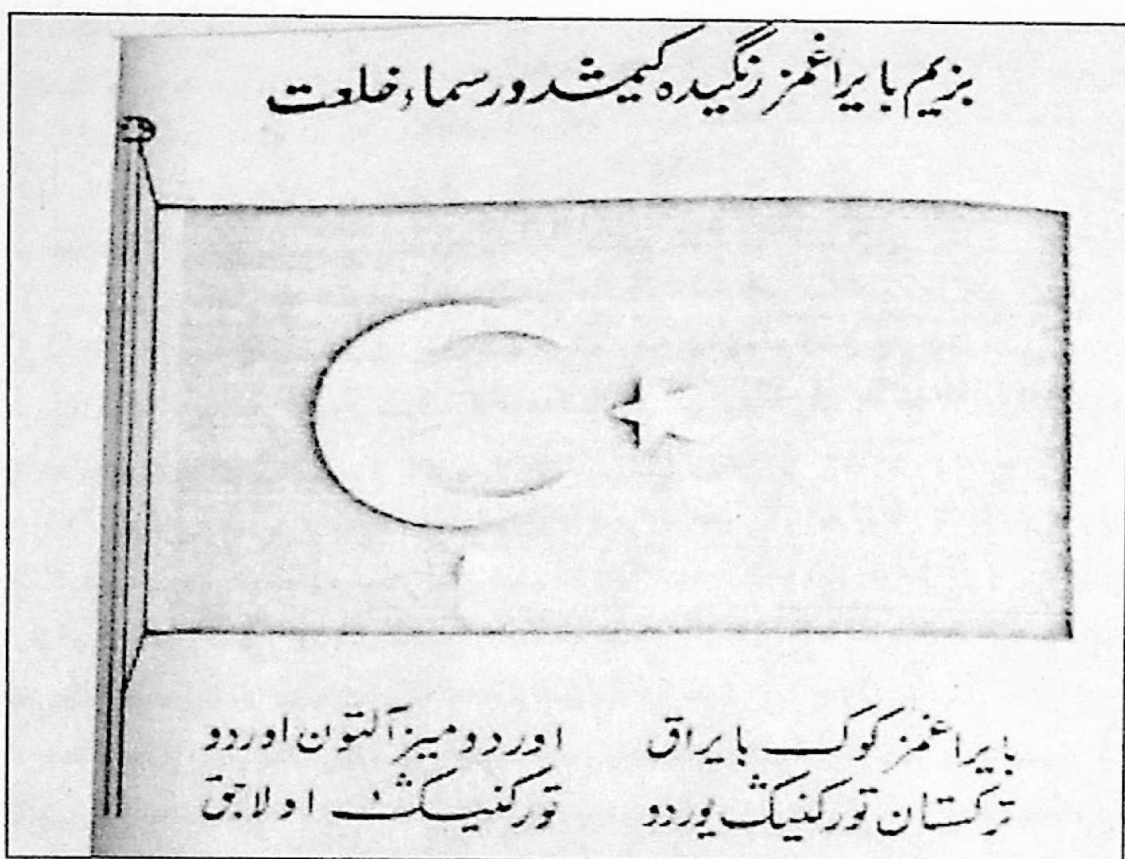
[1] شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ گېربى ۋە شوئارى توغرىسىدىكى ئىزاھات، ۋەتەن ئىچىدىكى مەشھۇر سىياسىيون ئالىملاردىن ۋە چەتئەلدىكى بارات ھاجىم ۋە ئابدۇقادىر ھاجىم ياپچان قاتارلىق سىياسىي رەھبەرلەرنىڭ كۆرۈشلىرى ۋە تارىخىي رېئاللىق ئاساس قىلىندى.

مۇستەقىللىقنى، ئىچىدىكى «بىسمىللاھ» دېگەن كەلىمە، شەرقىي تۈركىستان ئاساسلىق خەلقنىڭ دىنىنىڭ ئىسلام ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ (بەزىلەر، ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى خەتنى «بىسمىللاھ» ئەمەس، «ئەلمۈلكۈ لىللاھ (پادىشاھلىق ئاللاھقا خاستۇر)» دېگەن خەت ئىدى، دېگەن قاراشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ، بىراق ھازىرغىچە بۇ قاراش ئوتتۇرىغا قويۇلغان بىرەر يازما مەلۇمات تېپىلمىدى).
ئوتتۇرىدىكى رامكىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى شوئار:
ئىسلامىيەت، ئازادىيەت (ئازادلىق). سول تەرىپىدىكى شوئار:
ئادالەت، ئۇخۇۋەت (قېرىنداشلىق).

ئوتتۇرا رامكىدىكى ئايەتنىڭ مەنىسى: «ئاللاھ ھەقىقەتەن (كىشىلەر ئارىسىدا) ئادىل بولۇشقا، (جىمى خەلققە) ياخشىلىق قىلىشقا، خىش - ئەقربالارغا سىلەر - رەھىم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، قەبىھ سۆزلەردىن، يامان ئىشلاردىن ۋە زۇلۇم قىلىشتىن توسىدۇ. نەسىھەتنى قوبۇل قىلسۇن دەپ، ئاللاھ سىلەرگە پەند - نەسىھەت قىلىدۇ» (نەھل سۈرىسى 90 - ئايەت).

بۇ ئايەت ئارقىلىق دۆلەتنىڭ پۇقرالار ئارىسىدىكى مەسئۇلىيىتى، شۇنداقلا دىنداش، قېرىنداش ۋە بارلىق ئىنسانلارغا تۇتىدىغان پوزىتسىيەسى بايان قىلىنغان.

رامكىنىڭ تۆۋەن قىسمىدىكى شوئارلار: ياشىسۇن بۈيۈك ۋەتىنىمىز تۈركىستان ئازادلىقى، قۇتلۇق بولسۇن ئىسلام ھاكىمىيىتى.

1933 - يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ بايرىقى^[1].

بايراقنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى مىسرا:
بىزنىڭ بايرىقىمىز رەڭگىدە ئاسمانمۇ تون كىيىپتۇ.
بايراقنىڭ تۆۋەن قىسمىدىكى مىسرا:
بايرىقىمىز كۆك بايراق ئوردىمىز ئالتۇن ئوردۇ،
تۈركىستان تۈركىنىڭ يۇرتى تۈركىنىڭ ئولجاچ (بولدۇ).

[1] مۇسا تۈركىستانىي، «شەرقىي تۈركىستان پاجىئەسى»، سۇتۇق بۇغراخان مائارىپ نەشرىياتى، ئىستانبۇل - 2008 يىلى - 1 نەشرى، - 115 بەت.

1933 - يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»
دۆلىتىنىڭ رەئىسى جۇمھۇرىيىتى خوجىنىياز ھاجىم^[1]. خوجىنىياز ھاجىمنىڭ رەسمىيەت
ئارقا تەرەپ يۇقىرى قىسمىغا ئىككى دانە كۆك بايراق ئېسىلغان.

[1] مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا، «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»، ئوفىت مەتبەئەچىلىك
نەشرىياتى، ئەنقەرە 1987 - يىلى 1 - نەشرى، 528 - بەت.

1933 - يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»
دۆلىتىنىڭ باش مىنىستىرى سابىت داموللام^[1].

[1] يالقۇن روزى، «ئويغىنىۋاتقان ئەجداد روھى»، شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى،
ئۈرۈمچى 2013 - يىلى 1 - نەشرى، 377 - بەت.

ئىزاھات:

بۇ پاسپورت ئۇيغۇر ۋە ئىنگلىز تىلىدا بىر بەتلىك ھالەتتە چىقىرىلغان بولۇپ، ئوڭ تەرەپ يۇقىرى قىسمىدا پاسپورت ئىگىسىنىڭ رەسمىي چاپلىنىپ، ئۈستىگە رۇس تىلىدا تامغا بېسىلغان. يېنىدىكى پىلاكىكا (پىلاكات) شەكىللىك كۆزنەكتە «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيەت ئالىي ئىسلامىيەسى»، ئاستىدىكى كۆزنەكتە «رەئىسى جۇمھۇر ھەزرەتلىرىنىڭ نامى ئالىيسى بىلەن» دېگەن خەت يېزىلغان. يېنىدا دۆلەت گېربى يەر ئالغان. ئۇنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە «يول خەت»، يېنىدا ئىنگلىزچە «پاسپورت نومۇرى» دەپ يېزىلغان. پاسپورتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا جەدۋەل بار بولۇپ، ئىچىگە ئۇيغۇرچە ۋە ئىنگلىزچە پاسپورت ئىگىسىنىڭ سالاھىيىتى ھەققىدىكى ئۇچۇرلار بېرىلگەن.

سۈپىتى دېگەن كاتەكچىگە:

«ئىسمى: ئابدۇرەھىم

ئاتىسىنىڭ نامى: كەرىم باي ھاجى

جايى: قەشقەر

ھۈنرى: تىجارەت

تۇغۇلغان جايى: قەشقەر

تابىئىيىتى (دۆلەت تەۋەلىكى): تۈركىستان ھۆكۈمەتى

ئىسلامى (ئىسلام ھۆكۈمىتى)

بارىدىغان جايى: ھىندىستاندۇر. تاشقورغان بىلەن»
دەپ يېزىلغان.

چېھرى كاتەكچىسىگە:

«يېشى: قىرىق سەككىز

بوي قامىتى: ميانە

كۆزى: قارا

ساقال - بۇرۇت: كەم رىش

ئايىرىم ئالامىتى:.....» دەپ يېزىلغان.

يېنىدىكى كاتەكچىگە يۇقىرىقى مەلۇماتلارنىڭ ئىنگىلىزچە تەرجىمىسى بېرىلگەن بولۇپ، ئوخشىمايدىغان يېرى ئوتتۇرىسىدا ماركىغا ئوخشاش بىر نەرسە ئورۇن ئالغان ۋە ۋاقتى يېزىلغان. بەلكىم ئەينى ۋاقىتتىكى قەشقەردە تۇرۇشلۇق بىرەر دۆلەتنىڭ ئەلچىلىكى تەرىپىدىن بېرىلگەن ۋىزا بولۇشى مۇمكىن.

كاتەكچىنىڭ تۆۋەن قىسمىدا يەنە ئۇيغۇرچە ۋە ئىنگىلىزچە پاسپورتىنىڭ خاراكتېرى، ئىگىسىنىڭ ھوقۇقى، باشقا دۆلەتلەر تەرىپىدىن ھىمايە قىلىنىشى، تارقىتىلغان ۋاقىت، تارقاتقۇچى ئورۇن، تارقاتقۇچىنىڭ ئىسمى - فامىلىسى، ئۇنۋانى، ئىمزاىسى ۋە تامغىسى ئورۇن ئالغان ۋە «ئۇشبۇ يول خەتتىن مەقسەت، يول يۈرۈرگەن شۇ ھۆججەتنى تۇتۇپ كۆرسەتكەن كىشىگە يول ئۈستىدە، خاھى ئىستىقامەت قىلىپ تۇرۇۋاتقان جايدا شەرقىي

تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇتتەھىد (ئىتتىپاقداش) ۋە دوست ھۆكۈمەتلىرىنىڭ مۈلكىيە ۋە ئەسكىرى مەنسەپدارلىرى تەرىپىدىن ھېيز (مۇھاپىزەت) ۋە ھىمايە بولىدۇ». يىل 1352 - ھىجرىيە رەجەب ئېيىنىڭ 9 - كۈنىدە (1933 - يىلى 10 - ئاينىڭ 29 - كۈنى).

قەشقەردىكى ئىستىقلال مەھكىمىسىنىڭ رەئىسىنىڭ ئىمزاسى: ھاجى سابىت (رەسمىي تامغا)

بۇ پاسپورتنىڭ ئەڭ ئاستىدا ئاگاھلاندۇرۇلۇپ: «ئۇشبۇ يول خەتنى ئىگىسىدىن باشقىسى ئىشلەتسە جاۋابكار بولىدۇ» دەپ يېزىلغان.

داخلى (ئىچكى) خەۋەر

«مەملىكەتنىڭ شەرقىي تەرىپىدە بىر مۇنچە تۇڭگان پىرقىلىرىدىن (ئەسكەرلىرى) باشسىزلىق قىلغانلارغا، ئالىي سەردارىمىز خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرىنىڭ بۇنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئالغان تەدبىر ۋە ھەرىكەتلىرى گېزىتىمىزنىڭ بۇرۇنقى سانىدا خەۋەر بولۇپ يېزىلغان ئىدى. كېيىنكى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا، بۇ تۇڭگانلارنىڭ ھەرىكەتلىرى تولۇق باستۇرۇلۇپ، ئاخىرىدا تۇڭگانلاردىن ئۆزۈر ۋە تۆۋىلەر ئېلىنىپ، تۇڭگانلارنىڭ ۋەكىللىرى كېلىپ تەكرار - قەسەم ئىچىپ غازى ھاجىم ھەزرەتلىرىنىڭ بارلىق ھوقۇقىغا بوي سۈنۈپ ۋە تەستىقلاپ ئەھد بەردىلەر. بۇنىڭغا ئاساسەن، غازى ھاجىم تەرىپىدىن ئەسكەرلەرگە پەرمان بېرىلىپ، بۇ تۇڭگانلارغا دەخلى قىلماي ئېغىر بۇلاقتىن ئۆتكۈزۈۋېتىشكە بۇيرۇق بولغان.»

مىلادى 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىكى «ئەركىن تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 13 - سانىغا بېسىلغان خەۋەر.

ئالىملىرىمىز نەدە

«ھەر مىللەتنىڭ ئوقۇغان - بىلگەن ئەفرادى (كىشىلىرى) مەملىكەتنىڭ دىنىي، ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ئىشلىرىدا رەھبەر ۋە يولباشچىلاردۇر. خەلق ھەر زامان ئۆلچىملىرىنىڭ ئارقىسىدا، ئۇلارنىڭ ئېيتقان سۆزلىرى ۋە سىزغان سىزىقلىرى بىلەن يۈرىدۇ. ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە رازىلىقىمۇ ھەقىقىي ئىلىم ۋە ساپ ۋىجدان ساداسى بولغان ئەھلى - ئىلىمنى ھەر زامان ئىنسانلارغا خەيرخاھلىق، ئۆز مىللىتىگە شەپقەت ۋە رەھىمدىللىك قىلىشقا دەۋەت قىلىدۇ.

ئۆلىما - «ۋەرەسەتۇلئەنبىيادۇر»، پەيغەمبەرگە ۋارىستۇر، ئۇلارغا مال - دۇنيا مىراس قالمىغان، ئىلىم مىراس قالغان. يەنى مىللەتنىڭ ئۆلىماسى پەيغەمبەر تەرىپىدىن كۆرسىتىلگەن دىن ۋە دۇنيا يوللىرىنى خالايققا كۆرسىتىپ، بايان قىلىشۇنلار. نەچچە ئايدىن بېرى مەملىكەتتە ئىنقىلاب بولۇپ، كاتتا ھادىسىلەر يۈز بېرىپ تۇرۇۋاتىدۇ. يۇرت، مىللەت مۇھىم دەۋر ۋە نازۇك تارىخلەر (جەريانلارنى) كەچۈرمەكتە. خەلق شاشقىن (تېڭىرقاش) ۋە ھەيرانلىق ئىچىدە رەھبەرلىرىگە مۇنتەزىر (تەشنا). خەلقنى دىن ۋە دۇنيا ئىشلىرىدا ياخشى يوللارغا باشلاپ، بەخت - سائادەتكە

ئېلىپ چىققۇچى ئالىملىرىمىز ھازىر نەدىدۇر، ھازىر قىلمىغان رەھىمدىللىكلىرىنى قاچان قىلىدۇ. مىللەتنىڭ، ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ئۆلىمالىرىمىز دەپ ھۆرمەت ۋە ئىززەت قىلغان خەيرخاھلىقىغا يارىشا ھەرىكەت ۋە رەھبەرلىك قىلىش ئەڭ ئەۋۋەل ئۆلىمالىرىمىزنىڭ ۋەزىپىسىدۇر. ئۈچ - تۆت كىشىگە نەھىۋى (گىرامماتىكا)، فىقىھ ۋە مەنتىق (لوگىكا) دەرسى بېرىش بىلەن گەدەندىكى ۋەزىپە ئادا بولمايدۇ. پەيغەمبەر ۋارىسلىرىنىڭ پەيغەمبەرگە ئەگىشىپ، ئومۇمىي مۇسۇلمانلارغا رەھبەرلىك قىلىشى زۆرۈردۇر. ئۆلىمالىرىمىز ئوقۇغان كىتابلاردا يالغۇز تاھارەت، ناماز ۋە روزا مەسىلىلىرىلا يوق. بەلكى مۇسۇلمانلار ھەر دەۋردە ھەمپىكىر بولغان ۋە مىللەتنىڭ پايدا - زىيىنىنى كۆزدە تۇتۇپ ھەرىكەت قىلىشى زۆرۈر بولغان سىيەر (پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىش - ئىزلىرى)، جىھادنىڭ قائىدە ۋە ھۆكۈملىرى، ھەق - ھوقۇق ۋە جازا قانۇنلىرى، ئەدەب - ئەخلاق ۋە پەزىلەت تەلىملىرى، ھالال - ھارام ئەندىزىلىرى كەبى كۆپلىگەن مەسىلىلەرمۇ بار. مۇشۇنداق تۇرۇقلۇق ئۆلىمالىرىمىزنىڭ سۈكۈت ۋە ھەرىكەتسىزلىكلىرى ھەيران قالارلىق ئاجايىباتلاردىندۇر. مەملىكەتتە يۈز بېرىپ تۇرۇۋاتقان ئۇرۇش - ماجىرالارنى، قورال - ياراغسىز مۇسۇلمان خەلققە بولۇۋاتقان زۇلۇم - دەھشەتلەرنى، خەلقنىڭ كۈندىن - كۈنگە ئىزىلىپ يۇرتىنىڭ قورقۇنچ ھالەتكە چۈشۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپ، بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مۇسۇلمانلارغا پىشىۋا ۋە

مۇرشىد (يېتەكچى) بولىدىغان ئەھلى ئىلىم نېمە ئۈچۈن ھىممەت قىلىپ، شەرىئەتنىڭ ئەھكامىنى ئوچۇق بايان قىلىش بىلەن چارە - تەدبىر تاپمايدۇ؟ نېمىشقا ئۆيلىرىدە ئولتۇرۇپ يالغۇز - يالغۇز «ئاھ، ۋاھ» دەپ خامۇش يۈرىدۇ؟ مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىدىكى خەتەرلىك ئەھۋالدىن، غەم - ئەندىشە ۋە قېيىنچىلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، بۇ پىشىۋا ئالىملىرىمىز ئۈمىد ۋە خەلقنىڭ ئالدىغا - مەيدانغا چىقىپ توپلىشىپ، ئەھۋالىمىزنى بايان قىلىش بىلەن بارلىق ئەسكەر ۋە خەلقىمىزگە قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ ھۆكۈملىرىنى يەتكۈزۈپ، قۇتۇلۇش ۋە نىجاتلىق يوللىرىنى چۈشەندۈرگەن بولسا ئىدى، نۇرغۇن پايدىسى بولاتتى. ئەگەر پەرەزەن پايدىسى بولمىغان تەقدىردىمۇ، زىمىنلىرىدىكى ئىلمىي ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلغان بولاتتى. بۇ نېمە دېگەن سۈكۈت قىلىش، نېمە دېگەن ئاجىزلىق ۋە نېمە دېگەن مىسكىنلىق (بىچارىلىك)! پەقەتلا سەھىۋىيەلىك خاراكتېر ۋە خەتم قىلىش بىلەن ئىش تۈگىمەيدۇ. پەيغەمبىرىمىز «تەلەپ قىل، سەۋەب قىل» دېگەن. پەيغەمبىرىمىز ھەدىسى ۋە ئەھكاملارنى بايان قىلىش بىلەن بىرگە، چوڭ ئۇرۇش ۋە مۇھىم ۋەقەلەردە ئۆزى ھازىر بولۇپ، چارە - تەدبىر ئىشلىرىغا ئۆزى قول تىقاتتى. ئەگەر ھەممە ئىش يالغۇز دۇئا ۋە قىرائەت بىلەن بولغان بولسا ئىدى، ھەزرىتى پەيغەمبەرنىڭ دۇئاسى بىزنىڭكىدىن بەكرەك ئىجابەت بولۇشقا يېقىن ئەمەسمىدى؟...

ئۇنىڭ ئۈچۈن يۇرتىمىزدىكى بارلىق ئۆلىما ۋە سۈلەھا (سالھ كىشىلەر) لارغا ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن ئىلتىجا قىلىمىزكى، بۇ مۇھىم كۈنلەردە بولسا، ھەر كۈن بىر مەھەللەدە يىغىن قىلىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ھازىرقى ۋەزىيىتىنى مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق ئەھۋالىمىزنىڭ ياخشى ھالەتكە كىرىپ، مەملىكەتتە تىنچلىق ۋە ئاسايىشنىڭ يەرلىشىشى ئۈچۈن شەرىئەتنىڭ ئىستىسناسىز (تولۇق) بارلىق ھۆكۈملىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىنىڭ لازىملىقى ھەققىدە سۆز قىلسۇن ۋە بۇ ھۆكۈملەرنىڭ ئىجرا قىلىنىشى توغرىسىدا چارە - تەدبىرلەرنى تېپىپ، مەيلى ئەسكەر مەيلى پۇقرا بولسۇن، ھەممە مۇسۇلمانلارغا ئىسلام دىنىنىڭ كەسكىن ھۆكۈملىرىنى بايان ۋە تەبلىغ قىلسۇن. ئەمدى بۇلارنى كېچىكتۈرۈشنىڭ جائىز ئەمەسلىكىنى دېسۇن. ئەگەر مۇسۇلمانلار تۇرغان (قوزغالغان) مۇشۇنداق نازۇك دەۋرلەردە ئۆلىمالار سۈكۈت قىلىش يولىنى تاللىسا، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىمىنلىرىدىكى مەسئۇلىيەت بەك ئېغىر.»

مىلادى 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىكى «ئەركىن تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 14 - سانغا بېسىلغان ماقالە.

ئىچكى ئەھۋال (رەسمىي مەلۇمات)

«كۇچا ۋە كورلا تەرەپتە جانابى غازى ئەزەم سەردار ئەلا خوجىنىياز ھاجىم ئەسكەرلىرىدىن مىر ئالاي مەھمۇد غازى قوماندانلىقىدىكى ئەسكەرلەر، تاجاۋۇزچى تۇڭگانلارنى پۈتۈنلەي پەرىشان قىلغانلىقتىن دۇڭخاك ۋە باشقا تەرەپكە تارقىلىپ كەتتى. ھازىر قوماندان مەھمۇد غازى كۇچا ۋە كورلا تەرەپلەردە مۇقىملىقنى تولۇق يەرلەشتۈرۈپ، ياخشى تۇتۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. قاراشەھەردە جانابى غازى ئەزەم ھەزرەتلىرىگە تولۇق ئىتائەت قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئازاتلىقىنىڭ ئىتتىپاق جۇمھۇرىيىتىگە داخىل بولغان موڭغۇللار بىلەن يەرلىك تۈرك مىللىتى باراۋەر خىزمەت قىلىپ، يۇرتنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرماقتا. مۇشۇ يېقىنلاردا قاراشەھەر موڭغۇللىرىنىڭ باشلىقىدىن غازى ھاجىم ھۇزۇرلىرىغا بەش نەپەر موڭغۇل مۇرەخخەس (قانۇنلۇق) ۋەكىللىرى ئەللىك كاتتا ئات ۋە باشقا ھەرخىل تارتۇق ۋە ھەدىيەلەر بىلەن كېلىپ، موڭغۇللارنىڭ ئىتائەت ۋە ساداقىتىنى تەكىتلىدىلەر. ئۈرۈمچىدىن ۋەكىل سۈپىتىدە تېمۇر يىڭفۇ ۋە ئىسھاق قارى بىلەن، قەشقەرلىك زەرگەر غوپۇر ھاجىم، تېمۇر ئاخۇن باي ۋە ئىبراھىم ئاخۇن باشلىق كىشىلەر قالمىقىستاندىن ئۆتۈپ، رەئىسى جۇمھۇر

غازى ئەزەم ھەزرەتلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا كەلدىلەر. ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى بۇلاردىن سوۋغات تەرىقىدە نەچچە تۈمەن ئوق ۋە باشقا نۇرغۇن ھەدىيەلەر بىلەن سۈلھىنى تەكىتلەپ تەھرىرات (مەكتۇپ) يوللىغان.

ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ھۆكۈمەت باشلىقى غازى شەرىپخان ۋە غازى ئەلاخان ئوردىلىرى چۆچەكنى تولۇق ئالغاندىن كېيىن، تەكرار ھۇجۇم باشلاپ شىخونى ئازاد قىلغان. رەجەب ئېيىنىڭ 19 - كۈنى غازى ئەزەم رەئىسى جۇمھۇر ھەزرەتلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا غازى شەرىپخان تەرىپىدىن بىر ھەيئەتى مۇرەخخەس (قانۇنلۇق ھەيئەت) كېلىپ، شەرىپخان ۋە ئەلاخان تەشكىلاتىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلق جۇمھۇرىيىتىگە كامال (تولۇق) ئىتتىپاق ئىتائەتلىرىنى بىلدۈردىلەر. ئىنشائاللاھ جانابى ھەق تائالانىڭ شەرقىي تۈركىستان ئازادلىق سائادىتىگە تەئەللۇق بۇ ئىرادىسى شۈبھىسىز بولۇپ، بۇ مەزلۇم مىللەت دۇنيادا سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ئەھۋاللاردا ئىنسان ھەق - ھوقۇق ۋە مىللىي ئىززەت - نومۇسىغا مالىك (ئىگە) بولۇپ ياشارلار.»

مىلادى 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىكى «ئەرەب تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 14 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

مەملىكەتتە پۇل مەسلىسى

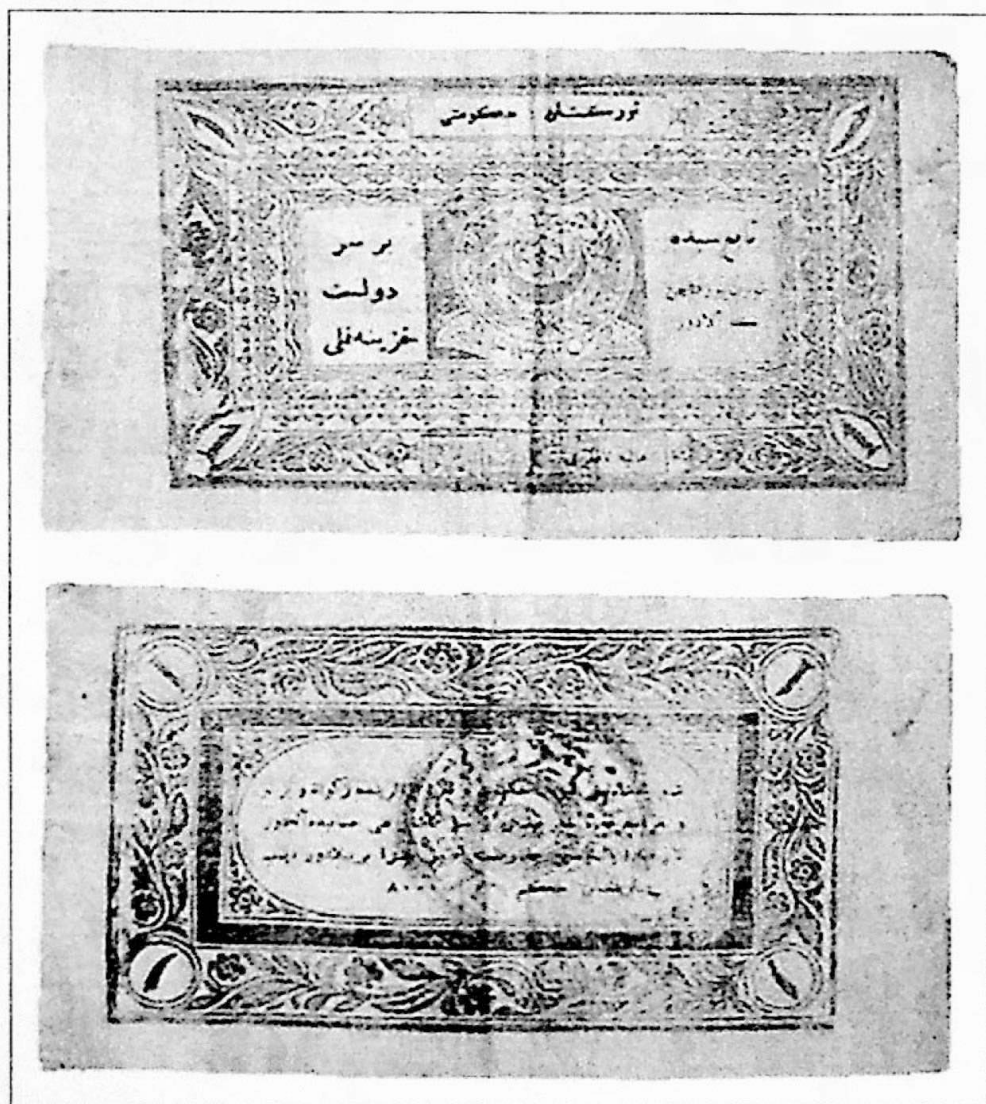
«بىر نەچچە ئايدىن بېرى يۇرتتا يۈز بېرىۋاتقان ئىنقىلاب ۋە مىللىي كۈرەشلەر سەۋەبلىك، مەملىكەتنىڭ مالىيە ئىشلىرىدا تەبىئىي رەۋىشتە تۇرغۇنلۇق پەيدا بولۇش بىلەن، خەلقىمىزنىڭ مۇئامىلات (سودا سېتىق) ئىشلىرىغا لازىم بولغان پۇل ئېھتىياجى كۆپىيىپ كەتتى. بۇنىڭدىن باشقا ئەسكەرلىرىمىزنىڭ ئېھتىياجلىرى پۇل كىرىزىسى سەۋەبىدىن قېيىن ئەھۋالدا تۇرماقتا. ئۇنىڭ ئۈچۈن، سەردارى ئالىي غازى ئەزەم خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرىنىڭ رۇخسەتلىرى بىلەن ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئەھلى ھىل ۋەلئەقد (مىنىستىر ۋە پارلامېنت ئەزالىرى) ھەممىسىنىڭ رەئىسى (پىكىر) ۋە مەسلىھەتى بىلەن بىر مىقدار بەش مىسقاللىق ۋە بىر سەرلىك قەغەز پۇللارنى چىقىرىش ئۈچۈن ئېلىنغان قارارغا بىنائەن، بۇ قەغەز پۇللار چىقىرىلدى. بۇ پۇل مەملىكەتنىڭ پايدا - زىيىنىغا ھېچ ئەھمىيەت بەرمەستىن، ئۆز شەخسىي مەنپەئەتىگىلا قاراپ بېسىپ چىقارغان كۆھنە (كونا) ھۆكۈمەت ۋاقتىدىكى زۈلۈكسىز (ئەرزىمەس)، ئىستىنادگاھى (تايانچى) يوق پۇللارغا قىياس قىلىنماس. چۈنكى بۇ يەرلىك پۇلغا پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندىكى پادىشاھلىق (دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدىكى)

زېمىنلار، ئىمارەتلەر ۋە دۇكانلار گۆرۈگە قويۇلدى. بۇ يېڭى پۇل پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان ۋىلايەتلىرىدە كاتتا ئېتىبار بىلەن ئۆتكەننىڭ سىرتىدا، خارىج (چەتئەل) دىمۇ مۇتبەھەر (كۈچكە ئىگە) بولىدۇ. چۈنكى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھوقۇقلۇق ۋەتىنى ۋە ھۆكۈمىتى بۇ پۇلغا ئىگىدۇر. پادىشاھلىق (دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدىكى) زېمىن ۋە ئىمارەتلەر بۇ پۇلغا ئىستىنادگاھ (تايانچ) بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ پۇلغا مۇقابىل (نىڭ ئورنىغا) مەملىكەتتىكى ئالتۇن ۋە كۈمۈشلەرنى چەتئەلگە ئېلىپ چىقماق قەتئىي مەنئى قىلىندى. نەتىجىدە بىر سەر قەغەز پۇل بىر سەر كۈمۈش بولۇپ، ئۆز جايىدا بولۇشى مەلۇم. ئۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ ئىسلام ئىدارىسىنىڭ چىقارغان پۇلىنى ئومۇم ئاھالى كامال ئېتىبار بىلەن ئىشلىتىشى زۆرۈردۇر.»

مىلادى 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىكى «ئەركىن تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 14 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

1933 - يىلى چىقىرىلغان بىر قىسىم پۇللارنىڭ رەسىملىرى

1933 - يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتى تەرىپىدىن باستۇرۇلغان 1 سەرلىك قەغەز پۇل^[1].

[1] «شىنجاڭ پۇللىرى» رەسىملىك توپلىمىنى تۈزۈش ھەيئىتى: «شىنجاڭ پۇللىرى»، شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت - فوتو سۈرەت نەشرىياتى 1993 - يىلى 1 - نەشرى، 152 - بەت.

1933 - يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتى تەرىپىدىن باستۇرۇلغان 1 مىسقاللىق كۈمۈش ۋە مىس پۇل^[1].

[1] «شىنجاڭ پۇللىرى» رەسمىيلىك توپلىمىنى تۈزۈش ھەيئىتى: «شىنجاڭ پۇللىرى»، شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت - فوتو سۈرەت نەشرىياتى 1993 - يىلى 1 - نەشرى، 153 - بەت.

تەيىن

«ھەربىي ۋازارىتى (مىنىستىرلىقى) نىڭ باش مۇئاۋىنلىقىغا قەھرىمانلىرىمىزدىن ئابدۇلخالق قانسىد تەيىنلەندى. ھەربىي ۋازارىتىنىڭ لاۋازىمات (ئەسلىھە) مۇئاۋىنلىقىغا خوتەن ئوردىسىنىڭ باشلىقى سۇلتان بەگ قويۇلدى. مەركىزىي قوماندانغا مۇئاۋىن بولۇپ قۇدرەتۇللاھخان تۆرەم تەيىن قىلىندى.»

مىلادى 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىكى «ئەركىن تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 14 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

مۇھىم قارار

«ۋەكىللەر ھەيئىتىنىڭ ئىتتىپاق قارارلىرىغا بىنائەن بارلىق ئەسكەرلەرنىڭ تەمىناتى ھەربىي (ئىشلار) نازارىتى ئارقىلىق خەزىنىدىن بېرىلىشكە تەيىن قىلىنىپ، پۇقرالاردىن ئۆشۈر ۋە زاكاتتىن باشقا بىر نەرسە ئېلىنماسلىق توختام قىلىنغان.»

مىلادى 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىكى «ئەركىن تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 14 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

ئېلان

«شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمەتى ئىسلامنىڭ ھەربىي ۋازارىتى (مىنىستىرلىقى) تەرىپىدىن بىلدۈرۈلدى، ئەس-كەرلەرنىڭ تەمىناتى ئۈچۈن بېدە - سامانلار نەق پۇلغا سېتىپ ئېلىنىدۇ. بېدە - سامانلىرى بار پۇقرالار پۇلغا سېتىشنى خالسا، ئىدارىمىزگە مۇراجىئەت قىلسۇنلار. قانچە پۇل بولسا، دەرھال خەزىنىدىن تامامى پۇللىرى تەخىرىسىز ئادا قىلىنىدۇ، دەپ:

ھەربىيە نازارىتى»

مىلادى 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىكى «ئەركىن تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 14 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

يا ئىتتىپاق يا خاراب

«دۇنيا تارىخىدا ھەر قانداق مىللەتنىڭ بەخت - سائادىتى ئومۇمىي ئىتتىپاقنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىلەن باشلىنىدۇ. بىر قەۋمنىڭ خارىجى (تاشقى) تاجاۋۇز ۋە ھەقسىز تەئەررۇز (ھۇجۇم) لىرىدىن ساقلانماق ئۈچۈن بىرلىك ۋە ئىتتىپاقلىق قەلئەسىدىن كۈچلۈك بىر پاناگاھى ۋە ئىستىھكامى بولماس. بىر مەملىكەتتە ھەرقانچە مۇداپىئە ئەسۋابلىرى، كاتتا توپلىرى، جەھەننەم ماشىنىلىرى ۋە ئاسمانغا تاقاشقۇدەك قەلئە ۋە ئىستىھكاملىرى مۇكەممەل بولغاندىمۇ، ئومۇم مىللەت ئارىسىدا ئىتتىپاقسىزلىق بولغاندا، بۇ مۇداپىئە ئەسۋابلىرى بىكار دۇر، ھېچ ئىشقا يارىماس. ئىنسانلار جامائىتىنىڭ شىرازى ۋە باغلىرى تۆتتۇر:

- دىن بىرلىكى
- تىل ۋە نەسىل بىرلىكى
- ۋەتەن بىرلىكى
- دەرد مەسلەك (دەردى ئوخشاشلىق) بىرلىكىدۇر.

بىز شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىدە ياشىغۇچى خەلقنىڭ

يۈزدە توقسىنى مۇسۇلماندۇرمىز. دىن ۋە مەزھىپىمىز بىر. نەسىل ۋە ئۇرۇق جەھەتتىن بىر تۈرك بالىلىرىمىز، تىلىمىز بىر تۈركچىدۇر. مۇشتەرەك (ئورتاق) ۋەتىنىمىز تۈرك ئەللىرى ياشايدىغان شەرقىي تۈركىستاندۇر. بىردۇر مەسلەك ۋە دەردلىرىمىز. ناھەق زۇلۇم ۋە ئىستىلادىن قۇتۇلۇپ، ئۆز ۋەتىنىمىزگە ئۆزىمىز ئىگىدارچىلىق قىلىپ، ئۇنى تەمىر قىلىشتۇر. يەنە بىردۇر شەرقىي تۈركىستاندا ياشاۋاتقان موڭغۇللار، (ئۇلار) نەسىل جەھەتتىن تۈرك ئۇرۇقلىرىغا يېقىندۇر. بۇلارنىڭ بىزگە ئۈچ سەۋەب بىلەن ئىتتىپاق قىلىشى ئۈچۈن مۇناسىۋەتلىرى ئاشكارىدۇر. (يۇقىرىدىكى) شۇ تۆت سەۋەبىنىڭ ھەر بىرى ئالاھىدە ئىتتىپاقىمىزغا بىرەر مۇستەقىل ئىللەت (سەۋەب) بولۇشقا كاپى (يېتەرلىك) بولغانىكەن، بارچىسى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇقلۇق يەنە بىزدە بىرلىك ۋە ئىتتىپاقلىق يوق بولسا، بۇنىڭغا نېمە دېمەك لازىم؟...

زالىم خۇد غەرەز ئەسكى ھۆكۈمەت (يامان نىيەتلىك زالىم كونا ھۆكۈمەت) بىزنىڭ ئىتتىپاقسىزلىقىمىزدىن پايدىلىنىپ، بۇ قەدەر ۋاقىت ھەممىمىزنى شەخسىي مەنپەئەتگە ئېشەك قىلىپ ئىشلىتىپ، ھاقارەت ۋە ئاسارەت زەنجىرىگە باغلاپ تۇتالىغان ئىدى. مىللەتتە بىرلىك يوقالغانلىقتىن چەنتو دېگەن، ھايۋان (سىڭكو) دەپ ئۆزلىرى خالىغانچە ئېزىپ، قېنىمىزنى شوراپ، نېمە ئىش قىلسا سوراقسىز ۋە ئېتىرازسىز غەيرى مەسئۇللۇق بىلەن ھەرىكەت قىلغان

ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا مىللەتتە پاهىش (ئېغىر) زۇلۇم ۋە ئىفرات (چەكتىن ئاشقان) دەرىجىسىدە ھاقارەتلەرگە قارشى ھەم دەردلىك ۋە قېرىنداشلىق تۇيغۇسى ئويغىنىپ، بارا - بارا ئەلنىڭ جانسىزلاشقان بەدەنلىرىگە ئىتتىپاق روھى كىرىپ، بىرلىك بىلەن ھوقۇق ۋە ئازادلىق تەلپىدە بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرى باشلىرىنى كۆتۈرگەندە، بىئىنايەتى ئىلاھىيە (ئاللاھنىڭ ياردىمى) مەملىكەت ئەكسەرىيەتلە (ئاساسەن) زۇلۇم ۋە قۇللۇقتىن قۇتۇلدى. چەتلەرنىڭ مەغرۇرانە ناھەق ئىستىلاسىنىڭ توقىلەنمىسى گەردىنمىزدىن ئۈزۈلدى. بىزنىڭ بۇ نىجاتلىق مۇھارەبەلەر (جەڭلەر) دىكى قورالىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ بىر ئۇچىدا بولغان بىرىمىزنىڭ، يەنە بىر ئۇچىدا باش كۆتەرگىنىمىزگە كۆڭلىمىزنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى ھەم دەردلىكىمىز نەتىجىسى بىلەن ۋە ئومۇمىي ئىتتىپاق بىلەن ۋۇجۇدقا چىققان ھەرىكىتىمىزدىن ئىبارەت بولدى. يوقسا (بولمىسا) بىزدە دۈشمەننىڭ توپ - تۈپەكلىرى (قورال - ياراغلىرى) گە قارشى قايسى ئەسۋاب - مۇداپىئەلىرىمىز بار ئىدى. مۇقەددەس جىھادىمىزدا كەسكىن يارىغىمىز ئومۇمىي ھەم دەردلىك بىلەن ئىتتىپاقىمىز ئىدى، بەس.

بىزلەر ئۇزۇن زامان ئىنسانىيەت ۋە مەرھەمەت پەزىلەتلىرىدىن مەھرۇم ۋەھشىيانە ئىدارە ئاستىدا ئىزىلىپ، ئەسەرلىك تەسىرى بىلەن قان تومۇرلىرىمىزغا ئورنىشىپ قالغان شەخسىيەتچىلىك ۋە تەپرىقچىلىك زەھەرلىرىنى

بىلكۇل (پۈتۈنلەي) ئومۇمىي قېرىنداشلىق داۋاسى بىلەن
ۋۇجۇدىمىزدىن پاكلاپ چىقىرىپ تاشلاپ، بىر بەدەن بىر
ئەزا بولۇپ، ھەقىقىي بىرلىك بىلەن ھوشىمىزنى بېشىمىزغا
توپلاپ، جەددۇ جەھەد (قاتتىق تىرىشچانلىق) قىلىپ
تۇرمىساق ئاقىۋىتىمىزنىڭ ياخشى بولۇشى مۇمكىنمىدۇر؟

شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ زەرەر ۋە مەنپەئەتلىرى بىر
نۇقتىدىدۇر. مەملىكەتنىڭ بىر پارچىسىغا بولغان پايدا -
زەرەرنىڭ تەسىرى، باراۋەر پۈتۈن دۆلەتكە يېتىدۇ. ھەر
شەھەر ۋىلايەتتە ئىش ۋە نوپۇزغا مالىك بولغانلىرىمىز
كۆزىمىز يەتمەيدۇ دەپ، نوپۇزىمىز يەتكەنگە ئالدىنىپ،
مەنمەنلىك، نەپسانىيەتچىلىك بىلەن ئوتتۇرىغا خەتەرلىك
ئىتتىپاقسىزلىق ئۇرۇقىنى چاچماسلىقىمىزنى ھەممىمىزنىڭ
ئومۇمىي مۇشتەرەك (ئورتاق) مەنپەئەتى تەقەززا قىلىدۇ.
ئەگەر پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان مەملىكىتى بىر ئىتتىپاققا
بولالماي پارچە - پارچە تەۋائىفۇل مۇلۇك (كىچىك
بەگلىكلەر) شەكلىگە كىرىپ كەتسە، بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزغا
نىپاق، ئىختىلاپ ۋە شەخسىيەتچىلىك ئاپىتى توشۇپ،
نەتىجىدە بىر - بىرىمىزنىڭ زىيىنىغا راغب (ھەۋەسكار)
بولۇپ، ئۆز ئايىغىمىزغا پالتا چېپىپ، ھەممىنىڭ بەربات
بولۇشى بەك مۇمكىن. كېيىنكى پۇشايمان سۇد (پايدا)
قىلماس. بىز ئىتتىپاق بولساق، ھېچ بىر يەردىن بىزگە
زەرەر يۈزلىنەلمەس. ئىختىلاپ قىلساق ئارقىسىدىن دەرھال
ئومۇمىي خارابىلىق ۋە دەھشەتلىك پالاكەت ئەگشىپلا

كېلىدۇ. بىرىمىزگە كەلگەن تەھلىكە يەنە بىرىمىزنى ئاياپ قويمايدۇ.

خۇلاسە، ئىش ئوچۇق؛ يا ئومۇمىي ئىتتىپاق ياكى ئومۇمىي خاراب. ئىككىدىن بىرى بەس. بىزگە ئەگەر ۋەتىنىمىزنىڭ ئىككىنچى بىر قېتىم دەھشەتلىك ئاياغ ئاستى بولۇپ ئەۋۋەلقدىن بەتتەر قۇللۇقتا ۋەيران ھەيرانلىقىدا قېلىش مەتلۇپ (ئارزۇ) بولمىسا، بىرلىك كېرەك. ئىتتىپاق پەرز، ھەم راست كۆڭۈل بىلەن (سەمىمىي) ئىتتىپاق.»

مىلادى 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىكى «ئەرەب تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 15 - سانغا بېسىلغان ماقالە.

ھازىرقى سىياسىي ھالىمىز

«شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەزلۇم مىللىتى تەرىپىدىن ھەققانىيەت ۋە ئادالەت تەلپىدە باشلانغان ئىنقىلابى ھەرىكەت، جانابى ھەقنىڭ مەرھەمەت ۋە ئىنايىتى بىلەن مۇۋەپپىقىيەتكە ئۇچراپ ھەقنىڭ ناھەقچىلىك ئۈستىدىن غەلبە قىلىشى نەتىجىسىدە مەغرۇر زالىم جىن شۇرىننىڭ ئۈرۈمچىدىن خارىج (تاشقىرى) گە قېچىپ چىقىپ كېتىشى بىلەن، ئۈرۈمچىدە تۈزۈلگەن لۇجۇشى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن غازى ئەزەم خوجا نىياز ھاجىم تەرەپكە ئەلچى چىقىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ مىللىي ئىستىقلالنى تەستىقلاش بىلەن ئۆزلىرىگە تەڭرىتاغلىرىنى ھۇدۇد (چېگرا) ۋە پاسىل بىلىش، ھۇدۇدلىرى داخلىدە قالغان مۇسۇلمانلارغا ئازادلىق ھوقۇقى بېرىش كەبى بىر نەچچە شەرتلەر بىلەن مۇئاھىدە بولغان ئىدى. كېيىن نەنجىڭ جۇمھۇرىيىتى تەرىپىدىن ۋاكالىت بىلەن بىر نەچچە ۋەكىل كېلىپ بۇ ئەھدىنامىنى تەستىق ۋە تەكىت قىلدىلەر (تەستىقلاپ تەكىتلەشتى). غازى نىياز ھاجىم ھەزرەتلىرى رەئىس ۋە سەردارلىققا سايلاندى. كېيىن پىچان، تۇرپان ۋە قاراشەھەرلەردە تۇڭگانلار بىلەن خىلاپچىلىق (ئىختىلاپ) باشلىنىپ، بۇ سەركەشلىك ئىسيان نەتىجىلىرى كورلا ۋە كۇچالارغىچە تەسىر قىلىپ، ئاخىرى

بۇ ئىسيان غازى ھاجىم تەرىپىدىن پۈتۈنلەي باستۇرۇلۇپ، تۇڭگانلار قاراشەھەردىن ۋە نارى ئايغىربۇلاقتىن ئۆتكۈزۈپ ئېتىلدى (قوغلاندى). تۇڭگانلار تەرىپىدىن جانابى رەئىسى جۇمھۇرنىڭ ھەققى رىياسىتىنى (رەئىسلىك ھەققى) تەسلىم ۋە ئېتىراپ قىلىپ ئىتائەت ۋە تەستىقتە بولغانلار - خاھى تۇڭگان خاھى خىتاي كىم بولسا بولسۇن - ئادالەت ۋە ھەققانىيەت دائىرىسىدە شەرقىي تۈركىستان ۋە تەنداشلىقىغا قوبۇل قىلىندىلەر.

قاراشەھەر مۇڭغۇللىرى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيەت ئىتتىپاقىغا كىرىپ، سەردار ئەلامىز (خوجىنىياز ھاجىم) نىڭ ھۆكۈم - پەرمانلىرى ئاستىدا ۋە تەن خىزمىتىدە دۇرلار. ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ھۆكۈمەت باشلىقى غازى شەرىپخان ۋە مۇنەۋۋەر رەپىق (سەپداش) لىرى غازى ئەلاخان ۋە بۇرھان ئەپەندىلەر بىلەن چۆچەك ۋىلايىتىنى مەھەللە خەلقىنىڭ تەلىپى بىلەن زەبىت (كونترول) قىلىپ، چۆچەككە مۇناسىۋەتلىك مىللەتپەرۋەر ئەرباب ۋە ھەمىيەتپەرۋەر كىشىلەرنىڭ مەشۋەرتى (مەسلىھەتى) ۋە مۇئاۋىنىتى (ياردىمى) بىلەن مۇھىم بولغان شىخو شەھرىنى زەبىتلىرىگە ئېلىپ، رەئىسىمىز خوجىنىياز ھاجىم جانابلىرىغا ئىتائەت ۋە خىزمەت ئەرز ئەتمەكتە دۇرلار. خوتەن ۋە ياركەنت ۋىلايەتلىرىدە مەھەللە خەلق ھاكىمىيىتى قول ئاستىدا مىللىي ئازادلىق تەمىن قىلىندى. قەشقەر ۋىلايىتىدە ئاللىقاچان ھاكىمىيەت مىللىيە ئاساسى (مىللىي ھاكىمەتنىڭ ئاساسى) قۇرۇلغان ئىدى. سىياسىي خاتالار

سەۋەبلىك يېڭىشەھەر مەسلىسى چىقىپ، بىر نەچچە ئايدىن بېرى تىنچسىزلىق، بىئاراملىق بولۇپ تۇردى. شەرقىي تۈركىستاندىكى كۆي (يېزا - قىشلاق) نىڭ تامامى دېيەرلىك مەملىكەتتە بىرلەشكەن خەلق ھاكىمىيىتى ئالدىدا - بۇ مەسىلە ئەگەر دىققەت ۋە ھىممەت سەرپ قىلىنسا - بەكلا جۈزئىي (كىچىك) بىر ئىش بولۇپ، ئەقىل ۋە ھوشنى باشقا توپلاپ، مۇناسىپ ھەرىكەت ۋە تەدبىر ئىشلەتكەندە، ئىنشائاللاھ ھەل بولۇپ كېتىشى يېقىن. پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندا ياشىغۇچى دىنى ۋە نەسلى بىر ھەممە قېرىنداشلىرىمىزنىڭ دەردى ۋە تىلىكى رەھىم ۋە شەپقەتسىز خۇد غەرەز (يامان غەرەزلىك) زالىم ئىدارىنىڭ تىرناقلىرى ئارىسىدىن خالاس بولۇپ، ھەق سارىھىمىز (روشن ھەققىمىز) بولغان مىللىي ئازادلىقىمىزنى ئۆز قولىمىزغا ئېلىپ، مۇتەكەببۇر زالىملار تەرىپىدىن ئېزىلگەن ۋە ھاقارەت ئېتىلگەن شۇ غېرىب ۋە تىنىمىزنى تەمىر ۋە ئىسلاھ قىلىش بىلەن، دۇنيادا ئىنسان قاتارىدا ياشىماقتۇر. پەقەت بۇ ئىسلاھ ۋە تەمىرنىڭ ئەڭ ئەۋۋەل كۆڭۈللىرىمىزنىڭ ئىسلاھى بىلەن باشلانمىقى لازىم. كۆڭۈللىرىمىز ئىسلاھ قىلىنىپ تۈزەلسە، ھەممە ئىشىمىز تۈزىلىپ كېتىدۇ. دىللاردىكى نەپسانىيەت، ھەسەت ۋە كىبىرۋازلىق پىتلىرى سىڭدۈرۈلسە (بېسىقسا) بارچە مەملىكەتتىكى ناھەق ۋە يالغان پىتخانىلەر ئۆزلۈكىدىن يىمىرىلىپ تۈگەيدۇ. بىز شەرقىي تۈركىستان مىللىتى تارىختا بەك مۇھىم دەۋرلەر ئۈستىدىمىز.

ئىنسانىيەت ئالەمى ۋە ئىسلامىيەت دۇنياسىنىڭ كۆزلىرى
بىزدە. بۇنداق زور ۋە ئەزىم مەسىلىلەر ئۈستىدە تۇرغان
خەلقنىڭ ئەقىل - پىكىرلىرىمىزنى پىسقى (خاتا ۋە گۇناھ -
مەسىيەت) قىلىپ نەزەر ۋە ھىممىتىمىزنى بەلەن نىشانلارغا
قاراتماي، ئىككى كۈنلۈك دەبدەبە ۋە پانى راھەتلەرگە
ئالدىنىپ، مىللىي شەرەپ ۋە ئومۇمىي سائادەتلىرىمىزنى پىدا
قىلىۋەتمەسلىكىمىزنى مەردلىك، ئىنسانلىق ۋە ئىسلاملىقنىڭ
ئالىي مەقسىتى بىزدىن سورايدۇ.»

مىلادى 1933 - يىلى 12 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىكى «ئەركىن
تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 16 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

ئەسەپلىك (ئەپسۇسلىنارلىق) ۋاپات

«ئوتتۇز يىللار شەرقىي تۈركىستاننىڭ مىللىي ئازادلىقى ئۈچۈن چالشيپ (خىزمەت قىلىپ)، ئىككى مۇستەبىت زالىم ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تەزەننۇپ (ئىسكەنجە) ۋە تەۋقىپلەر (قاماقلار) گە ئۇچرىغان ھىجائىلىق (?) مىللەتچىمىز ھاجى جىرجىس ئەپەندى غۇلجا تەرىپىدىن ئالتىن شەھەر ئازادلىقى ئۈچۈن خىزمەتتىن ئەزىمى (خىزمەت قىلىش نىيىتى) بىلەن كېلىۋاتقاندا، مۇزاتقا يېقىن قورغان دېگەن مەۋزى (جاي) دە خەستىلىنىپ (كېسەل بولۇپ) ۋاپات بولمۇشتۇر. مەرھۇم شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئازادلىقىنىڭ ئاشىقى بولۇپ، بۇ يولدا كۆپ ھەرىكەت ۋە مۇشەققەتلەر چەككەن ئالىي قىرىنداشلىرىمىزدىن ئىدى. ئاللاھ غەرقى رەھمەت (رەھىمىتىگە ئالسۇن) قىلسۇن.» (ئامىن)

مىلادى 1933 - يىلى (?) 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىكى «ئەركىن تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 18 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

تەستىق

«رەئىسى جۇمھۇر غازى خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرى تەرىپىدىن قەشقەردە تۈزۈلگەن شەرقىي تۈركىستان ۋازارەت (مىنىستىرلىق) ھەيئىتىنى تەستىق قىلىپ يارلىق بىلەن تەھرىرات (مەكتۇپ) كەلمىشتۇر.»

مىلادى 1933 - يىلى (1934؟) 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىكى
«ئەركىن تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 18 - سانغا بېسىلغان
خەۋەر.

بۈيۈك رەھنىمالىرىمىز تەشرىپ ئەتتىلەر

«سەردار ئەلا مۇقەددەس غازى خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرى، بۈيۈك قوماندان مەخمۇت شەۋكەت غازى جانابلىرى، ئەساكىر (ئەسكەرلەر) ۋە غەيرى (باشقا) بەك كۆپ قورال ۋە ئوق ئەسۋابلار بىلەن يېڭى شەھەر ئىشىنى بىلكۈل سەرەنجام (تولۇق بىر تەرەپ) قىلىش ئۈچۈن 27 - رامزاندا قەشقەرگە تەشرىپى قەدەم قىلدىلەر. كېيىن تېزلىك بىلەن ئومۇمىي ئەسكەرلەرنى يېڭى شەھەرگە باراۋەر ھۇجۇم قىلىشقا قارار بولۇپ، ئۇشبۇ بىرىنچى ھىجرىدە بىرىنچى نۇسرەت ۋە مۇۋەپپەقىيەتلىر كۆرۈندى.»

مىلادى 1934 - يىلى 1 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىكى «ئەركىن

تۈركىستان» گېزىتىنىڭ 19 - سانغا بېسىلغان خەۋەر.

تۈركىيە دۆلىتىگە

كۆپ ياخشىلىق ۋە ئېھسان ئاتا قىلغان زات (ئاللاھ) قا ساناقسىز مەدھىيەلەر؛ دۇرۇت ۋە رەھمەت ئۇنىڭ ئەلچىسىگە بولسۇن .

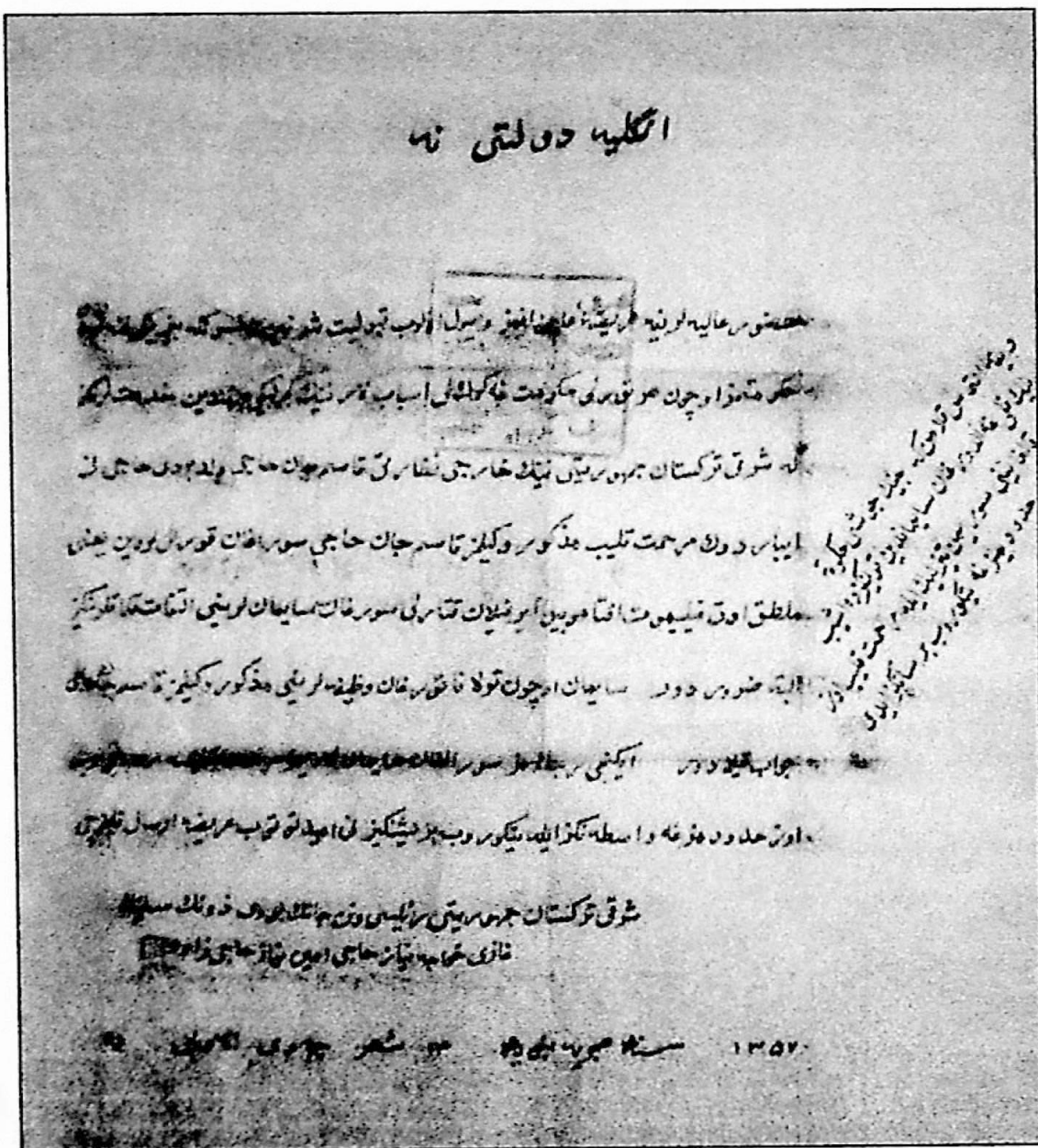
ئاجىزانە ئەرزىمىز ئالىيلىرىڭىزنىڭ ھۇزۇرىغا يېتىپ كېلىپ، قوبۇل بولۇش شەرىپىگە ئېرىشسۇنكى، بىز يېڭىغىنە قۇرۇلغان ھۆكۈمىتىمىز (دۆلىتىمىز) ئۈچۈن ھەر تۈرلۈك ھۆكۈمەت (يېڭى قۇرۇلغان دۆلەت) كە كېرەكلىك بولغان ئەسۋابلارنىڭ كەمچىللىكى تۈپەيلى، جانابىڭىزنىڭ ھۇزۇرىغا شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى تاشقى ئىشلار نازىرى (مىنىستىرى) قاسىمجان ھاجى ۋە لەدبەردى ھاجىنى يوللىدۇق. مەرھەمەت قىلىپ، مەزكۇر ۋەكىلىمىز قاسىمجان ھاجى سورىغان قوراللاردىن يەنى مىلتىق، ئوق، پىلىموت، ئاپتوموبىل ۋە ئايروپىلان قاتارلىق سايمانلارنى ئاتا (ھەدىيە) قىلىشىڭىزنى ئارزۇ قىلىمىز. سايمان ئۈچۈن تۆلىنىدىغان ۋەزىپىلەرگە ۋەكىلىمىز قاسىمجان ھاجى جاۋاب بېرىدۇ. ئىككىنچى مۇراجاتىمىز سورالغان سايمانلىرىمىزغا مەرھەمەت قىلىنسا، مەرھەمەت قىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ چېگراسىغا ۋاستىلار بىلەن يەتكۈزۈپ

ئەنگلىيە دۆلىتىگە

ئاجىزانە ئەرزىمىز ئالىيلىرىڭىزنىڭ ھۇزۇرىغا يېتىپ كېلىپ، قوبۇل بولۇش شەرىپىگە ئېرىشىشۇنكى، بىز يېڭىغىنە قۇرۇلغان ھۆكۈمىتىمىز (دۆلىتىمىز) ئۈچۈن ھەر تۈرلۈك ھۆكۈمەت (يېڭى قۇرۇلغان دۆلەت) كە كېرەكلىك بولغان ئەسۋابلارنىڭ كەمچىللىكى تۈپەيلى، جانا بىڭتۇەننىڭ ھۇزۇرىغا شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى تاشقى ئىشلار نازىرى (مىنىستىرى) قاسىمجان ھاجى ۋە لەدبەردى ھاجىنى يوللىدۇق. مەرھەمەت قىلىپ، مەزكۇر ۋەكىلىمىز قاسىمجان ھاجى سورىغان قوراللاردىن يەنى مىلتىق، ئوق، پىلىموت، ئاپتوموبىل ۋە ئايروپىلان قاتارلىق سايمانلارنى ئاتا (ھەدىيە) قىلىشىڭىزنى ئارزۇ قىلىمىز. سايمان ئۈچۈن تۆلىنىدىغان ۋەزىپىلەرگە ۋەكىلىمىز قاسىمجان ھاجى جاۋاب بېرىدۇ. ئىككىنچى مۇراجاتىمىز، سورالغان سايمانلىرىمىزغا مەرھەمەت قىلىنسا، مەرھەمەت قىلىپ ئۆزىمىزنىڭ چېگراسىغا ۋاستىلار بىلەن يەتكۈزۈپ بېرىشلىرىنى ئۈمىد قىلىپ بۇ ئەرزىنى يوللىغۇچى:

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى رەئىسى ۋە نەنجىڭ
بۇدى زۇڭسىلىڭ

غازى خوجىنىياز ھاجى ئەمىن نىياز ھاجىزادە

ھىجرى نەبى 1352 - يىلى جەمادىيە ئەۋۋەلىنىڭ 13 - كۈنى /
مىلادى 1933 - يىلى 9 - ئاينىڭ 24 - كۈنى.

ئىستىقلال مەجمۇئەسى

(ژۇرنالى)

ئىستىقلال مەجمۇئەسى

«ئىستىقلال مەجمۇئەسى» ژۇرنىلىنىڭ 1 - بېتى.

«ئىستىقلال مەجمۇئەسى»، 1933 - يىلى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ قۇرغۇچى تەشكىلاتى بولغان «شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى» نىڭ پىكىر ۋە چۈشەنچىلىرىنى، دۆلەت ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىنى، ئەمىر - پەرمانلىرىنى خەلقكە يەتكۈزۈش مەقسىتىدە تەسىس قىلىنغان ئورگان ژۇرنىلىدۇر.

ژۇرنالنىڭ بىرىنچى بېتىدە نەقىشلىق قىلىپ كاتەكچە سىزىلغان. كاتەكچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىرايلىق قىلىپ ئاي رەسمىي سىزىلغان بولۇپ، سىزىقنىڭ ئىچىگە «ئىستىقلال» دەپ خەت يېزىلغان، ۋە ئاينىڭ ئوتتۇرىسىغا ناھايىتى كۆركەم قىلىپ يۇلتۇز سىزىلغان. بۇ شەرقىي تۈركىستان بايرىقىنى خاتىرىلىتىدۇ.

ئاي يۇلتۇزنىڭ يۇقىرى قىسمىدا: «رامزان 1 - ، 2 - سان. ھەر ساننىڭ باھاسى 1 سەر» دەپ يېزىلغان.

ئاي يۇلتۇزنىڭ سول تەرىپىگە: «ھەر ئىككى ھەپتىدە بىر قېتىم تارقىلىدىغان دىنىي، مىللىي، ئىلمىي، سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي، ئەدەبىي، ئەخلاقىي، تەنقىدىي مەجمۇئە» دەپ يېزىلغان.

ئاي يۇلتۇزنىڭ تۆۋەن قىسمىدا: «شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ نەشر ئەفكارىدۇر. شوئارى: دىندا، تىلدا، دىلدا، پىكىردە ۋە ئىشتا بىرلىكتۇر» دەپ يېزىلغان.

ئاي يۇلتۇزلۇق رامكىنىڭ سىرتى ۋە توۋەن قىسمىدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان ۋاقىت: (ھىجرى) 1352 - يىلى، رامزان ئېيى (1934 - يىلى 1 - ئاي). نەشر يېرى: ئىستىقلال جەمئىيىتى. باش مۇھەررىرى: سۇپىزادە^[1]، دەپ يېزىلغان.

[1] ئوتتۇر ئاسىيادىكى «جەدىدچىلىك ھەرىكىتى» نىڭ غوللۇق ئاۋانگارتلىرىدىن بىرى بولغان مۇھەممەد ئەمىن شېرىپ سۇپىزادە 1869 - يىلى ئۆزبېكىستاننىڭ نەمانگان شەھىرىدە تۇغۇلغان. ياش چاغلىرىدا ئۆز يۇرتىدىكى مەدرىسلەردە ئوقۇپ، ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئەرەب - پارس تىللىرىنى پۇختا ئىگىلەپ، يەتتە خىل قىرائەتنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئۆگىنىپ، ئۆز دەۋرىگە يارىشا يۇقىرى مەلۇماتقا ۋە چوڭقۇر پىكىرلىك كىشىگە ئايلانغان. ئىلمىي قابىلىيىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن خوقەندگە بارغان سۇپىزادە، ئۇ يەردە ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن بىرگە، شۇ دەۋرنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك زىيالىيلىرىنىڭ سۆھبەتلىرىگە قېتىلىپ ئىسلام دۇنياسىدىكى يېڭى پىكىر ئېقىمى ئىسلاھاتچىلىق (جەدىدچىلىك) ھەرىكىتىگە قىزىقىشقا باشلىغان. خوقەندتە (جەدىدچىلىك) پىكىرىنى ياقىلاپ يازغان تەنقىدىي شېئىرلىرى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئۇ يەردىكى مەدرەسە ئالىملىرىنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قويغان، شۇنىڭ بىلەن، سۇپىزادە نامانگانغا قايتىشقا مەجبۇر بولغان. نامانگانغىمۇ سىغىمىغان سۇپىزادە، يۇرتىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولۇپ، مەرۋە، باكۇ، سەئۇدى ئەرەبىستان ۋە ئىستانبۇل قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن بىرگە ئۇ يەرلەردىكى ئالىم ۋە زىيالىيلار بىلەن تونۇشۇپ، ئىسلام دۇنياسىدا باشلانغان ئىسلاھات ھەرىكەتلىرىنى تۈركىستان دىيارىدىمۇ يورۇتۇش نىيىتىدە ھىندىستان ۋە ئافغانىستان ئارقىلىق يۇرتى نەمانگانغا قايتىپ كەلگەن. ئىشنى نەمانگاندىكى مەدرىسىنىڭ تەلىم - تەربىيە مېتودىدا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش بىلەن باشلىغان سۇپىزادە، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە غەربىي تۈركىستاندا شوھرەت تاپقان ۋە تەرەپ - تەرەپتىن تالىپلار كېلىشكە باشلىغان. ھەسەتخور بەزى مۇتەئەسسىپ كىشىلەرنىڭ كۈشكۈرتۈشى بىلەن 1915 - يىلى يۇرتىنى تەرك قىلىشقا مەجبۇر بولغان سۇپىزادە، 1918 - يىلىغىچە ھىندىستاندا ۋە ئافغانىستاندا مۇدەررىسلىك قىلغان. ھىندىستاننى مۇستەملىكە قىلغان ئىنگىلىزلارنىڭ بېسىمىغا ئۇچرىغان سۇپىزادە، ئافغانىستانغا قايتىپ كەتكەن ۋە ئافغانىستان ئەمىرى ئانۇللاخاننىڭ قوللىشىغا ئېرىشىپ، مۇئاۋىن مائارىپ مىنىستىرلىق ۋەزىپىسىگە تەيىن قىلىنغان.

1918 - يىلى يۇرتىغا قايتقان سۇپىزادە، چاررۇسىيەنىڭ غەربىي تۈركىستاندا يۈرگۈزگەن ئىستىبداتى ۋە زۇلۇمىدىن قېچىپ 1919 - يىلى شەرقىي تۈركىستانغا كەلگەن. قەشقەردە بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن ساھىبە خەيرات ئاتۇشلۇق موللا تۈردىباھىمىنىڭ تەكلىپى بىلەن ئاتۇش ئۆڭىتىرىقتا مەخسۇس قارىخانا ئېچىپ، يېڭى ئۇسۇلدا يۇقىرى سەۋىيەلىك قارىلارنى تەربىيەلەپ چىققان. كېيىنكى ھاياتىنى

تشكر قىلور مىز : مجموعه مىزنىڭ. اوشبوسانلىرىنى وجودىغا چىقارىشدا
يېتۈك خىزمەت قىلغان مەتبەئە خادىملىرى ، محمودخان افندى. ايلە جمال خان افندىلار
دىن مىنداز مىز - كىلىموسى سانلىرىنى اوزۇقتىدە اولكورتىدروب بىرىلەرغە ايشانە مىز
اعتقاد مجموعه مىز رىسمى بولوب چىقماقچى ايتى ، مەتبەئەدە سىنگو غرافىيە
بولماقلىقى توغرىلىق تيارلانغان رىسملار قالدۇرىلدى .

ايرىكىنى تۈركىستان

هفتەدە بىر قاتار چىقارغان دىنى مىلى سىياسى «ايرىكىنى تۈركىستان» غزىمىسىغە
آپۇتە دىنرى ھەرقاچان آچۇقدور ، غزىمىسىك دىنى تىرىق دى مالىسى اوچۇن
مىشترى بولوب يازىلىش ھەربىر وطينداشنىك بورجىندور .

(استقلال)

ايكى هفتەدە بىر قاتار تارقالدۇرغان دىنى مىلى علمى سىياسى اجتماعى ادبى
اخلاقى تىنقىدى «استقلال» مجموعه سىيغە مىشترى بولوب يازىلىشقا

الدورانكىز ۱ | الدورانكىز ۱

يىللىق ۲۰ - مىر ، آلتە آيلىق ۱۱ - مىر ، اوچ آيلىق ۶ - مىر .
ھەربىر سانى بىر مىر - خارچ اوچۇن پۇشتە حقى التماس .

مىراجەت اوچۇن ادرىس : كاشغىر يارباغ - مىلى استقلال مجموعه سىيغە سىيغە ادارەسى

Kashgar , Swedish Mission Press .

«ئىستقلال مەجمۇئەسى» ژۇرنىلىنىڭ 2 - بېتى .

شەرقىي تۈركىستاندا ئۆتكۈزگەن سۈپىزادە ، 1933 - يىلى قەشقەردە قورۇلغان
«شەرقىي تۈركىستان ئىستقلال جەمئىيىتى» گە ئاكتىپ ئاۋاز قوشقان ، شەرقىي
تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى دۆلىتىنىڭ ئورگان ژۇرنىلى بولغان «ئىستقلال
مەجمۇئەسى» نىڭ باش مۇھەررىرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگە ۋە «شەرقىي تۈركىستان
ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسى قانۇنى» يېزىلىشىدا ئاكتىپ رول ئالغان . شەرقىي
تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى يىقىلغاندىن كېيىن ئاقسۇدا بىر مەزگىل مائارىپ
خىزمىتى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىدۇ . ئۇ 1939 - ئاقسۇدا شېڭ شەي
تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان كېيىن ئۇزۇن ئۆتمە ئاقسۇدا ۋاپات بولغان .

شېرىپ نىياز خۇشتار ، «شىنجاڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا ئۆتكەن شەخسلەر» ، شىنجاڭ
خەلق نەشرىياتى ، ئۈرۈمچى 2003 - يىلى 1 - نەشرى ، 303 - بەت .

باتۇر ، «يازغۇچىلار بىلەن سۆھبەت» ، ئېلىكتىپ ، يەر ۋە تارىخ يوق ، 136 - بەت .

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12098,muhammedserifsufizade.pdf?0>

«ئىستىقلال مەجمۇئەسى» نىڭ 2 - بېتىدە ژۇرنالغا ھەر تۈرلۈك ياردەمدە بولغانلارغا تەشەككۈر ئېيتىش بىلەن، «ئەركىن تۈركىستان» گېزىتى» ۋە «ئىستىقلال مەجمۇئەسى» گە مۇشتەرى بولۇش قاتارلىق مەزمۇنلار يەر ئالغان.

يۇقىرى قىسمىدا: «تەشەككۈر ئېيتىمىز: ژۇرنىلىمىزنىڭ ئۇشبۇ سانلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشتا بۈيۈك خىزمەت قىلغان مەتبەئە خادىملىرى مەخمۇتخان ئەپەندى بىلەن جامالخان ئەپەندىلەردىن مىننەتدارمىز، كەلگۈسى سانلارنى ئۆز ۋاقتىدا ئۆلگۈرتۈپ بېرىشلىرىگە ئىشىنىمىز. ئېتىراز (ئەپۇ سورايمىز): ژۇرنىلىمىز رەسمىلىك بولۇپ چىقماقچى ئىدى. مەتبەئەدە سىنوگوغراپىيە بولمىغانلىقى ئۈچۈن تەييارلانغان رەسىملەر قالدۇرۇلدى» دەپ يېزىلغان.

ئوتتۇرا قىسمىدا:

«ئەركىن تۈركىستان - ھەپتىدە بىر چىقىدىغان دىنىي، مىللىي سىياسىي گېزىتىگە ئابۇنىلىك (مۇشتەرى بولۇش) دەپتىرى ھەر قاچان ئوچۇقتۇر. گېزىتنىڭ داۋام قىلىشى، تەرەققىي ۋە سەرخىل بولۇشى ئۈچۈن مۇشتەرى بولۇپ يېزىلىشى ھەر بىر ۋەتەنداشنىڭ مەجبۇرىيىتىدۇر» دەپ يېزىلغان.

تۆۋەن قىسمىدا:

«(ئىستىقلالنىڭ) ئىككى ھەپتەدە بىر قېتىم تارقىلىدىغان دىنىي، مىللىي، ئىلمىي، سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئەدەبىي، ئەخلاىي، تەنقىدىي مەجمۇئەسىگە مۇستەرى بولۇپ يېزىلىشقا ئالدىراڭ - ئالدىراڭ. يىللىقى 20 سەر، ئالتە ئايلىقى 11 سەر، 3 ئايلىقى 6 سەر. ھەر بىر سانى بىر سەر. تاشقىرى ئۈچۈن پوچتا ھەققى ئېلىنمايدۇ» دەپ يېزىلغان.

ئەڭ تۆۋەندە بولسا: «مۇراجىئەت ئادرېسى: قەشقەر يارباغ، مىللىي ئىستىقلال مەجمۇئەسى ئىدارىسى. (ئىنگىلىزچە) قەشقەر شىۋېتسىيە مەتبەئەسى» دەپ يېزىلغان.

ناھايتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

مەرام ۋە مەقسەت (كىرىش سۆز)

ئىستىقلال مەجمۇئەسى - جەمئىيەت (ئىستىقلال جەمئىيىتى) نىڭ پىكىرلىرىنى، مەسلەك (تۇتقان يولى) ۋە مەقسەتلىرىنى يۇرتداشلىرىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا تارقىتىدىغان تەرجىماندۇر. ئۆتكەن كۈنلىرىمىزدىن ۋە ئىستىقباللىرىمىزدىن ئاچچىق - تاتلىق مەلۇماتلار بېرىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنى پىكرى جەھەتتىن كەلگۈسىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىگە تەييارلايدىغان بىر ئەينەكتۇر. 58 يىللىق ئۇزۇن بىر تۇتقۇنلۇق (مۇستەملىكە) نىڭ ھەر تۈلۈك ئاچچىق دەرد - ئەلەملىرىنى چەككەن يۇرتداشلىرىمىز (نىڭ) سانسىز قۇربانلارنى بېرىش نەتىجىسىدە قولغا كەلتۈرگەن ئازادلىقنى ۋە دىنىي، مىللىي ھاكىمىيەتنى ئىستىھكاملاش ۋە بۇنى كېڭەيتىش يولىدا سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئىلمىي ۋە ئەدەبىي تەرەپتىن رەھبەرلىك قىلىشتۇر.

مەسلىكىمىز (يوللىرىمىز) - ئىفرات ۋە تەفرىت (مۆ-تەدبىلىكتىن چەتنەپ كېتىش) تىن، ئوڭچىللىق ۋە سولچىللىقتىن پاك ئورتا ئىسلاھچىلىقتۇر. يەنى ئەبەدىي

قانۇنى ئىلاھى قۇرئان ھەكىم ۋە سۈننەتنى رەسۇل كەرىم دائىرىسىدە ھەرىكەت قىلىمىز. مەقسىتىمىز - خۇسۇسەن يۇرتداشلىرىمىزغا ۋە ئومۇمەن دىنداھلىرىمىزغا ئىككى جاھان سائادىتىگە ئېرىشتۈرگۈچى ۋەسىلىلەرنى ئوچۇق ھەقىقەتلىرى بىلەن بايان قىلىش بىلەن بىرگە، دىنىي، ئىلمىي، ئەدەبىي تەشۋىقات ۋە تەرغىباتلاردىن ئىبارەت قەلەم خىزمىتىدۇر. داخىل (يۇرتىمىز) دىن ۋە خارىج (چەتئەل) دىن ئىقتىدارلىق زاۋاتى كىراملار (ھۆرمەتلىك زاتلار) نىڭ ماقالىلىرى ئۈچۈن - مەسلىكىمىزنىڭ ئورتا يول تۇتۇش شەرتىگە ئاساسەن - مەجمۇئەمىزنىڭ بەتلىرى ئوچۇقتۇر. زىيالىيلىرىمىزغا كۆڭۈل خەزىنىلىرىدە ساقلانغان مىللىي تۇيغۇلىرىنى ئاڭلىتىدىغان، دەرەخلىرىنى ئوچۇق سۆزلەيدىغان زامان مانا يېتىپ كەلدى. دىلدىكى ھېسسىياتلىرىمىزنى ئەمدى مەيدانغا چىقارمىغان مۇنەۋۋەر زىيالىيلىرىمىز، يانا قاچان ئىزھار قىلار!

بىزدە پىكىر، بىزدە نىيەت خىزمەتى ئىلمىيەدۇر،
قەسدىمىز بولماق ۋەكىل ئەلگە تۆرە يا ئاقساقال.
مىللىتىم ئاشى بىلەن ناندىدە يوقتۇر كارىمىز،
پىكىرىمىزدە بۇ كەبى ئىشلارغا ھېچ يوقتۇر مەجال.

بىزدىن غەيرەت ۋە ھەرىكەت ، تەڭرى تائالادىن تەۋپىق
ۋە بەرىكەت.

سۇپىزادە

«جەمئىيەتنىڭ مەقسەت ۋە مەرامى»

بۇ كۈنگە قەدەر مەخپىي ياشاپ كەلگەن سىياسىي ۋە مىللىي جەمئىيەتلىرىمىز - ئۇيۇشمىلىرىمىز - يۇرتىمىزنىڭ كۆپ قىسمى ئەركىنلىك شەرىپىگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەمدى سەھنىگە دۆلەت ھىمايىسى بىلەن «شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى» نامى بىلەن چىقىدۇ. ئۇشبۇ نىزامنامە جەمئىيەت ئەزالىرىمىز تەرىپىدىن رەسمىي دەستۇرلىرىمىز بولۇپ تونۇلىدۇ.

ماددىلار 25 دانىدۇر:

1 - يۇرتىمىزدا يۈز بەرگەن چوڭ ئۆزگىرىشلەر نەتىجىسىدە، تەڭرى تائالانىڭ لۇتپى ۋە ئىنايىتى بىلەن يۇرتىمىزنىڭ كۆپ قىسىملىرى ئەرك (ئازاد) بولۇپ، ئىسلام دۆلىتى قۇرۇش مەسىلىسى ئالدىمىزغا كەلدى.

2 - يۇرتداشلىرىمىز ئۇزۇن يىللاردىن تارتىپ بىگانەلەرنىڭ زورلۇقى ئاستىدا قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئېزىلىپ كەلدى. ئەركىنلىككە ئىگە بولغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە يىگىرمە يىلغا يېقىن ئۇزۇن بىر زامان ئىچىدە ۋىلايەتلىرىمىزنىڭ بەزى قىسىملىرىدا ئۆزئارا تالاش - تارتىش، ھەركىم ئۆز بېشىچە ئىش قىلىش بىلەن زامان ئۆزىدى. دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ جان ۋە ئىستىقبالى قورقۇنچلۇق ھالەتكە كىرىپ

قېلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىستىقلال جەمئىيىتى، دۆلەت قۇرۇلۇشى ئىشلىرىنىڭ ئېغىر بولغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ ھۆكۈمەت يارلىقلىرى (ئىشلىرى) غا ياردەمچى بولىدۇ.

3 - دۆلەتنىڭ دىنىي، مىللىي، سىياسىي، مەدەنىي ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى يولىدا خىزمەت قىلىشنى، ھەم دۆلىتى ئىسلامىيە (شەرقىي تۈركىستان ئىسلام دۆلىتى) گە ياردەمدە بولۇشنى ئىستىقلال جەمئىيىتى ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ ۋەزىپىسى، دەپ بىلىدۇ.

4 - ئۇلۇغ يۇرتىمىزنىڭ ئىستىقلال يولىدا دۆلەت قۇرۇلۇشىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، نەشرىيات، تەشۋىقات، تەرغىبات ۋە تەمرىنات (تەرغىب قىلىش ۋە كۆندۈرۈش) يوللىرى ئارقىلىق ئىستىقلال پىكرىنى تارقىتىش، يۇرتىمىزدا ئەھلى ئىسلام تۇغقانلىرىمىزنىڭ ئۇشبۇ يولدىكى ئۈمىدلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئىستىقلال بايرىقىنىڭ ئاستىغا يىغىپ توپلاشنى ئالدىنقى ۋەزىپە قاتارىدا كۆرىدۇ.

5 - دىنىي، مىللىي، سىياسىي، مائارىپ ۋە ئىقتىسادىي مەسىلىلەردە ئىش قىلىش ئۈچۈن ئىستىقلال جەمئىيىتى ئۆزىنىڭ ئىش بىلىدىغان ئەزالىرىدىن خىزمەتچىلەرنى بېرىشنى كۆز ئالدىدا تۇتىدۇ.

6 - ئىستىقلال جەمئىيىتى، ئۆزىنىڭ مەقسەتلىرىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ئەزالىرىنىڭ قۇتى (قوللىشى) بىلەن تۆۋەندىكى ئىشلارنى قىلىدۇ:

ئا) ئىسلام دۆلىتىنىڭ ئىستىقلال يولىدا قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇ.

ب) مەركەزدە ۋە ۋىلايەتلەردە دۆلەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن لازىم بولغان ئىشچى - خادىملارنى ھۆكۈمەتنىڭ تەلپىگە ئاساسەن تەقدىم قىلدۇ.

ت) ئىستىقلال جەمئىيىتى، مائارىپ يولىدا مەكتەپلەر، مەدرىسىلەر ۋە خۇسۇسىي ئۆيلەرنى ئېچىشتا دۆلەتكە ياردەمدە بولىدۇ.

س) نەشرىيات ئىشلىرىدا ھۆكۈمەت ھەم ئەزالارنىڭ ياردىمى بىلەن كىتاب، مەجمۇئە (ژۇرنال)، گېزىت چىقىرىش ۋە مەتبەئەلەر تەشكىل قىلىشقا ئوخشاش مىللەتنى مەلۇماتلىق قىلىش يولىدا ئىش ئېلىپ بارىدۇ.

ج) ئىستىقلال جەمئىيىتى دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، تىجارەت، سانائەت، مالىيە ۋە نەقلىيات (توشۇغۇچىلىك) ئىشلىرىدا ھەر تۈرلۈك پىلان - لايىھەلەرنى تۈزىدۇ ھەم تەشكىلاتلىنىش ئىشلىرىدا دۆلەتكە ياردەمدە بولىدۇ.

جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى:

7 - ئىستىقلال جەمئىيىتى دىنىي ۋە مىللىي بىر جەمئىيەت بولۇپ، نىزامنامىسى دۆلەت تەرىپىدىن تەستىق قىلدۇرۇلىدۇ.

8 - جەمئىيەتنىڭ ئۈستىدە، مەركەزنى ئىدارە قىلغۇچى مەركەز دائىرىسى (مەركىزى باشقارما) بولىدۇ.

9 - مەركىزى ئىدارىدە بىر رەئىس، ئىككى مۇئاۋىن، باش كاتىپ، خەزىنىچى (كاسسىر) قاتارلىق توققۇز ئەزالىق بىر ھەيئەت بولىدۇ.

10 - ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ مالىيە ئىشلىرىنى تەپتىش قىلىش ئۈچۈن، ئۈچ كىشىدىن تەشكىل تاپقان قوشۇمچە «تەپتىش ھەيئىتى» بولىدۇ.

11 - «مەركىزى ئىدارە» ۋە «تەكشۈرۈش ھەيئىتى» ئەزالىرى ئومۇمىي مەجلىس تەرىپىدىن سايلاپ تەيىن قىلىنىدۇ.

12 - جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي مەجلىسلىرى ھەر ئايدا بىر قېتىم ياكى ھەيئەتنىڭ توختامى (قارارى) بىلەن چاقىرىلىدۇ.

ئەزالار ھەققىدە:

13 - ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ تۇتقان يوللىرىنى قوبۇل قىلىپ، جەمئىيەتكە ئەزا بولۇشنى خالىغان، دىن ۋە مىللەتپەرۋەر يولداشلار، ئۆلىمايى كىراملار، پەزىلەتلىك ئەدىبلەر، تىجارەتچىلەر ۋە ئوخشاشلا يۇرت مۆتىۋەرلىرى، ھەربىي ۋە مەمۇرىي خادىملار، كاسىپ، دېھقان، دەردلىك ۋە غايىلىك مىللەت بالىلىرى ئەزالىققا قوبۇل قىلىنىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىرگە جەمئىيەتنىڭ توختاملىرى (قارارلىرى) نى ھەربىر ئەزا ئۆزى ئۈچۈن مەجبۇرى، دەپ قارايدۇ.

14 - جەمئىيەتكە ئەزا بولۇشنى خالىغان كىشىلەر ئەرزىيەت (تەلەپ) سۇنىدۇ، جەمئىيەتنىڭ ئەزالىرىدىن ئىككى كىشىنىڭ كاپالىتى ۋە ھەيئەتنىڭ قارارى بىلەن ئەزالىققا قوبۇل قىلىنىدۇ.

15 - ھەر بىر ئەزا، جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي مەجلىس ھەيئىتىنىڭ قارارى بىلەن تەيىن قىلىنغان مىقداردا ئەزالىق بەدەل پۇلى تۆلەيدۇ.

16 - ھەر بىر ئەزاغا ھەيئەت تەرىپىدىن ۋەسىقە (ئەزالىق گۇۋاھنامىسى) بېرىلىدۇ.

17 - ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ تۇتقان يولىغا، قىلغان ئىشلىرىغا زىيان يەتكۈزگەن ئەزالار، ھەيئەتنىڭ قارارى بىلەن ھەيدىلىدۇ، جەمئىيەتتىن چىقارتىلىپ، ناملىرى ئومۇمىي مەجلىسلەردە ئېلان قىلىنىدۇ.

جەمئىيەتنىڭ سەرمايىلىرى:

18 - ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ مەقسەتلىرىنى مەيدانغا چىقىرىش ئۈچۈن ئىدارىنىڭ خەزىنىسى بولىدۇ.

19 - سەرمايە تۆۋەندىكى يوللاردىن يىغىلىدۇ:

1. ئەزالىق بەدەل پۇلى.

2. ھۆكۈمەت ۋە ھەر تۈرلۈك تەشكىلاتلارنىڭ ئىئانىلىرى.
3. يەككە شەخسلەرنىڭ ۋە تىجارەتخانىلار (شىركەت) نىڭ ئىئانىلىرى.
4. بۇنىڭدىن باشقا ھەر تۈرلۈك يوللار..... ئارقىلىق.
- 20 - جەمئىيەتنىڭ سەرمايىلىرى مەخسۇس دەپتەرلەرگە يېزىلىپ ھېسابات يۇرۇتۇلىدۇ ۋە ھەر ئۈچ ئايدا ئومۇمىي مەجلىسكە ھېساۋات دوكلاتى بېرىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە جەمئىيەتنىڭ پىكىر تارقاتقۇچىسى بولغان «ئىستىقلال مەجمۇئەسى» دە ئېلان قىلىنىدۇ.

جەمئىيەتنىڭ شۆبە ۋە ئوچاقلىرى (ئىش بېجىرىش ئورنى):

- 21 - جەمئىيەت، ئىدارىنىڭ مەقسەتلىرىنى تارقىتىش ئۈچۈن ھەممە يەردە - ۋىلايەت، ناھىيە، كەنت ھەم مەھەللىلەردە، ئىش قىلىش لازىم بولغانلىكى يەرلەردە ۋىلايەت ۋە ناھىيە شۆبىلىرىنى ئاچىدۇ. ئۇشبۇ شۆبىلەر مەركىزىي ئىدارە رەھبەرلىرى بىلەن مەھەللىدىكى ئەزالار تەرىپىدىن ئىدارە قىلىنىدۇ.

- 22 - كەنت ۋە مەھەللىلەردە ئىش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ۋىلايەت ۋە ناھىيە شۆبىلىرى تەرىپىدىن «ئىستىقلال جەمئىيىتى» نىڭ ئوچاقلىرى ئېچىلىدۇ. ئوچاقلار كاتىپ ۋە شۆبىلەردىكى رەھبەرلەر تەرىپىدىن ئىدارە قىلىنىدۇ.

جەمئىيەتنىڭ ھوقۇقلىرى:

23 - ئىستىقلال جەمئىيىتى كامىل (تولۇق) ھوقۇقلۇق بىر تەشكىلات بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۆز نامى بىلەن ھەر تۈرلۈك مۇئامىلە ئىشلىرىنى قىلىش، مۈلۈك ئېلىش ياكى سېتىش ھەققى باردۇر.

24 - جەمئىيەتنىڭ ئۆزىنىڭ نامى يېزىلغان تامغىسى بولىدۇ.

25 - ئېھتىياجغا كۆرە نىزامنامىنى كېڭەيتىش ياكى قىسقارتىش ھەيئەت رىياسىتىنىڭ ئىختىيارلىقىدا بولىدۇ.

ئۇشبۇ 25 ماددىلىق نىزامنامە، شەرقىي تۈركىستان دۆلەت باش ۋاكالىتى تەرىپىدىن كۆرۈلۈپ 52 - يىل 9 - شەئىاندا تەستىق قىلىندى.

باش ۋەكىل: سابىت ئابدۇلباقى

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHILOSOPHY DEPARTMENT

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHILOSOPHY DEPARTMENT
1100 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL. 773-936-5000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHILOSOPHY DEPARTMENT
1100 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL. 773-936-5000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHILOSOPHY DEPARTMENT
1100 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL. 773-936-5000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHILOSOPHY DEPARTMENT
1100 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL. 773-936-5000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHILOSOPHY DEPARTMENT
1100 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL. 773-936-5000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHILOSOPHY DEPARTMENT
1100 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL. 773-936-5000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHILOSOPHY DEPARTMENT
1100 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL. 773-936-5000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHILOSOPHY DEPARTMENT
1100 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL. 773-936-5000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHILOSOPHY DEPARTMENT
1100 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL. 773-936-5000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
PHILOSOPHY DEPARTMENT
1100 S. MICHIGAN AVE.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL. 773-936-5000

رەسمى ئىدارە - ئورگانلار

گوریلک ۵۲ - یل ۹ - نجی شعبانده - تصدیق قلندی .
باش وکیل : ثابت عبدالباقی

دستخط

چولاییت استقلالده محکمه سی نیک قوروشی

۴ آیدریری ولایتده دوام ایستغان داخلی استظام سزقلردن یوزتداش
بولوب بیریش آلدنده تورادور ایردی ، مرکزی حکومت بومسئله نی
بارعه الیب کاشغر ولایت استقلال محکمه شعبه سی قوروش حقنده
، جمادی الثانی تاریخی عالی یارلق ایله ۵۷ ماده لوق نظامنامه یارزدی .
اسبت بران ۸ نجی رجیده بولوب اوتغان قومندانلر نیک معاهده سیغه
مندانلر مجلسی نیک ۲ نجی نومرلق توختامیغه موافق حکومت اورده
استقلال محکمه سی ۹ نجی رجیده آچلیب ثابت عبدالباقی خاجی ، رئیس
نی معاون ، موسی داملا باش کاتب ، محمد رحیم آخوندایله امین آخوند
بولوب تعین لانیب ایش یورغوزه باشلادیلر . احمد توفیق افندی
۴ غه رئیس بولوشنک خاهله غان ایسده قومندانلر قبول قیلماغانلری
- اول زاتنی بولک مناسب خدمتغه قیوشنی موافق کورولدی .

«استقلال مه جموئه سی» ننگ 9 - بیتی.

كاشىغەر ۋىلايەت ئىستىقلال مەھكىمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى

ئالتە ئايدىن بېرى ۋىلايەتتە داۋام قىلغان ئىچكى ئىنتىزامسىزلىقتىن يۇرتداشلرىمىز تويۇپ بېزىش ئالدىدا تۇراتتى. مەركىزىي ھۆكۈمىتىمىز بۇ مەسىلىنى نەزەرى ئېتىبارغا ئېلىپ «كاشىغەر ۋىلايەت ئىستىقلال مەھكىمىسى» شۆبىسىنى قۇرۇش ھەققىدە 26 - جەمادىيە سانسىدا ئالىي يارلىق بىلەن، 57 ماددىلىق «نېزنامە» نى يوللىدى.

بۇ مۇناسىۋەت بىلەن، رەجەب ئېيىنىڭ 8 - كۈنى توپلانغان قوماندانلارنىڭ كېلىشىمىگە ئاساسەن، قوماندانلار مەجلىسىنىڭ 2 - نومۇرلۇق توختامنامىسىغا مۇۋاپىق ئاساستا ھۆكۈمەت ھەربىي قوماندانلىق ئىشتابى ئىچىدە رەجەب ئېيىنىڭ 9 - كۈنى «ئىستىقلال مەھكىمىسى» قۇرۇلغان بولۇپ، سابىت ئابدۇلباقى ھاجى رەئىس، جاپاق قازى مۇئاۋىن، مۇسا داموللا باش كاتىپ، مۇھەممەد رەھىم ئاخۇن بىلەن ئەمىن ئاخۇنلار ئەزا بولۇپ تەيىنلەندى ۋە ئىشلارنى ئىجرا قىلىشقا باشلىدى. ئەھمەد تەۋپىق ئەپەندى مەھكىمىگە رەئىس بولۇشنى خالىغان بولسىمۇ، قوماندانلار بۇ تەكلىپنى قوبۇل قىلمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ زاتىنى باشقا مۇناسىپ بىر خىزمەتكە قويۇش مۇۋاپىق كۆرۈلدى.

«ئىستىقلال مەھكىمىسى» ئېچىلىپ ئىشقا باشلىغان كۈندىن ئېتىبارەن مەقسەت ۋە مۇددىئاسىنى بايان قىلىپ، ئېلان قەغەزلىرىنى جاي - جايلارغا چاپلاپ ئەسكىرى ۋە مۈلكى ئىنتىزامسىزلىقنى تۈگىتىپ دۆلەت ئىشلىرىنى ئىسلاھ قىلىش يولىدا تەشكىللىك ئاساستا تەدبىرلەر ۋە چارىلەر كۆرۈلۈشكە باشلىدى.

بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مۈلكىي دائىرىلەردە ئۆزگىرىشلەر مەيدانغا كەلدى.

«تىنچ سۇدا بېلىق تۇتۇش» يەنى ساراسىمىگە چۈشكەن بەزى ئۆز بېشىمچى بۇزۇق قوماندانلار كېلىشىمدىن يېنىپ مۇرتەد بولۇش بىلەن بىرگە، مەھكىمىنىڭ ئەزالىرىغا ئوچۇق رەۋىشتە قارشى ھەرىكەتكە ئۆتۈپ، ۋەھشىي قىلمىشلارنى سادىر قىلىشقا كىرىشتى.

بۇلاردىن بىرى «ئەدى قانسىد» دېگەن بىر خائىننىڭ خائىنلىقى ۋە ۋەھشىي ھەرىكەتلىرى بولدى. ئۇ بۇزۇقباش «قانسىد» بولسا، دۆلەت ۋە مىللەتكە قىلغان خىيانەت ۋە جىنايەتلىرى ئۈچۈن شەرىئىي شەرىپ (ئىسلام قانۇنى) نىڭ ئادىل ھۆكۈمى بىلەن لايىق جازاغا تارتىلىپ، پاسات ۋە پىتىنلىرىدىن مىللەت قۇتۇلۇپ شەھەر ۋە سەھرالاردا ئاسايىشلىق يەرلەشتى. «ئەدى» نىڭ قالغان تۇغقان جىنايەتچى يولداشلىرى قولغا ئېلىنىپ، يۇرتتا خەلق ئاممىسىنىڭ خاتىرجەملىكىنى تولۇق كاپالەتكە ئىگە قىلىش

يولىدا بۇزۇق ئۇنسۇرلارنىڭ ئىزىنى سۈرۈش داۋام قىلماقتا.

جەمئىيەت باش كاتىپى: سۈپىزادە

شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشى

ھەر تۈننىڭ كۈندۈزى، ھەر كۈندۈزنىڭ تۈنى بولىدۇ. بۇ ھەممە كىشىگە مەلۇم. قاراڭغۇلۇقنىڭ قارا قاغىلىرى (ختايلار) نىڭ بەزىلىرى قايتىپ جاھاننى قايتا كۆرمەسلىك ئۈچۈن ئەبەدىي سەپەر قىلدى. يەنە بەزىلىرى بولسا، خالتىلىرىنى ئېلىشقىمۇ ئۈلگۈرمەي ئالدىراشچىلىق بىلەن بېيجىڭغا قاراپ تولۇق يول ئالدى. شەرقىي تۈركىستانلىق ئىنسانلارمۇ ئەمدى ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى، كىم بولۇپ قالغانلىقىنى چۈشەندى. ئۆزلىرىنىڭ مەجبۇرلاش، ئىزىش، تالان - تاراج قىلىش ۋە بۇلاش ئاستىدا ئىزىلگەنلىكىنى، يەنى ھەممە ئىشنىڭ ماھىيىتىنى ئوچۇق - ئاشكارا تونۇپ يەتتى.

بۇنىڭغا ئاساسەن موللىسى، بېيى، كاسىبى ۋە دېھقنى قولغا - قول بولۇپ، بىر ياقىدىن باش چىقاردى. دە، «يا ئەركىنلىك! يا ئۆلۈم!» شوئارىنى مەيدانلاردا ياڭراتتى. ئاللاھ تائالا ۋە تائالانىڭ «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ» «بىزنىڭ رىزالىقىمىز ئۈچۈن دىن ۋە مىللەت يولىدا ئىجتىھات (تىرىشچانلىق)، سەئىيى ۋە ھەرىكەت قىلغۇچى كىشىلەرنى سىراتى مۇستەقىم بولغان ھەقىقەت يوللىرىمىزغا ئەلۋەتتە ھىدايەت قىلىمىز

ۋە مۇھەققەق (جەزمەنكى) تەڭرى تائالا ھەزرەتلىرى جىھاد كەبى ئۇلۇغ ياخشىلىقلارنى قىلغان كىشىلەر بىلەن ئەلۋەتتە بىرگە قىلىدۇ». تەپسىردىكى ئايەتى كەرىمنىڭ خۇش بېشارىتىگە قاراپ قەھرىمان ساھىبقران غازى خوجىنىياز ھاجىم رەئىسى جۇمھۇر جانابلىرىنىڭ بايرىقى ئاستىغا يىغىلىپ ئەركىنلىككە ئىگە بولدى.

بېلىققا سۇ قانداق كېرەك بولسا، ئۇشبۇ ئۇلۇغ ئەركىنلىك نېمىتىنى قولدا لايىق بىر رەۋىشتە تۇتۇپ، ئۇنىڭ مۇستەھكەملىنىشى ۋە كېڭىيىشى ئۈچۈن بىرلەشكەن «بىر پارچە دۆلەت» قۇرۇلۇشىمۇ شۇنچىلىك زۆرۈر ۋە مۇھىم ئىدى.

بۇنىڭغا ئاساسەن ئۇزۇن ۋاقىتتىن بېرى پىكرىمىزنى مەشغۇل قىلىۋاتقان بۈيۈك ھەم ئىنتايىن ئېغىر بولغان بۇ مۇھىم مەسىلىنىڭ مۇزاكىرىسى تومۇرداش (قان - قېرىنداش) ئالىي رەھبەرلىرىمىزنىڭ بىرلىككە كېلىشى بىلەن، 24 - رەجەب يەكشەنبە كۈنى ھەربىي قوماندانلارنىڭ مىساقىي مىللىي (مىللىي قەسەملىشىش) كېچىسىدە بولۇپ ئۆتكەن «قوماندانلار مەجلىسى» نىڭ 1 - توختامنامىلىرىغا مۇۋاپىق ئاساستا «شەرقىي تۈركىستان دۆلىتى» نى قۇرۇشقا قارار قىلىندى. ھەيئەتى رىياسەت (ئالىي رەھبەرلىك ھەيئىتى) تەرىپىدىن دۆلەت قۇرۇلۇش باياننامىسى تۈزۈلۈپ، تەييارلىنىپ ۋە ئىمزالىنىپ تامغىلار بېسىلدى.

ئەتىسى سائەت 10 دا ھەربىي قوماندانلار، مۈلكى مەمۇرلار

(دۆلەت مەمۇرلىرى)، يۇرت نامايەندىلىرى، مەملىكەتنىڭ ئەيىان (ئاقساقاللىرى)، باشلىقلار، ئىستىقلال، نەشرىيات، مائارىپ ۋە ھىلال ئەھمەر (قىزىلئاي) جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەتلىرى، دارىلمۇئەللىمىن تەلەبەلىرى (ئوقۇغۇچىلىرى) مىللىي مارشنى ئوقۇپ، مىللەتنىڭ دەردلىك كۆڭۈللىرىنى ئېرىتىپ، ئىنتىزام بىلەن تۈمەن بويىدىكى كەڭرى مىللەت مەيدانىغا يىغىلدىلار. نامايىشقا 7000 مىڭ ئەسكەر، 13000 مىڭ خەلق، ھەممىسى بولۇپ 20000 مىڭدىن ئارتۇق كىشى قېتىلدى. نامايىشنىڭ باشقۇرغۇچى ھەيئىتى تەرىپىدىن «شەرقىي تۈركىستان دۆلىتى قۇرۇلۇشى» نىڭ تۆۋەندىكى باياننامىسى ئوقۇلدى:

«شەرقىي تۈركىستان دۆلىتى قۇرۇلۇشى» نىڭ باياننامىسى

1352 - يىلى 24 - رەجەب

(1933 - يىلى 11 ئاينىڭ 13 - كۈنى)

ئاللاھ تائالانىڭ ياردىمى ۋە مېھرىبانلىقىغا، رەئىسى مۇئەزرىمىمىز (ئۇلۇغ داھىمىز) ئىمىننىياز ھاجىم ئوغلى خوجىنىياز ھاجىم^[1] ھەزرەتلىرىنىڭ لايىقەتلىك ۋە سالاھىيەتلىك

[1] 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا شەرقىي تۈركىستاندا يېتىلگەن كاتتا سىياسىيون، «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ تۇنجى ۋە ئۆمۈرلۈك رەئىسى خوجىنىياز ھاجىم، 1889 - يىلى قۇمۇلدا قۇل دورغا ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. كىچىك ۋاقتىدا ئېغىر قىيىنچىلىقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن خوجىنىياز

ۋەكىللىرىنىڭ ئىتتىپاقلىرىغا (بىرلىككە كېلىشلىرىگە)، بارلىق لەشكەرى ئىسلام ئەسكىرىي قوماندانلىرىنىڭ ۋە بارلىق پۇقرالارنىڭ مۇۋافىقىيەتى - بىرلىكىدىن سۆيۈنگەن ئاساستا مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستاننىمىزنىڭ بىرىنچى ھۆكۈمەتى مۇۋەققىتەسى (ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتى) تۆۋەندە بايان

ھاجىم، خىتايغا قارشى تۇنجى ئىنقىلابىنى تورپاقلار قوزغىلىڭىغا قاتنىشىش بىلەن باشلىغان. قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن ئانىسىنىڭ ياردىمى بىلەن ھەجگە بېرىپ، 1912 - يىلى قايتىپ كەلگەن. تۆمۈر خەلىپەنىڭ خىتايلارغا قارشى باشلاتقان قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ، مىسلىسىز قەھرىمانلىقلارنى كۆرسەتكەن. تۆمۈر خەلىپە 1913 - يىلى 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، خىتايلار خوجىنىياز ھاجىمدىن ئەنسەرەپ ھەر تەرەپتە ئۇنىڭ پېيىغا چۈشكەن. ئۇ، ئىسمىنى ئىسھاق دەپ ئۆزگەرتىپ ئالتاي تەرەپكە كەتكەن بولسىمۇ، بارغانلا يېرىدە سىزىلىپ قېلىپ، ئاخىرى رۇسىيەگە كەتكەن. رۇسىيەدە ھەربىي تەلىم ئالغان خوجىنىياز ھاجىم، 1923 - يىلى ئىلىغا قايتىپ كەلگەن، ئارقىدىن بىر مەزگىل ئۈرۈمچىدە تۇرغان. 1927 - يىلى مەخسۇت مۇھىتى ۋە مەھمۇت مۇھىتى قاتارلىق ئىنقىلابچىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، قۇمۇل ۋە تۇرپاندا خىتايغا قارشى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن. خىتايلار تەكلىپ قىلغان ھەرخىل قۇرۇق مەنسەپلەرگە ئالدىنماي، كۆرىشىنى داۋاملاشتۇرغان خوجىنىياز ھاجىم، نۇرغۇن شەھەرلەرنى خىتايلاردىن قۇتۇلدۇرغان. 1931 - يىلى موڭغۇلىيە ھۆكۈمىتى بىلەن كېلىشىم ئىمزالاپ، قورال - ياراغ ۋە ھەربىي كىيىم - كىچەك سېتىۋېلىپ، رەسمىي ھەربىي بىرلىكنى قۇرۇپ چىققان. 1932 - يىلى 6 - ئايدا پۈتۈن قوماندانلارنىڭ سايلىشى بىلەن، باش قوماندانلىققا سايلىنىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ تامامىنى خىتايلاردىن قۇتۇلدۇرۇش ۋە مۇستەقىل مىللىي دۆلەت قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن، خىتايغا قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتقان بارلىق قوراللىق كىشىلەر بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈشكە تىرىشقان. خوتەن ۋە قەشقەردە خىتايغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرى بىلەن يېقىندىن ھەمكارلاشقان خوجىنىياز ھاجىم، مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا باشچىلىقىدىكى «خوتەن ئەمىرلىكى» ۋە قەشقەردە قۇرۇلغان «ئىستىقلال جەمئىيىتى» مەسئۇللىرى بىلەن ئالاقىنى كۈچەيتىپ ۋە ئىنقىلابىنى بىرلەشتۈرۈپ، 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ تۇنجى ۋە ئەبەدىي رەئىسى بولۇپ سايلانغان. 1938 - يىلى شىڭ شىسەي تەرىپىدىن شېھىت قىلىنغان.

https://ug.wikipedia.org/wiki/%D8%AE%D9%88%D8%AC%D9%89%D9%86%D9%89%D9%8A%D8%A7%D8%B2_%DA%BE%D8%A7%D8%AC%D9%89

قىلىنىدىغان رەۋىشتە قۇرۇلدى.

باش ۋەكىل (باش مىنىستىر): سابىت ئابدۇلباقى [1]

داخىلىيە نازىرى (ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى): سەئىدزادە

[1] 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا شەرقىي تۈركىستاندا يېتىلگەن كاتتا سىياسىيون ۋە يېتۈك ئالىم سابىت ئابدۇلباقى كاشغەرىي، 1883 - يىلى ئاتۇشنىڭ ئازاق كەنتىدە دۇنيا كەلگەن. باشلانغۇچ تەھسىلنى ئاتۇشتا تاماملىغان سابىت ئابدۇلباقى، كېيىنكى تەھسىلنى قەشقەر خانلىق مەدرىسىدە داۋاملاشتۇرغان. 1910 - يىلى ئىلگىرىلەپ ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن بۇخاراغا بارغان ۋە 1914 - يىلى «داموللا» ئۇنۋانىنى ئېلىپ قەشقەرگە قايتىپ كەلگەن. بىر مەزگىل قەشقەردە مۇدەررىسلىك قىلغان ۋە پەتىۋا خىزمەتلىرى بىلەن مەشغۇل بولغان سابىت داموللام، غۇلجا خەلقىنىڭ تەكلىپى بىلەن غۇلجا شەھىرىگە يەرلىشىپ، ئۇ يەردە «قازى كالان» بولغان. 1930 - يىلى خوتەندىكى كاتتا ئالىم ۋە سىياسىيون مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا بىلەن غۇلجىدا ئۇچرىشىپ، ۋەتەننىڭ ئىستىقلالى توغرىسىدا ئۇزۇن سۆھبەتلەشكەندىن كېيىن، سابىت داموللام رۇسىيە ئارقىلىق تۈركىيە، سەئۇدى ئەرەبىستان، مىسىر ۋە ھىندىستان قاتارلىق جايلارنى زىيارەت قىلىپ، ئۇ يەردىكى سىياسىيون ۋە مۇنەۋۋەر كىشىلەر بىلەن كۆرۈشۈپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى توغرىسىدا مەسلىھەتلەشكەن ۋە ياردەم تەلەپ قىلغان. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىغا كۆزى يەتكەن سابىت داموللام، 1932 - يىلى ھىندىستاندىن قاغىلىق يولى بىلەن خوتەن بېرىپ، مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا بىلەن جىددىي پاراڭلىشىپ مەخپى تەشكىلات قۇرغان. قىسقا ۋاقىت ئىچىدە خوتەندىكى مۇجاھىدلار خوتەننى خىتايلاردىن تازىلاپ، مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا باشچىلىقىدا «خوتەن ئەمىرلىكى»نى قۇرغان. 1933 - يىلى 7 - ئايدا سابىت داموللام ۋە مۇھەممەد ئەمىن بۇغرانىڭ ئىنىسى شاھ مەنسۇر بىلەن بىرگە نۇرغۇن قوشۇن بىلەن قەشقەرگە كەلگەن سابىت داموللام، قەشقەردە قۇرۇلغان «ئىستىقلال جەمئىيىتى»گە قېتىلىپ، قەشقەرنىڭ باش قازىسى «قازى كالان» بولغان. سابىت داموللامنىڭ تىرىشچانلىقى ۋە داھىيلىقىدا 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ تۇنجى ھۆكۈمىتىدە باش مىنىستىر بولۇپ سايلانغان ۋە دۆلەتنى پۈتۈن دۇنياغا جاكارلىغان. ئۇيغۇرچە ۋە ئەرەبچە نۇرغۇن ئىلمىي ئەسەرلەرنى يازغان رەئىس سابىت داموللام، 1942 - يىلى جاللات شىڭ شىسەي تەرىپىدىن تۈرمىدە شېھىت قىلىنغان.

تېخىمۇ كۆپ مەلۇمات ئۈچۈن قاراڭ: يالقۇن روزى، «ئويغىنىۋاتقان ئەجداد روھى»، شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى، ئۈرۈمچى 2013 - يىلى 1 - نەشرى، 358 - 398 بەتلەر.

سابىت ئىبنى ئابدۇلباقى، «شېرىك كالام»، تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى، ئىستانبۇل 2007 - يىلى 1 - نەشرى، X - III بەت.

يۇنۇسبەگ^[1]

خارجىيە نازىرى (تاشقى ئىشلار مىنىستىرى): قاسىمجان

ھاجى^[2]

مائارىپ نازىرى (مىنىستىرى): ئابدۇلكەرىمخان مەخدۇم^[3]

[1] ئەسلى يۇرتى تۇرپاندىن بولۇپ، مۇسابايلارنىڭ دەۋىتى بىلەن قەشقەرگە كېلىپ يەرلەشكەن. تۈركىيەلىك داڭلىق مائارىپچى ئەخمەت كامالىنىڭ يېقىن كىشىسى بولۇپ خىزمەت قىلغان ۋە «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ئەسناسىدا، قەشقەر ۋالىيسى بولغان. «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن، 1944 - يىلىدىكى ئىنقىلابتا ئاكتىپ خىزمەت قىلغان.

خامادا ماسامى (ئۆمەر جان نۇرى تەرجىمىسى)، «شەرقىي تۈركىستان (شىنجاڭ) دا مىللەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ تارقىلىشى» ئانا يۇرت ژۇرنىلى - 2014 - يىل 2 - سان، 47-27. بەتلەر.

ئەركىن ئەكرەم، «چەنتۇ - خىتاي مەنبەلىرىدە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر كىملىكىنىڭ شەكىللىنىش جەريانى»، ئانا يۇرت ژۇرنىلى - 2013 - يىل 4 - سان، 46. بەت.

[2] ئەسلى يۇرتى خوتەن بولۇپ، 1910 - يىلى خوتەننىڭ ئىلچى يېزىسىدا ھاللىق تىجارەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. باشلانغۇچ تەلىمىنى خوتەندە ئالغان بولۇپ، قەشقەر، ئۈرۈمچى شەھەرلىرىدە ھەم سودا، ھەم ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن بولغان. كېيىنچە تىجارىتىنى تۇرپانغا يۆتكەپ، شۇ جايدا تۇرۇپ قالغان ۋە خوجىنىياز ھاجىمنىڭ مەشھۇر قوماندانى مەھمۇد مۇھىتىنىڭ قىزى رەھىمە خانىمغا ئۆيلەنگەن. خوتەندە ئىنقىلاب يارتىلغاندا، خوتەن مۇجاھىدلىرى بىلەن بىرگە جەڭگە قاتناشقان، كېيىن قەشقەردە قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى بولغان. 1934 - يىلى مۇھەممەد ئەمىن بۇغرا باشچىلىقىدىكى ئىنقىلابچىلار بىلەن بىرگە ھىندىستانغا ھىجرەت قىلغان. بۇ جەرياندا شەرقىي تۈركىستانغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەر ھەققىدە ھەر خىل ماقالىلەرنى يازغان، خەلقئارا ئىسلام قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي ئەزالىرىدىن بولۇپ، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا چاقىرىلغان ئىسلام قۇرۇلتايلىرىغا ئىشتىراك قىلغان. قاسىمجان ھاجىم ھاياتىنىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلىرىنى پاكىستاننىڭ كاراچى شەھىرىدە ئۆتكۈزگەن بولۇپ، 1981 - يىلى شۇ يەردە ئالەمدىن ئۆتكەن.

https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/tepsili_xewer/qasimjan-haji-12312010163816.html

[3] ھاياتى ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات يوق. بەزى مەنبەلەردە ئابدۇلكەرىمخان مەخدۇم، ئوسمانلى ئىمپېرىيەسىنىڭ ئاخىرقى سۇلتانى سۇلتان ئابدۇلكەزىزخاننىڭ چوڭ ئوغلى

ھەربىيە نازىرى (مۇداپىئە مىنىستىرى): ئەسكەر ئەمرى
ئورۇزبەگ^[1] (قىرغىز)

ئەۋقاف نازىرى (ۋەخپىلەر مىنىستىرى): شەمسىدىن
تۇردى ھاجى^[2]

سەلىم ئەپەندىنىڭ ئوغلى دەپ تىلغا ئېلىنماقتا.

http://www.gokbayrak.com/haberler/cin_istihbarati_osmanli_sehzadesi_abdulkerim_efendiyi_oldurttu

http://www.dogrulus.com/yazi/4805/DOGU_TURKISTANDA_SEHZADE_ABDULKERIM_EFENDININ_YETIMLERI.html

[1] ئەسلى قىرغىز بولۇپ، «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ئەسناسىدا قەشقەرنى ئىشغال قىلىپ تۇرۇۋاتقان تۇڭگان قوشۇنىنى تازىلاش ھەرىكىتىدە يۈسۈپجان قۇربىشى قوماندانلىقىدىكى ئۆزبېك قوشۇن بىلەن ھەمكارلىشىپ، قەشقەرنى ئازاد قىلغان ۋە كۈچلۈك تۆھپىلەرنى قوشقان.

<http://www.uygur.biz/Tarih/1286>

[2] شەمسىدىن تۇردى داموللام 1874 - يىلى ئاتۇشنىڭ تۆركۈل كەنتىدە دۇنياغا كەلگەن. باشلانغۇچ تەھسىلنى ئاتۇشتا تاماملىغان شەمسىدىن داموللام، قەشقەر خانلىق مەدرەسە ۋە بۇخارادىكى ئالىي ئىلىم يۇرتلىرىدا ئوقۇغان، ھىندىستان، ئەرەبىستاندىكى ئاتاقلىق ئالىملار بىلەن ئىلمىي سوھبەتلەردە بولغان، ئۇلارنىڭ چوڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان. زامانىدا تىل - ئەدەبىيات، مەنىتىق (لوگىكا)، ئاسترونومىيە، شېئىرىيەت، تارىخ، جۇغراپىيە، ماتېماتىكا قاتارلىق ئىلىملەردە كامالەتكە يەتكەن. داموللامنىڭ داڭقى تۈركىستانغا پۇر كەتكەن بولۇپ، 1910 - 1920 - يىللىرى شەمسىدىن داموللامنى پاناھ تارتىپ، ئۇنىڭغا شاگىرت بولۇش ئۈچۈن خوتەندىن مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا، غۇلجىدىن تىيىپزات تاھىرى قاتارلىق مەشھۇر كىشىلەر ئەينى ۋاقىتتىكى قەشقەر خانلىق مەدرىسكە كېلىپ دەرس ئالغان. داڭلىق شائىر تەجەللى بىلەن ئالاھىدە يېقىن مۇناسىۋەتتە بولغان ھەم مۇشائىرە يېزىشىپ تۇرغان. شەمسىدىن داموللام ساۋاقىدىشى ئابدۇقادىر داموللام بىلەن يېقىندىن ھەمكارلىشىپ، خەلقنىڭ جاھالەتتىن قۇتۇلۇشى ئۈچۈن بارلىقنى پىدا قىلغان. مەمبىلى تەۋىپىق ئەپەندىم، ھاجى قۇتلۇق شەۋقى قاتارلىق مۇنەۋۋەر كىشىلەر بىلەن مەھمۇد كاشغەرىي ۋە «تۈركىي دىللار دىۋانى» ھەققىدە بەلگىلىك تەتقىقات ئېلىپ بارغان. ئەينى ۋاقىتتا شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش كۈزلىنىپ قۇرۇلغان «ئىستىقلال جەمئىيىتى» تەشكىلاتىنىڭ ئاكتىپ قوللىغۇچىلىرىدىن بىرى بولغان. شەمسىدىن داموللام ساۋاقىدىشى سابىت داموللام خوتەن ئىنقىلابىدىن كېيىن قەشقەرگە كەلگەندە، يېقىندىن ياردەملىشىپ «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئالاھىدە تۆھپە قوشقان. كۆرسەتكەن ئالىي خىزمىتى ۋە ئىلمىي قابىلىيىتىگە

ئەدلىيە نازىرى (مىنىستىرى): زىرپ قارىھاجى^[1]

زىرائەت - تىجارەت نازىرى (يېزا ئىگىلىك ۋە سودا

ئىشلىرى مىنىستىرى): ئوبۇلھەسەن ھاجى مۇسابايۇف^[2]

ئاساسەن، 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ تۇنجى ھۆكۈمىتىدە ۋەخپىلەر مىنىستىرى بولغان. 1934 - يىلى 10 - ئايدا مارالبېشىدا كېسەل سەۋەبىدىن ۋاپات بولغان.

<http://uyghurmuslim.com/news/2/www.kalbsadasi.com>

http://uy.ts.cn/content/2008_12/22/content_138508.htm

[1] مۇھەممەد زەرىق قەشقەرىي 1872 - يىلى ئۆزبېكىستاننىڭ تاشكەنت شەھرىدە مەرىپەتپەرۋەر بىر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. 15 يېشىدا ئائىلىسى بىلەن قەشقەرگە يەرلەشكەن زەرىق قارىھاجىم، تەپسىر ئىلمىگە ماھىرلىقى ۋە ئىنقىلاب يولىدىكى ھارماس غەيرىتى تۈپەيلىدىن خەلق ئارىسىدا «مۇپەسسىر، مۇجاھىد» دەپ نام ئالغان، ئىلمىي ۋە سىياسىي ساھەدە شەرقىي تۈركىستاندا نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئېلىپ بارغان. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش كۆزلىنىپ قۇرۇلغان «ئىستىقلال جەمئىيىتى» تەشكىلاتىنىڭ ئاكتىپ قوللىغۇچىلىرىدىن بىرى بولغان. كۆرسەتكەن ئالىي خىزمىتى ۋە ئىلمىي قابىلىيىتىگە ئاساسەن، 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ تۇنجى ھۆكۈمىتىدە ئەدلىيە مىنىستىرى بولغان. بۇ جۇمھۇرىيەت ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن تۈرمىگە تاشلىنىپ، 1941 - يىلى قويۇپ بېرىلگەن ۋە ئىلىغا يەرلەشكەن. 1944 - يىلى ئىككىنچى قېتىم قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» دېمۇ ئاكتىپ رول ئالغان ۋە شەرىئەت مەھكىمىسىنىڭ باش قازىلىقىغا تەيىنلەنگەن. ئۇيغۇرچە ۋە ئەرەبچە نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان زەرىق قارىھاجىمىنىڭ ئەڭ مەشھۇر ئەسىرى، «تەپسىرى زەرىق» دۇر. ئۇ 1958 - يىلى 86 يېشىدا غۇلجىدا كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان.

زەرىق قارىھاجىم قەشقەرىي، «تەپسىرى زەرىق»، سۇتۇق بۇغراخان نەشرىياتى، ئىستانبۇل 2008 - يىلى 1 - نەشرى، 1 - جىلد، 7 - 8 - بەتلەر.

شېرىپ نىياز خۇشتار، «شىنجاڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا ئۆتكەن شەخسلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، ئۈرۈمچى 2003 - يىلى 1 - نەشرى، 254 - بەت.

[2] ئوبۇلھەسەن ھاجى مۇسابايۇف، ئاتۇشنىڭ ئېكساق كەنتىدە دۇنياغا كەلگەن. مۇساباي ھاجىم ئائىلىسى سودا - تىجارەت ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى بىلەن تونۇلغان بىر ئائىلە ئىدى. دادىسى مۇساباي ھاجىم ئۇيغۇرلار ئىچىدىن دۇنياغا يۈزلىنىپ، سودا - سانائەت ۋە ئىگىلىك تىكلەش بىلەن بىرگە 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىلمىي، ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي تارىخىدا ئۇنتۇلماس تۆھپىلەرنى، ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان. مۇسا باي ھاجىمىنىڭ ئوغلى ئوبۇلھەسەن ھاجىمۇ

مالىيە نازىرى (مىنىستىرى): ئەلى ئاخۇنباي^[1]

ۋەكىللەر ھەيئىتى مەسئۇلى: ھاجى ئەلەم ئاخۇن^[2]

ھېزىرى سېھھەت نازىرى (سەھىيە مىنىستىرى): ئابدۇللاھ خانىي^[3]

دادىسى بىلەن ھەمكارلىشىپ خوتەن، يەكەن، قەشقەر، ئاقسۇ ۋىلايەتلىرىدىن خام ئەشيا سېتىۋېلىش ئىشلىرىغا، يەنە چەتئەل ئېكسپورت قىلىش، ئىمپورت ماللىرىنى تارقىتىش ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى باشقۇرۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان. دادىسى مۇسابايۇق ھاجىم ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئوبۇلھەسەن ھاجىم شۆھرەت قازىنىدۇ. ۋەتەن ئازادلىقى ۋە خەلقنىڭ جاھالەتتىن قۇتۇلۇشى ئۈچۈن بارلىقىنى پىدا قىلغان ئوبۇلھەسەن ھاجىم، ئابدۇقادىر داموللام قاتارلىق ئىلغار ئالىملار بىلەن بىرلىكتە داڭلىق ئالىملاردىن ئابدۇقادىر سامانىي، چىڭگىزخان داموللام، ئابدۇۋاپىت ئاخۇن... قاتارلىق ياشلارنى چەتئەلگە ئەۋەتىپ ئوقۇتقان. ئوبۇلھەسەن ھاجى شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش كۆزلىنىپ قۇرۇلغان «ئىستىقلال جەمئىيىتى» تەشكىلاتىنىڭ ئاكتىپ قولىغۇچىلىرىدىن بىرى بولغان ۋە 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ تۇنجى ھۆكۈمىتىدە يېزا ئىگىلىك ۋە سودا ئىشلىرى مىنىستىرى بولغان. كېيىنكى ھاياتى ھەققىدە مەلۇمات يوق.

<https://ug.wikipedia.org>

<http://qerindashlar.com/198/165>

[1] ھاياتى ھەققىدە مەلۇماتقا ئىگە بولالمىدىم. بۇ ھەقتە مەلۇماتى بارلارنىڭ خىزمەت سۈپىتىدە كەمىنە بىلەن ئالاقىلىشىپ خەۋەر بېرىپ قويۇشنى ئۈمىد قىلىمەن.

[2] ھاياتى ھەققىدە مەلۇماتقا ئىگە بولالمىدىم. بۇ ھەقتە مەلۇماتى بارلارنىڭ خىزمەت سۈپىتىدە كەمىنە بىلەن ئالاقىلىشىپ خەۋەر بېرىپ قويۇشنى ئۈمىد قىلىمەن.

[3] ئابدۇللاھ خانىي، ئەسلى ئۆزبېكىستانلىق بولۇپ، «ئىستىقلال جەمئىيىتى» تەشكىلاتىنىڭ ئاكتىپ قۇرغۇچىلىرىدىن بىرى. ئەينى ۋاقىتتا قەشقەردە مۇسا تۈركىستانى بىلەن بىرگە تاشكەنت ۋە كابۇل شىپاخانىسىدىن قېلىشىمغۇدەك دەرىجىدە تۇنجى بولۇپ «شىپاخانا / دوختۇرخانا» قۇرغان. ئابدۇللاھ خانىي كېيىنكى ۋاقىتتا «قىزىل ھىلال ئاي» جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ سايلانغان. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۆرسەت يۇقىرى خىزمەتلىرى ۋە دوختۇرلۇقتىكى قابىلىيىتى نەزەردە تۇتۇلۇپ، 1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ تۇنجى ھۆكۈمىتىدە سەھىيە مىنىستىرى بولغان. ھاياتى ھەققىدە تولۇق مەلۇمات يوق.

مۇسا تۈركىستانى، «ئۇلۇغ تۈركىستان پاجىئەسى/كاشىغەر سەھنىسىدە»، <https://www>

elkitab.org/wp-content/uploads/2017/06/FAJIE.pdf

دۆلەتنىڭ قۇرۇلۇشىدىكى مەقسەت

ھۆكۈمەتنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىسى

مەملىكىتىمىزدە، يۇرتلىرىمىزدا، شەھەر ۋە سەھرالاردا ئايلاردىن بېرى داۋام قىلىۋاتقان ھۆكۈمەتسىزلىك، ئۆزباشچىلىقلارنى دەرھال يوقۇتۇپ، تىنچلىق ۋە ئاسا-يىشلىقنى جارى قىلدۇرۇشتۇر. ئەسكېرىي، ھەربىي ۋە مۈلكىي ۋەزىپىلەر خالىس نىيەتلىك ۋە شۇنداقلا لايىقەتلىك كىشىلەرنىڭ قوللىرىغا تاپشۇرۇلىدۇ.

بارلىق يۇرتداشلىرىمىزنىڭ سىياسىي، دىنىي، مىللىي ۋە مەدەنىي ھوقۇقلىرى ھۆكۈمەتنىڭ زامانىلىقى (كېپىللىكى) ئاستىدە بولۇپ تۇرىدۇ.

چېگرا داش، قوشنا، ھەمسايە دۆلەتلەرنىڭ رەسمىي مەمۇر مەنسەپدارلىرى ۋە پۇقرالىرى تولۇق ئەمىنىيەت (خاتىرجەملىك) ئىچىدە، ھەر بىرلىرىنىڭ مەشرۇ (قانۇنلۇق) ۋەزىپىسىنى داۋام قىلدۇرۇشى مۇمكىندۇر. ئەزەلدىن بېرى ھەمسايە دۆلەتلەرنىڭ ھېچبىرىگە قارشىلىق ۋە دۈشمەنلىك يول تۇتۇش خىيالىنى ئويلىمىغان شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ پاك تەبىئەت ۋىجدانلىرىغا تەرجىمان بولۇشنى

داۋام قىلىمىز. يەنى ئىلگىرىدىن تارتىپ ھەمساھ دۆلەتلەرگە ئالاقىدار مۇھەببەت ۋە دوستلۇقلىرىمىزنى ئىنشائاللاھ ۋۇجۇدقا چىقارتىمىز.

پۈتۈن ئۇلۇغ تۈركىستان ئۈچۈن ئاي - يۇلتۇزلۇق كۆك بايراق قوبۇل قىلىندى. ھەربىر يۇرتداشنىڭ مال، جان ۋە ئابروينىڭ ئەمىيەت ئاستىدا بولغانلىقىغا، تىنچ ۋە خاتىرجەم جەم بولۇپ، ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولۇشى ۋە دۆلەتكە ئىتتىپاق (ئىشنىشى) نى تەلەپ قىلىمىز.

تەۋپىق ئاللاھتىن.

باش ۋەكىل: سابىت ئابدۇلباقى

باياننامە ئوقۇلغاچ نۆۋەت بىلەن تەبرىك سۆزلىرى قىلىندى. خۇشاللىقنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن قىرىق بىر قېتىم توپ ئېتىلدى. توپ ئېتىلغان ھامان شەرقىي تۈركىستاننىڭ تارىخى مىللىي كۆك بايرىقى كۆتۈرۈلدى، ئاي يۇلتۇزلۇق مىللىي كۆك بايراق لەپىلدەپ ئۆتكەن تارىختىكى شان ۋە شەۋكەتلىك ھاكىمىيەت دەۋرلىرىنى يادلاندۇرۇپ (ئەسلىتىپ) تۇردى. دارىلمۇئەللىمىن تەلەبەلىرى (ئوقۇغۇچىلىرى) نىڭ:

بايراقىمىز كۆك بايراق
ئوردىمىز ئالتۇن ئوردۇ،
تۈركىستان تۈركىنىڭ يۇرتۇ،
تۈركىنىڭ ئولاجاق (بولىدۇ).

دەپ دەردلىك كۆڭۈللىرىمىزدىكى غايىلىرىنى يۈكسەك
ئاۋاز بىلەن ساپ تۈرك تىلى ئارقىلىق سۆزلەپ تۇراتتى.
بۈگۈن يىغىلغان خەلقنىڭ روھى ھالىتى پۈتۈنلەي
باشقىچە تۈس ئالغان ئىدى. خۇشاللىقىدىن كۈلۈپ تۇرغان
چېھىرلەر، ئۆزىنى توختىتالمىستىن يىغلاپ تۇرغان شاد
كۆزلەر: «يا ئاللاھ! بۇ سائادەتكە ئېرىشىدىغان مۇشۇنداق
كۈنلىرىمىزمۇ بار ئىكەن. خۇدايى تائالاغا تۈمەن - تۈمەن
شۈكۈر» دەپ مازى (ئۆتمۈش) نىڭ قارا تۇتقۇنلۇق دەۋرىگە
لەنەت يوللاپ تۇرغان دەردكەشلەرنى كۆرۈپ تۇراتتى.
خۇشاللىقىغا مەستۇ - مۇستەغرىق بولۇپ، ھەيرانلىق
نەزىرى بىلەن نامايىشقا بارلىقى بىلەن بېرىلىپ قاراپ
تۇرۇۋاتقان يۇرتداشلار بەك ئاز كۆرۈلىدىغان بىر ھالەتتە
ئىدى. مىللىي مۇزىكىلارنىڭ چېلىنىپ تۇرغان، شادىيانە
توپلارنىڭ گۈمبۈرلەپ ئېتىلغان چاغدىكى سادالىرى ئەتراپقا
ئاڭلىنىپ تۇراتتى. تارقىتىلغان باياننامە نۇسخىلىرىنى
خەلق گۈرۈھ - گۈرۈھ بولۇپ ئوقۇپ، بىر - بىرىگە
چۈشەندۈرۈپ تۇراتتى. خەلقنىڭ ئامىن! ئامىن! ئاۋازلىرى

كۆك گۈمبەزگە ئۆرلەۋاتاتتى.

نامايىشچى خەلق تۈمەن بويىدىن شەھەر ئىچىگە قاراپ سەلدەك ئېقىپ، ھېيتگاھ مەيدانىغا كېلىپ توختىدى، خىشلىق ساراينىڭ ئۆگزىسىدىكى پەشتاقتا ناتىقلار تەرتىپ بىلەن نۇتۇق سۆزلىدى. ناتىقلار: باش ۋەكىل سابىت ئابدۇلباقى، قازى ئەسكەر مۇھەممەدجان ئاخۇن، ھىلال ئەھمەر (قىزىلئاي) جەمئىيىتىنىڭ كاتىپى مۇسا ئەپەندى قاتارلىق زاتلاردىن ئىبارەت ئىدى. ناتىقلارنىڭ نۇتۇقلىرى ئاساسەن دۆلەت قۇرۇلۇشىغا ئائىت مەزمۇنلار ئىدى.

مەركەز قوماندان (باش قوماندان)

مەركەز قومانداننىڭ قىلىدىغان ئىشلىرى

مەركەز قوماندانى، مىللەتنىڭ مۇھاپىزىيىتى (ئامانلىقى) ئۈچۈن تۇرغان ئەسكەر باشلىقىدۇر.

ۋەزىپىلىرى:

يۇرتنى ئومۇمىي راھەتلىككە ۋە تىنچلىق - خاتىرجەملىككە ئىگە قىلىشتۇر.

پولىس (ساقچى) ۋە ژاندارمىلار يوق يەرلەردە، ئۇ يەرنىڭ راھەت ۋە تىنچلىقى مەركىزىي قوماندانلىققا قارايدۇ. بارلىق ئەسكەر باشلىقلىرى ۋە بارلىق خەلق ھۆكۈمەتنىڭ قانۇنىغا قارشى تۇرالمايدۇ.

ھۆكۈمەت تەرىپىدىن قارارلاشتۇرۇلغان قانۇنغا قارشىلىق قىلغانلارغا ناھايىتى ئېغىر جازا بېرىلىدۇ.

مەركەز قوماندانى، قانۇنغا مۇۋاپىق ئىش قىلىدىغانلا بولسا، خەلق ۋە ئاھالىنىڭ ئىتائەت قىلىشى شەرت ۋە زۆرۈردۇر. ئەگەر مەركەز قوماندانى قانۇنغا خىلاپ ئىش قىلغان بولسا، خەلق ئۇلار ئۈستىدىن مەركەز ۋە باشقا

مىنىستىرلىقلارغا ئەرر ئارقىلىق ئەھۋال ئېيتسا بولىدۇ.
مەركىزىي قوماندانلىق بارلىق پۇقرالارنىڭ راھەت
(تېپىشىغا) ۋە قىيىنچىلىقتىن (قۇتۇلىشىغا) كاپالەتلىك
قىلىدۇ.

ئەسكەرلەر ئارىسىدا پۇقرالارغا ئازار، ئەزىيەت ۋە زۇلۇم
قىلغانلار بولسا، مەركەز قوماندانى بار يەرگە ئېلىپ بېرىپ
تەكشۈرۈلىدۇ. ئۇندىن كېيىن ئۇ ئىشنى قىلغان ئەسكەرلەرگە
شەرىئەت قانۇنى بىلەن ئىنتايىن قاتتىق جازا بېرىلىدۇ.

شەرىئەت ھۆكۈمىگە ئۇنىمىغانلارغا ئېغىر جازا بېرىلىدۇ.

كېچىسى سائەت ئۈچتىن كېيىن كوچا - بازاردا بىكار
يۈرگەن ئەسكەرلەر تۇتۇلسا، مەركەز قوماندانلىقى ۋە ئۆز
باشلىقلىرى تەرىپىدىن قاتتىق جازا بېرىلىدۇ.

ئەسكەرلەر ئۆزىنىڭ كاتتىلىرىغا بويسۇنغىنىدەك
قىلغىنىدەك، باشقا ئەسكەر باشلىقلىرىغىمۇ بويسۇنىدۇ ۋە
ھۆرمەت قىلىدۇ.

ئەسكەرلەر ئۆزلىرىدىن ئۈستۈن مەرتىبىدىكىلەردىن
ئىجازەتسىز كوچا ۋە بازارلارغا چىقالمايدۇ. ئەگەر ئىجازەتسىز
چىقسا تۇتۇلۇپ، كاتتىلىرى تەرىپىدىن جازا بېرىلىدۇ.

بىكارغا ئوق ئاتقان ئەسكەرلەرگە، ھەربىي قانۇن
بويىچە قاتتىق جازا بېرىلىدۇ.

ھەر قانداق كىشى (كېچە - كۈندۈز) نۆۋەتچى
ئەسكەرلەر «توختا!» دېگەن ھامان توختىشى لازىم. ئەگەر
توختىمىسا، نۆۋەتچىنىڭ ئېتىش سالاھىيىتى بار، نۆۋەتچى
مەسئۇل بولمايدۇ.

شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىنىڭ باش ۋەكىلى:

سابىت ئابدۇلباقى

يېڭى تەيىنلەر

بۇيرۇق سان: 1

52 - يىل 27 - رەجەب

شەرقىي تۈركىستان ھەربىيە نازىرى (مۇداپىئە مىنىستىرى) نىڭ پەرمانى ئالىيسى (ئالىي پەرمانى) بىلەن. بۈگۈندىن باشلاپ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن، مىنىستىرلار قارارىغا بىنائەن مەن ئورازبەگ ئۆز ۋەزىپەم بولغان مۇداپىئە مىنىستىرلىقىغا ئولتۇرۇپ، ئۇشبۇ تارىختىن ئېتىبارەن ئىشقا باشلىدىم. بۇ كۈندىن تارتىپ بارلىق قوماندانلار، ئەسكەر باشلىقلىرى مېنى باش بىلىپ مېنىڭ ئىختىيارىم (باشقۇرۇشۇم) دا بولىدۇ، (ئۇلار) بارلىق پەرمانلىرىمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ ئەمىرىمگە ئىتائەت قىلىشقا مەجبۇردۇرلار.

بۇيرۇق سان: 2

باش ۋاكالىت (باش مىنىستىرلىق) نىڭ 15 - نومۇرلۇق پەرمانىغا ئاساسەن، سۇلتانبەك بەختيارزادەنى ئۆزۈمگە مۇئاۋىن تەيىن قىلدىم. ئۇشبۇ كۈندىن ئېتىبارەن ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ.

ئەسكەرلەرگە كېرەكلىك ۋەزىپە ۋە ئەسكىرىي ئېھتىياجىلارنى تەييارلاش، بارلىق ئەسكەرلەرنىڭ ۋە قوراللارنىڭ ھېسابىنى ئېلىش ۋە بۇنىڭغا ئوخشاش ھەربىي ئىشلارغا ئائىت ئىشلارنى بەجا كەلتۈرۈش مەجبۇرىيىتى باردۇر.

يەرلىق سان:1

26 - رەجەب

24 - رەجەب تارىخىدىكى «مىللىي مىساق كېچىسى» دە بولۇپ ئۆتكەن «قوماندانلار مەجلىسى» نىڭ 2 - سانلىق توختامنامىغا مۇۋاپىق ئاساستا، مەن غايىب قانسىد ئوغلى يۈسۈپجان مەركىزىي قوماندانلىق خىزمىتىنى قوبۇل قىلىپ، تەشكىلى ۋەزىپىلىرىم بىلەن مەشغۇل بولۇشقا كىرىشتىم. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ھاكىمخان تۆرەم ئوغلى سەيپىد قۇدرەتۇللاخاننى ئۆزۈمگە بىرىنچى مۇئاۋىن تەيىن قىلدىم. ئۇشبۇ كۈندىن باشلاپ تەشكىلى ۋەزىپىلىرىنى يۈرگۈزۈشكە تىرىشىدۇ.

مەركەز قوماندانى: يۈسۈپجان

ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن مەركىزىي ياساۋۇللۇققا مىڭبېشى قوماندان كىچىك بەگ تەيىن قىلىنغان بولۇپ، تەشكىلى ۋەزىپىلىرىنى يۈرگۈزۈشكە باشلىدى.

مەركىزى مۇئاۋىن ياساۋۇل باشلىقلىقىغا نىزامىدىن
يۈزبېشى تەيىن قىلىندى.

«مىنىستىرلار ھەيئىتى» نىڭ 5 - سانلىق توختامنامىسىغا
ئاساسەن ، شەرقىي تۈركىستان تىجارەت ۋە زىرائەت (يېزا
ئىگىلىك) مىنىستىرلىقى بىرىنچى مۇئاۋىنلىقىغا ساتىغ داۋدى
ئەپەندى تەيىن قىلىندى. مەزكۇر ئەپەندى تەشكىلى
ۋەزىپىلىرىنى يۈرگۈزۈشكە غەيرەت قىلماقتا.

شەرقىي تۈركىستان ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىقى
مۇئاۋىنلىقىغا ئابدۇللاھ داموللا تەيىن قىلىندى. ئىككىنچى
مۇئاۋىن ۋە مەركەز مۇدىرلىقىغا ئابدۇراھمان ئەپەندى
تەيىنلەندى.

باش كاتىپلىققا مۆھتەرەم ئۇستاز موللا مۇسا ئەلەم
تەيىنلەندى.

شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىلەر مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن
مىنىستىرلىقىغا سۇپىزادە تەيىنلەندى.

شەرقىي تۈركىستان مالىيە مىنىستىرلىقىنىڭ مۇئاۋىن
مىنىستىرلىقىغا مەخدۇمىزادە موللا مۇھەممەد ھاجى ئەپەندى
تەيىنلەندى.

ئىجتىمائىيات

(ئىجتىمائىي مەسىلىلەر)

قانون اساسی

سید ۱۳۵۲ - یل ۱۶ - نجی شعبان

شرقی ترکستان جمہوریتی غہ باغیشلاب

نقلال جمعیتی نینک علمی ہیئتی طرفندن ایشلانیب اتقدیم قلنغان

قانون اساسی

بسم الله الرحمن الرحيم

مدالله الذین امنوا امنکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض کما
الذین من قبلهم و لیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم و لیبذلهم
خوفهم امنا : یعبدونی لا یشرکون بی شیاً . ومن کفر بعد
ولئک هم المفسقون .
قرآن حکیم .

قانۇن ئاساسى (ئاساسىي قانۇن)

1352 - يىلى 16 - شەئبان (1933 - يىلى 12 - ئاينىڭ 4 - كۈنى).

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىگە بېغىشلاپ، ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ ئىلمىي ھەيئىتى تەرىپىدىن ئىشلىنىپ تەقدىم قىلىنغان.

قانۇن ئاساسى (ئاساسىي قانۇن)

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِّنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

مۇقەددىمە

يۇرتداشلرىمىزنىڭ ئومۇمىي ئىنتىباھلىرى (ئويغىنىشى) بەرىكتىدىن شەرقىي تۈركىستاندا بۈيۈك مىللىي

ئىنقىلاب مەيدانغا چىقتى. بۇ ئىنقىلاب نەتىجىسىدە جانابى رەبۇلئالەمىن مېھرىبان ھەزرىتى ھەق سۇبھانەھۇ ۋە تائالانىڭ لۇتى ۋە ئىنايىتى رەببىيەسى بىلەن ۋە ئۇلۇغ داھىمىز، ئازادلىق كۈرەش مەيدانىنىڭ قەھرىمانى رەئىسى جۇمھۇر خوجىنىياز ھاجىم ھەزرىتىلەرنىڭ يولباشچىلىقى بىلەن ۋە يۇرتداش باتۇر مۇجاھىدلىرىمىزنىڭ ھىممەت، غەيرەت، ھەممىيەتى دىنىيەئى مىللىيەسى (دىنىيەۋەر ۋە مىللەتپەرۋەرلىكى) بىلەن، ھەم ئۇزۇن يىللاردىن بېرى قارا ئىستىبدات (ختاي) ۋە ھەشەتلىرىنىڭ ھەر تۈرلۈك دەرد - ئەلەملىرىگە چىدىيالمىغان يەرلىك مەزلۇملارنىڭ كۆككە ئۆرلىگەن ئاھۇ - زارلىرى، نالە - پىغانلىرى بىلەن بىرگە جانابى ھەقنىڭ دەرگاھى كىبرىياسىغا تۈمەن - تۈمەن ھەمد - شۈكۈرلەر بولسۇنكى، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيەتى ئىسلامىيىسى (شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى) زۇھۇر قىلىپ، 57 يىلدىن بېرى ئۈمىد قىلىپ خۇدايىمىزدىن سوراپ يۈرگەن دىنىي، مىللىي ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

ئۇشبۇ ئۇلۇغ ھەم بۈيۈك نېمىتى ئىلاھىيەنىڭ (ئاللاھ تائالانىڭ نېمىتى بولغان دۆلەتنىڭ) قۇرۇلۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن نىزامنامە تۈزۈلۈپ، جۇمھۇرىيەت ئىشلىرىنىڭ ئۇشبۇ نىزامنامە قائىدىلىرىگە مۇۋاپىق ئىجرا قىلىنىشى لازىم بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇنىڭغا ئاساسەن، مەركىزىي ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ ئىلمىي ھەيئىتى تەرىپىدىن ئۇشبۇ نىزامنامە

تۈزۈلۈپ تەقدىم قىلىندى.

1 - ماددا

نزامنامىنىڭ قائىدىلىرى

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ئىسلام شەرىئىتى ئاساسىدا قۇرۇلغان بولۇپ، بەخت ۋە سائادىتىمىزنىڭ مەنبەسى ۋە قىيامەت كۈنىگىچە ئۆزگەرمەيدىغان ۋە ئۆزگەرتىلمەيدىغان قانۇنى ئىلاھى بولغان قۇرئان ھەكىمنىڭ ھۆكۈمى بىلەن ئەمەل قىلىنىدۇ.

2 - ماددا

شەرقىي تۈركىستان دۆلىتى، جۇمھۇرىيەت ئۇسۇلى بىلەن قۇرۇلغان بولۇپ، خەلقنىڭ راھەتتە بولۇشى ۋە مىللەتنىڭ دىنىي، مىللىي، مەدەنىي، ئىقتىسادىي ئىشلىرىنىڭ ئىزىغا چۈشۈرۈلۈشى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش مىللەتنىڭ تەلەپ ۋە ئارزۇلىرىنى ئورۇنداش ئۈچۈن نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ۋە خەلقئارا مىللەتلەر ئىتتىپاقى جەمئىيەتلىرىگە مۇراجىئەت قىلىپ، ئىستىقلالنى قولدا تۇتۇش ئۈچۈن قولىدىن كېلىدىغان بارلىق قەتئىي چارە - تەدبىرلەرنى ئېلىپ بارىدۇ.

3 - ماددا

مەركەزنىڭ قۇرۇلۇشى

دۆلەت ئىدارىسىنىڭ مەركىزىدە (ئەمىرۇلمۇئىمىن)

رەئىسى جۇمھۇر (دۆلەت رەئىسى) ھەزرەتلىرى ئولتۇرۇپ، ھۆكۈمەتنى ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ئەھكامىغا مۇۋاپىق ئىدارە قىلدۇ.

4 - ماددا

دۆلەت خەلقچىلىق، ئاممىچىلىق (كوپچىلىك)، مەشۋەرەت ۋە مەسلىھەت ئاساسىدا قۇرۇلغان بولۇپ، مىللەتنىڭ ئېھتىياجلىرىنى ئورۇنداش ۋە مىللەتنىڭ ئەرز - دادلىرىنى ئاڭلاش مىللەتنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن بولىدۇ (دۆلەت سايلام ئارقىلىق پارلامېنتقا كەلگەن ۋەكىللەر بىلەن ئىدارە قىلىنىدۇ).

5 - ماددا

نازارەتلەرنىڭ قۇرۇلۇشى

دۆلەتنى ئىدارە قىلىش ئۈچۈن مەركەزدە (ئەمىرۇلمۇئىمىن) ھەزرەتلىرىنىڭ رىياسىتى ئاستىدا نازىرلار (مىنىستىرلار) ھەيئىتى تەشكىل قىلىنىپ، ئۇشبۇ ھەيئەتنىڭ ئۈستىدە سەدرىئەزەم (باش ۋەزىر) ماقامىدا باش ۋەكىل تەيىن قىلىنىدۇ. باش ۋەكىلنىڭ يېنىدا ئىككى نەپەر مۇئاۋىنى بولىدۇ.

نازىرلار

1. دىنىيە ئەدلىيە (دىنىي ۋە ئەدلىيە مىنىستىرى).

2. ھەربىيە (مۇداپىئە مىنىستىرى).
  3. مالىيە (مالىيە مىنىستىرى).
  4. خارىجىيە (تاشقى ئىشلار مىنىستىرى).
  5. داخلىيە (ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى).
  6. تىجارەت ۋە زىرائەت (سودا ۋە يېزا ئىگىلىك مىنىستىرى).
  7. مائارىپ (مائارىپ مىنىستىرى).
  8. ئەۋقاق (ۋەخپىلەر مىنىستىرى).
  9. سەھىيە (سەھىيە مىنىستىرى) نازىرلىرىدىن ئىبارەت ھەممىسى توققۇز (9) نازارەتتۇر.
- توققۇز نازارەت ئىككى ئايرىم بۆلۈمگە ئايرىلىدۇ.
- 1 - بۆلۈم - مۈلكىي (مەمۇرىي)، ئىدارىي بۆلۈم بولۇپ،
ئۇلار:

1. ھەربىيە (مۇداپىئە مىنىستىرى).
  2. خارىجىيە (تاشقى ئىشلار مىنىستىرى).
  3. داخلىيە (ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى).
  4. دىنىيە ئەدلىيە (دىنىي ۋە ئەدلىيە مىنىستىرى).
  5. ئەۋقاق (ۋەخپىلەر مىنىستىرى) نازارەتلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇشبۇ بۆلۈمنىڭ ئۈستىدە باش ۋەكىلنىڭ بىرىنچى مۇئاۋىنى تۇرىدۇ.
- 2 - بۆلۈم - مەدەنىي، ئىجتىمائىي بۆلۈم بولۇپ، ئۇلار:

1. مالىيە (مالىيە مىنىستىرى).
  2. تىجارەت ۋە زىرائەت (سودا ۋە يېزا ئىگىلىك مىنىستىرى).
  3. مائارىپ (مائارىپ مىنىستىرى).
  4. سىھىيە نازارەت (سەھىيە مىنىستىرى) لىرى كىرگەن بولۇپ، بۇ بۆلۈمنىڭ ئۈستىدە باش ۋەكىلنىڭ ئىككىنچى مۇئاۋىنى تۇرىدۇ.
- 6 - ماددا

رەئىسى جۇمھۇر (دۆلەت رەئىسى) نىڭ ۋەزىپىلىرى

- 1 - شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى جۇمھۇرى - دىن، مىللەت، ۋەتەننىڭ بىخەتەرلىكى، تىنچلىقى، تەرەققىي قىلىشى ۋە يۈكسىلىشى ئۈچۈن رەھبەرلىك قىلغۇچى، ھۆكۈمەتنىڭ بۈيۈك ئاتىسى، ئالىي ئەمىرى، ھەمدە باش قوماندان.
- 2 - رەئىسى جۇمھۇر ھەزرەتلىرى، مىللەت مەجلىسى (پارلامېنت) تەرىپىدىن تۆت (4) يىللىق سايلىنىدۇ. لېكىن بۈگۈنكى رەئىسى جۇمھۇرىمىز ئىسلام دىنىنىڭ، ۋەتەن ۋە مىللەتنىڭ ئازادلىقى يولىدا قەھرىمانلىق بىلەن كۈرەش قىلىپ، ئىستىقلاللىمىزنى ئالغان جانابى خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرى پۈتۈن ھاياتى بويىچە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئۆمۈرلۈك، دائىمىي رەئىسى جۇمھۇرى

بولۇشى بارلىق مىللەت ھەم ئەسكەرلەر نامىدىن قەتئىي قوبۇل قىلىنىدۇ.

3 - دۆلەتنىڭ بارلىق ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىش ئۈچۈن رەئىسى جۇمھۇر ھەزرەتلىرى سەدرىئەزەم، باش ۋەكىل تەيىن قىلىپ، نازىرلار ھەيئىتىنى تەستىقلايدۇ.

ئىزاھات

مىللەت مەجلىسى (پارلامېنت) يىغىلغان ۋاقتىدا، باش ۋەكىل ۋە نازىرلار رەئىسى جۇمھۇر تەرىپىدىن مىللەت مەجلىسىنىڭ تەستىقلىشىغا سۈنۈلىدۇ.

رەئىسى جۇمھۇر نازىرلار ھەيئىتىنىڭ توختاملىرى (كېلىشىملىرى) نى تەستىقلايدۇ، تەستىقلانمىغان ئەھۋالدا يېڭىباشتىن ئۇشبۇ توختامنى كۆرۈپ چىقىشى ئۈچۈن نازىرلار ھەيئىتىگە تەكلىپ سۈنىدۇ.

رەئىسى جۇمھۇر بىلەن باش ۋەكىل ھەم نازىرلار ھەيئىتى ئوتتۇرىسىدا نىزا چىقىپ قالسا، باش ۋەكىل ئىستېپا بېرىدۇ. رەئىسى جۇمھۇر يېڭىباشتىن ۋەكىل تەيىن قىلىپ، يېڭى نازىرلار ھەيئىتى تەشكىل قىلىدۇ.

رەئىسى جۇمھۇر خارىجىيە نازىرىنىڭ ھۇزۇرىدا شەرقىي تۈركىستانغا يېڭىدىن تەيىن قىلىنغان خارىجى دۆلەتلەرنىڭ ئەلچى، ۋەكىل ۋە ھەيئەتلىرىنى رەسمىي قوبۇل قىلغان ۋاقتىدا، ئۇلارنىمۇ قوبۇل قىلىدۇ.

رەئىسى جۇمھۇر بارلىق ئەسكەرلەرنىڭ ئالىي باش قوماندانى بولغانلىقى ئۈچۈن، باش ۋەكىل ھەم ھەربىيە نازىرىنىڭ ۋاستىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئوردىسى (ئارمىيەسى) نى باشقۇرىدۇ.

شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى مەسلىھەت ۋە مەشۋەرەت (كېڭەش) ئاساسىدا قۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، رەئىسى جۇمھۇر ھەزرەتلىرى باش ۋەكىل (مىنىستىر) ۋە نازىرلار ھەيئىتىنىڭ ئىتتىپاقلىرى بىلەن ھاسىل بولغان توختاملاردا كۆپچىلىكنىڭ توغرا رايى (پىكرى) نى تەكىتلەيدۇ ۋە تەستىقلايدۇ.

7 - ماددا

باش ۋەكىلنىڭ ۋەزىپىلىرى

باش ۋەكىل بارلىق نازىرلارنىڭ باشلىقىدۇر. ئۇنىڭ ئۈچۈن، ھەربىر نازىرنىڭ ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇش (ئۇنىڭغا ئارىلىشىش) ھەققىگە (ھوقۇقىغا) ئىگىدۇر. باش ۋەكىل «ۋەكىللەر ھەيئىتىنىڭ رەئىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

باش ۋەكىل ھەپتىدە بىر كۈن، پەۋقۇلئاددە ئەھۋاللاردا ۋە زۆرۈر تېپىلغاندا نازىرلارنى يىغىلىشقا چاقىرىدۇ.

بۇ يىغىلىشلار «ھەيئىتى نازار» ياكى «نازىرلار ھەيئىتى» يىغىلىشى دېيىلىدۇ.

ھۆكۈمەتنىڭ بارلىق ئىشلىرىنىڭ ئاساسلىق يوللىرى بۇ يىغىنلاردا مەسلىھەت قىلىنىدۇ. توختاملار تۈزۈلىدۇ. بۇ توختاملارغا «ۋەكىللەر ھەيئىتىنىڭ توختامى» دەپ نام قويۇلىدۇ. ئەگەر بۇ توختاملار مىللىي مەجلىسكە سۈنۈلۈپ كۆپچىلىك مۇۋاپىق كۆرسە، ئۇ ۋاقىت نازىرلار ھەيئىتىنىڭ توختاملىرى قانۇن بولىدۇ. مىللىي مەجلىس بولمىغان ۋاقىتلاردا بولسا، توختاملار رەئىسى جۇمھۇرغا سۈنۈلىدۇ. رەئىسى جۇمھۇر ياكى ھۆكۈمدار نازىرلار ھەيئىتىنىڭ توختاملىرىنى مۇۋاپىق كۆرسە، يەنە قانۇن بولىدۇ. ۋەكىللەر ياكى نازىرلار ھەيئىتىنىڭ توختاملىرى «نېزاملار» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

مۈلكىي، ئىدارىي بۆلۈم

8 - ماددا

دىنىيە ئەدلىيە نازارىتى (دىنىي ۋە ئەدلىيە مىنىستىرلىقى) نىڭ ۋەزىپىلىرى:

دۆلەت - ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ئالىي ئاساسلىرى ئۈستىگە قۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، دىنىي ئەدلىيە نازارىتى تەسىس قىلىنىدۇ.

ئەدلىيە نازىرى «شەيخۇل ئىسلام» ماقامىدا بولىدۇ.

ئەدلىيەنىڭ يېنىدا دىنىي بۆلۈم بولۇپ، بۇ بۆلۈمگە «بابۇتتەقۇا» (تەقۋا مەركىزى) نام بېرىلىدۇ، بۇنىڭ بېشىدا

مۇپتى تۇرىدۇ.

ئەدلىيە نازارىتى، تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردە مەھكىمە بىلەن ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدىكى بىر رابىتە (ئالاقە) ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. چۈنكى، تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەردە ھاكىملار ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىنىلمايدۇ. باش مۇددەئى ئۇمۇمىي (باش مۇپەتتىش)، «ئەدلىيە نازىرى (شەيخۇل ئىسلام)» ۋە يۇقىرى مەھكىمىنىڭ «قازىيۇلقۇزاتى (قازىكالان)» نىڭ مەئقۇل (ئەقىلگە ئۇيغۇن) كۆرۈشى بىلەن مەھكىمىلەرنىڭ رەئىسلىرى تەيىن قىلىنىدۇ. شەرىئەت مەھكىمىلىرى ھاكىملىرى (سوتچىلىرى) نى، يەنى قازىلارنى ئەدلىيە نازارىتى ئۆزى تەيىن قىلىدۇ. ئەدلىيە نازارىتى ئۆزىنىڭ مۇپەتتىشلىرى ئارقىلىق ئىشلارنىڭ ئادالەت بىلەن ئېلىپ بېرىلىشى ئۈچۈن تەدبىرلەرنى ئېلىشى لازىمدۇر.

ئەدلىيە نازارىتى مەملىكەتنىڭ قانۇنلىرىنى شەرىئەتنىڭ قانۇن ھۆكۈملىرىگە تەتبىقلاش ئۈچۈن نازارەتچىلىك ئىشلىرىنىمۇ ئۈستىگە ئالىدۇ.

سەھى (پاكىز) ۋە مەدەنىي (تەرتىپلىك) شارائىتلارغا ئىگە، مەھبۇسلارنىڭ ئەخلاقلىرىنى تۈزىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان تۈرمىلەرنى تەسىس قىلىش ئەدلىيە نازارىتىنىڭ ۋەزىپىلىرىدۇر.

9 - ماددا

مۇداپىئە مىنىستىرىنىڭ ۋەزىپىلىرى

مۇداپىئە مىنىستىرىنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىسى مەملىكەتنى تاشقى دۈشمەنلەردىن مۇداپىئە قىلىشقا يارايدىغان ئوردا (مۇنتىزىم ئارمىيە) نى مەيدانغا كەلتۈرۈشتۈر. بۇنىڭ ئۈچۈن، بىرىنچى بولۇپ ھەربىي مەكتەپ تەسىس قىلىدۇ ۋە بۇ مەكتەپنى ھەربىي مەكتەپتە ياخشى تەلىم ئالغان ۋە چەت ئەلدىن تەكلىپ قىلىنىدىغان مۇتەخەسسسلەرنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئاچىدۇ. ھەربىي قوشۇنغا كېرەكلىك بولغان ئەسكەرىي قورال - ياراغلار ئۈچۈن كارخانا ۋە زاۋۇتلارنى قۇرىدۇ. چەت دۆلەتلەرنىڭ ئەسكەرىي تەييارلىقلىرىنى ۋە نىيەتلىرىنى ئۇقۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئەسكەرىي مۇلھەق تەيىن قىلىدۇ.

ھازىرقى ۋەزىيەتتە شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم ۋەزىپە، خارىج (چەت) دىن ھەربىي قوشۇننى ئىسلاھ قىلىدىغان بىر ھەيئەت ئەكىلىشتۇر. بۇ ئىسلاھ ھەيئىتى پىيادە (قۇرۇقلۇق)، سۇۋارى (ئاتلىق)، بومباردىمانچى، ئېغىر تىپتىكى ئاپتوماتىك قوراللارنى ئىشلىتەلەيدىغان ئۇچقۇچى، تانكىچى ۋە ماشىنا مۇئەللىملىرىگە ئوخشاش مۇتەخەسسسلەردىن ئىبارەتتۇر. بۇلاردىن باشقا ئالاھىدە خىمىيەۋى زەربە بېرىش ۋە مۇداپىئە قىلىش ساھەسىدىكى مۇتەخەسسسلەرنى ۋە لازىملىق ئەسلىھەلەرنى كەلتۈرۈش ۋە ھازىر قىلىشتۇر.

10 - ماددا

خارجىيە نازارىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى

تاشقى ئىشلار نازارىتى ئەجنەبىي دۆلەتلەرگە ۋەكىللەر تەيىن قىلىدۇ. ئۇشبۇ ئەلچىلەرگە ئەجنەبىي دۆلەتلەرنىڭ چوڭلۇقىغا ياكى سىياسىي ئەھمىيىتىگە قاراپ «بۈيۈك ئەلچى» ياكى «ئوتتۇرا ئەلچى» دەپ نام بېرىلىدۇ. ئەلچىلەر تەرىپىدىن پايتەختلەرنىڭ سىرتىدىكى باشقا مۇھىم شەھەرلەرگە كونسۇل تەيىن قىلىنىدۇ. ھەر قايسى ئەجنەبىي دۆلەتتىكى كونسۇللار ئۇ جايدىكى ئەلچىدىن تەلىمات ئالىدۇ. ئەلچىلەر بولسا، تاشقى ئىشلار نازىرىدىن ئەمىر ۋە تەلىمات ئېلىپ تۇرىدۇ. كونسۇللارنىڭ ئەڭ چوڭ ۋەزىپىسى چەتئەلدە تۇرۇۋاتقان تابىئەلىرىمىز (پۇقرالىرىمىز) نىڭ ھەق - ھوقۇقىنى قوغداش ۋە يول خەتلىرى (پاسپورتلىرى) نى تەنزىم قىلىشتۇر (بېجىرىشتۇر). تاشقى ئىشلار نازارىتىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ۋەزىپىسى، ئەجنەبىي دۆلەتلەر بىلەن بولىدىغان سىياسىي ياكى سودا - تىجارەت كېلىشىملىرىنى تەييارلاش ۋە بۇنىڭغا ئوخشاش مەسىلىلەر ئۈستىدە ئەجنەبىي دۆلەتلەر بىلەن مۇزاكىرىلەرنى ئۆتكۈزۈشتۇر.

چەتئەلدە پۇقرالىرىمىزنىڭ، تابىئەلىرىمىزنىڭ ھەق - ھوقۇقى دەپسەندە قىلىنىپ دەخلى - تەرۇزغا ئۇچرىسا، دەرھال تاجاۋۇز قىلغان تەرەپنىڭ ھۆكۈمىتىگە نارازىلىق

بايان قىلىشقا ئوخشاش ئىشلارنىمۇ قىلىدۇ.

تاشقى ئىشلار نازارىتىنىڭ مەملىكەت ئىچىدىكى ئىشلاردا ھېچقانداق ئىشى يوقتۇر. پەقەت ئافغانىستاندا پاسپورت ۋە يول خېتى ئىشلىرى بىلەنمۇ مەشغۇل بولىدۇ. باشقا مەملىكەتلەرگە، مەملىكىتىدىن چەتئەلگە ساياھەت قىلغۇچى يۇرتداشلرىمىزنىڭ يول خەتلىرىنى ياساۋۇل (قوراللىق خادىم) دائىرىلىرى بېجىرىدۇ ۋە شەھەر ۋالىيسى تەرىپىدىن تەستىق قىلىنىدۇ.

11 - ماددا

داخلىيە نازارىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى

بولۇپمۇ يېڭى قۇرۇلغان دۆلەتلەردىكى ئەڭ مۇھىم نازارەت، ئىچكى ئىشلار نازارىتىدۇر.

قىلىدىغان ئىشلىرىنىڭ بىرىنچىسى ۋىلايەتلەرگە «ۋالىي تەيىن قىلىش».

ۋىلايەتلەردىكى ۋالىيلار بارلىق مەمۇرلارنىڭ بېشىدۇر، (ۋالىيلار) گويا ۋىلايەتلەردىكى باش ۋەكىلنىڭ ئورنىدۇر.

پۈتۈن يۇرتتا تىنچلىق ۋە ئاسايىشلىقنى ساقلاش ئىشلىرىنى ئورۇندايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن، پۈتۈن يۇرتتا ھەممە ئىشتىن بۇرۇن ياساۋۇل (قوراللىق خادىم) قۇۋۋىتى ۋە ساقچىلار كۈچىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە كاپالەتلىك قىلىدۇ.

ياساۋۇللار ۋە ساقچىلارنىڭ ۋەزىپىلىرى بىردۇر. پەقەت ياساۋۇللار شەھەردە، ساقچىلار ناھىيە ۋە كەنتلەردە ئىش ئېلىپ بارىدۇ. ياساۋۇل ۋە ساقچىلار بىۋاسىتە ۋالىيلارنىڭ بۇيرۇقى ئاستىدا بولىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ يارلىقلىرىنى ئىجرا قىلىدىغان ۋە يۈرگۈزىدىغان كۈچلەردۇر. مەسىلەن: ھەر قانداق بىر جىنايەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش، جىنايەت سادىر قىلغان كىشىلەرنى تۇتۇش ياكى بىر مەھكىمىنىڭ توختام خەتلىرىنى ئۇلاشتۇرۇش ياكى ئاڭلىتىش، چېگرادىن مەملىكەت ئىچىگە كىرىدىغان يەرلىك ياكى چەتئەللىك يولۇچىلارنىڭ يولخەت ياكى ۋەسىقە (تونۇشتۇرۇش) لىرىنى تەكشۈرۈش، مەملىكەت ئىچىدىكى شۈبھىلىك كىشىلەرنىڭ ھەرىكەتلىرىنى كۆزىتىپ ۋە بىلىپ تۇرۇش ۋە ئىچكى ئىشلارنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرى ئىچىگە كىرىدۇ. ياساۋۇل كۈچلەر ۋە ساقچىلار بولمىغان يەرلەردە بۇ ئىشلار ۋاقىتنىچە ئەسكەرلەرگە تاپشۇرۇلىدۇ.

داخىلىيە نازارىتى پوچتىلار قۇرىدۇ ۋە پوچتا ئىدارىسى تەسىس ۋە تەشكىل قىلىدۇ. پوچتىلار مەملىكەتنىڭ ھەممە جايلىرىغا يوللايدىغان نەرسىلەرنىڭ توشۇغۇچىلىقىنى ۋە توشۇش ۋاسىتىلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ باشقۇرىدۇ.

ۋىلايەتلەر چېگرالىرىنى ۋە رايونلارنى بېكىتىش ۋە چېگرالاندۇرۇش ئىشلىرىغا ئالاقىدار لاھىيەلەرنى تۈزىدۇ ۋە تۈزۈلگەن لاھىيەلەرنى نازىرلار ھەيئىتىگە سۈندۈرۈپ بېرىدۇ.

مەملىكەتنىڭ يوللىرىنى يېڭىدىن ئېچىش ياكى يوللارنى ئوڭشاشمۇ داخلىيە نازارىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى ئىچىگە كىرىدۇ.

داخلىيە نازارىتىنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىدىن بىرسى «جان رويخەت» تۇر. ھەر يۇرتداشنىڭ قولىغا بىر نوپۇس تەزكىرىسى (كىملىك) بەرمەي تۇرۇپ، بۇنداق بىر ھۆكۈمەتكە ھۆكۈمەت نامى بېرىلمەيدۇ ھەم مۇناسىپمۇ بولمايدۇ. ئەملاك (ئۆي - مۈلۈك)، يەر - مۈلۈكلەرنىڭ چېگرالىرىنى بېكىتىپ، مۈلكىيەت ھۆججەتلىرى (يەر خېتى) بېرىش داخلىيە نازارىتىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرى جۈملىسىدىندۇر.

12 - ماددا

ئەۋقاف نازارىتىنىڭ قىلىدىغان ئىشلىرى

ئەۋقافى ئىسلامىيە، ۋەخپە قىلىنغان نەرسىلەرنى غايە - مەقسەتلىرىگە ئۇيغۇن قوللاندىرۇش، ۋەخپە ماللىرىنى يوق ۋە زايە بولۇپ كېتىشتىن ساقلاپ قېلىش، ۋەخپە دارامەتلىرىنى مەكتەپ - مەدرىسلىرىنىڭ يېڭىلىنىشىغا ۋە مائارىپنىڭ ھىمايىسىگە تەخسىس قىلىشتۇر (ئاجرىتىشتۇر).

بۇنىڭ ئۈچۈن، بىرىنچى بولۇپ تۈركىيەنىڭ ۋە مىسىرنىڭ ۋەخپىلەر تەشكىلاتىغا ئائىت تەرتىپ ۋە نىزاملارنى تەكشۈرۈپ، ئۇ تەرتىپ - نامىلەرگە قاراپ، شارائىتقا مۇۋاپىق قائىدىلەرنى بەلگىلەپ قۇرۇپ چىقىشتۇر. تۈزۈلگەن

قائىدىلەرگە ئاساسەن، ئەۋقاف نازارىتىگە ۋەخپە ئىشلىرىنى يۈرگۈزۈشكە ئالاقىدار مەخسۇس نىزامنامە چىقىرىلىدۇ.

مەدەنىي، ئىجتىمائىي بۆلۈم

13 - ماددا

مالىيە نازارىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى

مالىيە نازارىتىنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىسى ھۆكۈمەتنىڭ دارامەتلىرى (كىرىم، تاپاۋەتلىرى) نى تېپىش ۋە بەرامەتلىرى (مائاشلىرى) نى بېرىشتۇر.

ھۆكۈمەتنىڭ دارامەتلىرى ئىككى خىلدۇر: بىرىنچىسى بىۋاسىتە دارامەت، ئىككىنچىسى ۋاسىتىلىك دارامەتتۇر.

بىۋاسىتە دارامەتلەر؛ زاكات، ئۆشۈر ۋە باشقىلاردۇر.

ۋاسىتىلىق دارامەتلەر؛ چەت ئەلدىن مەملىكىتىمىزگە كىرىدىغان ماللارنى ساتقۇچىدىن ئېلىنىدۇ. بۇ دارامەتلەر گۈمرۈك (چېگرا ئېغىزى) ئارقىلىق كىرگەنلىكى ئۈچۈن «گۈمرۈك دارامەتلىرى» دېيىلىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ ۋە چەت دۆلەتلەر بىلەن بولغان كېلىشىمگە قارىتا دارامەتلەر كۆپەيتىلىدۇ ياكى كېمىيىدۇ.

مالىيە نازارىتى ئېھتىياجىغا قاراپ خەلققە تەكلىپ قىلىنىدىغان (ئارتىلىدىغان) يېڭى ۋەرگى (باج) لايىھەلىرىنى تەييارلايدۇ. لايىھەلەرنى قانۇن قۇتسى (قانۇن ھالىتىگە)

كىرگۈزۈش ئۈچۈن، چارە - تەدبىرلەر يولغا قويىدۇ. يەنە ئېھتىياجقا ئاساسەن، باجنى كەچۈرۈۋېتىش ياكى ئۆزگەرتىش قاتارلىق ئىشلارنى نازىرلار ھەيئىتىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئېلىپ بارىدۇ.

يېڭىدىن پۇل چىقىرىش ئىشلىرىغا ئالاقىدار ئىشلارمۇ مالىيە نازارىتىنىڭ ۋەزىپىلىرىدىندۇر. مالىيە نازارىتىنىڭ ھەر يىلنىڭ بېشىدا ھازىرلايدىغان دارامەتلەر ۋە بەرامەتلەر ھېسابنامىسى «بۆتچە» دەپ ئاتىلىدۇ، يەنى «مىزانىيە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مىزانىيەسى بولمىغان، يەنى دارامەتلەر ۋە بەرامەتلىرى بولمايدىغان ھۆكۈمەت بولمايدۇ.

14 - ماددا

تىجارەت ۋە زىرائەت نازارىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى

پاختا تېرىقچىلىقى، يىپەكچىلىك، گىلەمچىلىك، يۇڭ، تېرە، قول سانائەت ۋە ھەر تۈرلۈك توقۇمىچىلىق، كانلار، مەملىكەتنىڭ ھايۋاناتلىرى، چارۋا ۋە بۇنىڭغا ئوخشىغان مەملىكەتكە بايلىق ئېلىپ كېلىدىغان ھەر خىل ئىقتىساد ئىشلىرىنى تەرتىپكە سالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، بىرگە يىپەك پىلىسى (غوزىسى) نى ياخشىلاش، پاختا ئۇرۇقىنى ياخشىلاش، گۈرۈچ ۋە دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى يېڭى، زامانىۋى ئالەت (ئۈسكۈنە) ئەسۋاب ماشىنىلىرى بىلەن يېڭىلاشتۇرۇش ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەر خىل زىرائەت ۋە سودا ئىشلىرىغا چەت ئەلدىن

مۇتەخەسسسىس كەلتۈرمەكتۇر.

15 - ماددا

مائارىپ نازارىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى

مائارىپ نازارىتىنىڭ شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن قىلىدىغان بىرىنچى ئىشى ئىپتىدائىي (باشلانغۇچ) مەكتەپلەرنى ئېچىشتۇر. ئېچىلىدىغان مۇنتىزىم باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ھازىرچە ئوقۇش ۋە يېزىشنى بىلىدىغان، ھېساب (ماتېماتىكا) ۋە ھەندەسە (گېئومېترىيە)، خۇسۇسەن دىنىي ۋە ئېتىقادىي دەرسلەرنى ئۆگىتىدىغان مەلۇماتى مىللىيە ۋە ۋەتەنپەرۋەر (ۋەتەن ۋە مىللەت توغرىسىدا مەلۇماتقا ئىگە ئوقۇتقۇچىلار) نىڭ سەۋىيەسى، تارىخ ۋە ئەخلاق قاتارلىق ئاددىي دەرسلەرنى ئۆگىتەلەيدىغان بولسا كۇپايە قىلىدۇ. مەدرىسەلەردە ئۇلۇمى دىنىيە (دىنىي ئىلىملەر)، ئەقىدە ۋە فىقھ بىلەن بىرگە باشقا مەنپەئەتلىك ئىلىملەرنىڭ دەرس ۋە تەلىم قىلىنىشىنى تەمىن ۋە تەپتىش قىلىش، ئەھۋالغا قاراپ مەدرىسەلەرنىڭ بىرىنى ياكى كۆپرەكىنى «تەرتىپنامە» (دېگەن نام) ئاستىدا ئوقۇتىدىغان «ئىسلاھ مەدرىسلىرى» قۇرۇش، ئۇنىڭغا لايىق مۇدەررىس (ئوقۇتقۇچى) ۋە مۇئەللىم بەلگىلەش، ئىستېداتلىق تەلەپپەلەرنى تەمىن قىلىشتۇر.

مائارىپ نازارىتى مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيە ۋە كەنتلىرىگە باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى قۇرۇش، باشلانغۇچ تەھسىلى (ئوقۇشى) نى تۈگەتكەن مايلەر

(خېمىرتۇرۇچىلار) يېتىشتۈرگەندىن كېيىن، ئوتتۇرا (دەرىجىلىك) ئالىي مەكتەپ ئېچىش، ئوتتۇرا تەھسىللىك ئوقۇغۇچىلار يېتىشتۈرگەندىن كېيىن ئالىي مەكتەپلەرنى ئېچىش، يېتىشكەن ئوقۇغۇچىلاردىن (تاللاپ) لايىقەت ۋە مەلۇماتىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن چەتئەلگە يوللاش.

يۇقىرىدا يېزىلغان بارلىق ئىشلارنى قۇرۇپ يۈرگۈزۈش ئۈچۈن شەرقىي تۈركىستانغا چەتئەلدىن بىر «ئىلمىي ھەيئەت» كەلتۈرمەكتۇر. مائارىپ نازارىتىنىڭ ھازىرقى ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىلىرىنىڭ بىرى، مۇھىم دەپ قارالغان ۋىلايەتلەرگە مەتبەئەلەر قۇرۇپ ئاسان ۋە مەنپەئەتلىك دەرس كىتابلىرى نەشر قىلىپ، «مىللىي مەتبۇئات»نى تىرىلگۈزۈشتۈر. يەرلىك مىللىي مەتبۇئات قۇرۇلۇپ بولغۇچە چەتئەلدىن لازىم دەپ قارالغان كىتابلارنى كەلتۈرۈش، ئاممىۋىي كىتابخانىلار، قىرائەتخانىلار قۇرۇشمۇ مائارىپنىڭ ئىشىدۇر.

16 - ماددا

سىھىيە نازارىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى

«يۇقۇملۇق خەستە (كېسەل)لەر گە (قارشى) كۈرەش قىلىش تەشكىلاتى» قۇرۇپ، خەستەخانا (دوختۇرخانا) لار سېلىپ، پېقىرلار ئۈچۈن «تۇغۇشخانا (تۇغۇت ئۆيى)»لەر قۇرۇش، سۇ، غىزا (يېمەك - ئىچمەك)، يەر ۋە ئومۇمغا ئوچۇق يەرلەرنى تەكشۈرۈش، چارلاش، پاك تۇتۇش ۋە

بۇنىڭغا ئوخشىغان بارلىق ئىشلار سەھىيە نازارىتىنىڭ ۋەزىپىلىرىدۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن بىرىنچى بولۇپ چەتئەلدىن 12 نەپەر دوختۇر كەلتۈرۈش، «مەجنۇنخانىە (ساراڭلار دوختۇرخانىسى)» لەر، «يېتىمخانىە» لەر، غالىجىر ئىتلار كېسەللىكىنى داۋالايدىغان «ھايۋان دوختۇرخانىسى» قۇرۇش، (چېكىملىك) تىرىياكىلىرى (بەگگىلىرى) ئۈچۈن «مەخسۇس خانىە» لەر قۇرۇپ چىقىشتۇر.

دوربخانىلار ئۈچۈن كارخانىلار قۇرۇپ بولغىچىلىك چەتئەلدىن دورا كەلتۈرۈش ياكى دورا پۇرۇشلارغا ۋە چىش دوختۇرلىرىغا ياردەم قىلىشتۇر.

ۋىلايەتلەرنىڭ قۇرۇلۇشى

17 - ماددا

شەرقىي تۈركىستان ئىچىدىكى ۋىلايەتلەردە مۈلكىي ۋە مەدەنىي ئىدارە ئىشلىرىنى يۈرگۈزۈش ئۈچۈن، داخلىيە نازارىتى تەرىپىدىن سالاھىيەتلىك ۋالىيلار تەيىن قىلىنىدۇ. ۋىلايەتنىڭ ئاسايشىنى ۋە بىخەتەرلىكىنى ساقلاشقا شارائىتقا قاراپ مۇھاپىزەتچى تۇرغۇزىلىدۇ.

18 - ماددا

ھەر قايسى ۋىلايەت ۋالىيلىرىنىڭ رىياسىتى ئاستىدا مەركەزنىڭ ئۇسۇلىغا ئوخشاش دىنىيە ئەدلىيە نازارىتى، ئىچكى ئىشلار نازارىتى ۋە مالىيە نازارىتى شۆبىلەر تەشكىل

قىلىپ، ئومۇمىي قائىدىلەرگە ئاساسەن ئىدارە قىلىنىدۇ.

19 - ماددا

ۋىلايەت ئىچىدە دىنىي ھۆكۈم ئىشلىرىنى شەرىئىي شەرىپ (ئىسلام قانۇنى) كە مۇۋاپىق ئىدارە قىلىش ئۈچۈن «مەھكىمە شەرىئىيە» قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ نازارىتىدە مائارىپ، ئەدلىيە ۋە ئەۋقاف (ۋەخىپلەر) نىڭ شۆبىلىرى بولىدۇ.

20 - ماددا

ھەر ۋىلايەتتىكى دۆلەت خەزىنىسىنى، ئىچكى ۋە تاشقى سودا ئىشلىرىنى، دۆلەتنىڭ خۇسۇسىي ئىقتىساد ئىشلىرىنى، ھۆكۈمەتنىڭ زاكات ئۆشۈر ۋە ئىئانە ئىشلىرىنى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كىرىم - چىقىم ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىش ئۈچۈن، مالىيە تىجارەت شۆبىلىرىنى تەشكىل قىلىدۇ.

21 - ماددا

چەت دۆلەتلەرنىڭ ئەلچىخانىسى ياكى ۋاكالەتخانىسى بولغان شەھەرلەردە، ۋىلايەتلەردە تاشقى ئىشلار نازارىتى تەرىپىدىن مەخسۇس ۋەكىل تۇرىدۇ. ئۇشبۇ ۋەكىل تاشقى مۇئامىلەلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

22 - ماددا

مۇداپىئە مىنىستىرى تەرىپىدىن تەيىن قىلىنغان ھەربىي مەمۇرلارغا ۋە ئەسكەرى پىرقىلەرگە يەرلىك ۋالىي تەرىپىدىن

ماددىي ۋە مەنىۋى ياردەم بېرىلىدۇ.

ناھىيەلەرنىڭ قۇرۇلۇشى

23 - ماددا

ھەر ناھىيەگە ھاكىم تەيىنلىدۇ، ھاكىملار ۋىلايەت تەرىپىدىن تەيىنلىنىپ، مەركەز تەرىپىدىن يەنى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن تەستىقلىنىدۇ.

24 - ماددا

تىنچلىقنى ساقلايدىغان مۇھاپىزەتچىلەر، ژاندارملار (قوراللىق ساقچى قىسىم)، ساقچىلار بولىدۇ. دىنىي ۋە مۈلكى ھۆكۈملەر (نى چىقىرىش) ئۈچۈن، شەرىئى شەرىپكە مۇۋاپىق ئىش قىلىدىغان «مەھكىمە شەرىئىيە» ئىدارىسى بولۇپ، «مەھكىمە شەرىئىيە» دە «قازى ئىسلام» تۇرىدۇ. ناھىيە دەرىجىلىك قازىلار ۋىلايەت تەرىپىدىن تەيىن ۋە ئەدلىيە مىنىستىرى تەرىپىدىن تەستىق قىلىنىدۇ.

25 - ماددا

دىنىي مەدرىسە ۋە مەكتەپلەرنى قۇرۇش، مائارىپ ۋە ۋەخپە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن، ۋىلايەت تەرىپىدىن ھەر بىر ناھىيەگە مەخسۇس مەمۇر تەيىن قىلىنىدۇ. بۇلار ۋىلايەت پەرمانغا مۇۋاپىق يەرلىك ھاكىملار بىلەن كېلىشىپ ناھىيەدە ئىش ئېلىپ بارىدۇ.

26 - ماددا

زىرائەت (يېزا ئىگىلىك)، ھەم سۇ ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىش ئۈچۈن ناھىيەدە «مىراب» تەيىن قىلىنىدۇ. مادەن (كان) ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان «مەمۇر» تۇرغۇزۇلىدۇ. «مىراب» بىلەن «مەمۇر»، ۋالىي تەرىپىدىن تەيىنلىنىدۇ، «مىراب» ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن، «مەمۇر» بولسا تىجارەت ۋە زىرائەت (يېزا ئىگىلىك) مىنىستىرلىقى تەرىپىدىن تەستىقلىنىدۇ.

27 - ماددا

ۋىلايەتكە قاراشلىق شەھەرلەر ناھىيە ئاساسىدىكى شەھەر ھاكىملىرى تەرىپىدىن ئىدارە قىلىنىدۇ.

كەنتلەرنىڭ قۇرۇلۇشى

28 - ماددا

ھەر بىر كەنتنىڭ ئەتراپىدىكى دېھقان خۇجىلىقلارنى زىرائەت ۋە سۇ ئىشلىرىنى، مەدرىسە، مەكتەپ ۋە باشقا دىنىي، مۈلكىي، مەدەنىي ئىشلارنى يۈرگۈزۈش ئۈچۈن ناھىيە ھاكىمىنىڭ تەيىنى ۋە ۋىلايەتنىڭ تەستىقى بىلەن «ئەمىن» لەر توختىتىلىدۇ. «ئەمىن» لەر ھاكىمىنىڭ پەرمانى ۋە قوللىرىدىكى «نېزامنامە» گە ئاساسەن ئىش ئېلىپ بارىدۇ.

29 - ماددا

قىشلاقلاردىكى خەلقنىڭ تىنچلىقىنى ساقلاش، ئۇلارنىڭ ئەرز - دادلىرىنى ۋە تەلەپلىرىنى يۇقىرى دائىرىلەرگە (ئورۇنلارغا) يەتكۈزۈش، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ھۆكۈمەت تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن پەرمانلارنى ئىجرا قىلىش، ئۆشۈر ۋە خىپىلىرىنى رويخەت (ھۆججەت) قىلىپ يىغىپ، تەيىن قىلىنغان ئامبارلارغا تاپشۇرۇش، دىنىي مەسچىت، مەدرىسە ۋە مەكتەپلەرنى يولغا كىرگۈزۈپ (تەرتىپكە سېلىپ) نازارەت قىلىش ۋە بۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلارنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن «قىشلاق باشلىقى» تەيىن قىلىنىدۇ. باشلىقلار «كەنت ئەمىنى» پەرمانىدا قىشلاق ۋە مەھەللە كىشىلىرى تەرىپىدىن كۆرسىتىلىپ، ناھىيە ھاكىمى تەرىپىدىن تەستىق قىلىنىدۇ.

30 - ماددا

نازىرلار ھەيئىتىنىڭ ئۈستىدىكى مەمۇرىي ۋەزىپىلىرى

بۇ «بۈيۈك مەمۇر» ھۆكۈمەتنىڭ قۇللىقى ھەم كۆزدۇر.

ھۆكۈمەتنىڭ بارلىق دائىرىلەردىكى ئىشلىرىنىڭ قانۇنغا مۇۋاپىق يۈرگۈزۈلۈپ - يۈگۈزۈلمىگەنلىكىنى كۆرۈپ تەكشۈرۈپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن، ھۆكۈمەتنىڭ بارلىق ئىدارىلىرىگە كىرىپ تەپتىش قىلغۇچى ۋەكىل ھېسابلىنىدۇ. ۋەكىل تەكشۈرۈش ھوقۇقىغا ئىگىدۇر. ۋىلايەت ۋە ناھىيەلەردىكى ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنى تەكشۈرۈپ تۇرىدىغان «سەييارە

مۇپەتتىش» لەر بولىدۇ.

مۇپەتتىشلەر ئالغان مەلۇمات ۋە ۋەسىقەلەرنى «ئالىي مەمۇر» ئىدارىسىگە تاپشۇرىدۇ. ھۆكۈمەت ئىدارە - ئورگانلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىدا ئىنتىزامسىزلىق ياكى خىيانەت كۆرۈلگەن بولسا، «ئالىي مەمۇر» تەرىپىدىن ئەدلىيە مىنىستىرلىقىغا تاپشۇرۇلىدۇ (مەلۇم قىلىنىدۇ).

بىر قىسىم ماقالىلەر ۋە ئۇقتۇرۇشلار

تۇتقۇنلۇق (مۇستەملىكە) دەۋرى

ھازىرقى تارىخ نەبەۋى (ھىجرى) 1321 (1904) گە ئۇلاشتى، خاقانى چىن (ختاي) مەنسەپدارلىرى بۇ يەتتە شەھەرنى تەسەررۇپ قىلىپ ئالغىلى يىگىرمە يەتتە يىل بولدى. ئەھۋال شۇ دەرىجىگە ئۇلاشتىكى، ئاتا بوۋىلىرىدىن قالغان مال - مۈلۈك ۋە مىراس زىمىنلىرىنى تاشلاپ قاچتىلار. ھازىرمۇ بۇ تارىختا خاقان مەنسەپدارلىرى ئىنساب كېيىملىرىنى ئۇنۇتقاچلىق تەكچىسىگە ئېلىپ قويدى ۋە ئەمەلدارلار زۇلۇمنى يايىدى. زۇلۇم ۋە ئىستىبداتنى ئومۇمىي يۈزلۈك ھالدا خەلق ۋە پۇقرالارغا كۈندىن كۈنگە ئاشۇرۇشقا باشلىدى. بىچارە خەلقنىڭ كۆز - ياشلىرى تۆكۈلۈشكە باشلىدى. «تارىخى ئەمىنىيە» 200 - بەت

ھىجرى 1293 (مىلادى 1877) يىلىدىن باشلاپ خىتايلار شەرقىي تۈركىستاننى يېڭى ئىستېلا قىلغاندىن بېرى يەرلىك خەلقلەرگە ۋەھشىيلىك بىلەن مۇئامىلە قىلدى. ئۇلارنىڭ بارلىق ئىشلىرى يەرلىك خەلقنى ھاقارەتلەش، تۆۋەن كۆرۈش ۋە زۇلۇم ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن يەرلىك خەلقنى «چەنتو، سىڭكو» دەپ ئاتاپ خورلىدى. يەنى چەنتو - بېشىنى يۆگىگەن، سىڭكو - ھايۋان

مەنىسىدىكى خىتايچە سۆزلەردۇر. خىتايلار ئۆزلىرىنى مەئبۇد (چوقنىلىدىغان) خوجا، باشقىلارنى بولسا، قۇل ۋە بەندە ئورنىدا كۆرۈشكەنلىكى ئۈچۈن، ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە ئىش بىلەن مۇراجىئەت قىلغان يەرلىكلەرنى سەجدە قىلدۇرۇپ چوقۇندۇراتتى.

خىتايلار يەرلىك خەلقنىڭ جېنى، مېلى ۋە ئىپپەت - نومۇسىنى (دەپسەندە قىلىپ)، ئۆز زېمىنىدىكىدەكلا خالىغانچە ئەيش - ئىشرەت ۋە كەيپى - ساپا قىلاتتى. بىچارە يەرلىك خەلق ھەممە ھوقۇقلىرىدىن مەھرۇم قىلىنغان، ھېچ كىمنىڭ ھەرقانداق ھەقسىزلىققا بىر ھەرپ بىلەن بولسىمۇ يامان دېيىشكە كۈچى يەتمەيتتى. ھەر قانداق بىر كىشىدە قىلچىلىك تەرس (زىت) ھەرىكەت سېزىلگەن ھامان تۈرمىگە تاشلىناتتى. مەھبۇسنىڭ بويىغا، قولغا ۋە پۇتغا يوغان تاختىلار ۋە قېلىن تۆمۈر كىشەنلەر تاقىلاتتى. تايىقلار بىلەن ھوشىدىن كەتكۈچە ئۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆمۈر بويى قاماق جازاسىغا چاپتىرىلاتتى (ھۆكۈم قىلىناتتى) ياكى سۈرگۈنگە ھۆكۈم قىلىناتتى. قاماقخانا بەكلا كونا، پاسكىنا ۋە سالامەتلىككە بەكلا زىيانلىق بولۇپ، ئىنسانىي تەربىيەدىن خالىي كالا ئېغىلىدىن ئىبارەت ئىدى. ۋەتەن ۋە مىللەتنىڭ باياشاتلىقى، مائارىپ ۋە مەدەنىيەت، سودا ۋە سانائەت ھەققىدە خىتايلار ھېچ بىر ئىش قىلمىدى. خىتاي - تۇڭگان مەمۇرلاردا ئومۇمەن دېگۈدەك رۇشۋەت - پارىخورلۇق كەسىپ ۋە ھۈنەر بولۇپ، قانۇن

فورمىسى (تونى) ئاستىدا پارىخورلۇقتا بىر - بىرى بىلەن مۇسابىقىلىشىدىغان ھالەتتە ئىدى. مىللەتنىڭ ئالتۇن، كۈمۈش، جەۋھەر ۋە باشقا بارلىق بايلىقلىرىنى زورلۇق بىلەن يىغىۋالدى. ئىقتىسادىي ئىشلار، ئىچكى ۋە تاشقى ئىشلار تامامەن مونوپۇل قىلىنغان ئىدى.

خىتايلار يەرلىك سودىگەرلەرنى ئۆز مەنپەئەتىدىكى ئىشلاردا (ئۆزىگە پايدىلىق ئىشلاردا) مەجبۇر ئىشلىتەتتى. يەرلىك سانائەتلەرگە پەقەتلا ئەھمىيەت بەرمەيتتى. مىللىي مائارىپ ۋە نەشرىيات ئىشلىرىغا ناھايىتى قاتتىق چەكلىمە ۋە توسقۇنلۇق قىلاتتى. بىر تەرەپتىن پاهىشۋازلىق، بۇزۇقچىلىق ۋە ئەخلاقسىزلىقلارغا پەۋقۇلئاددە ئەركىنلىك بېرەتتى، يەنە بىر تەرەپتىن بولسا، خىتايلاشتۇرۇش سىياسىتىنى كەسكىنلەشتۈرۈپ، كۆچمەن خىتايلارغا تۈركىستاننىڭ مۇنبەت، مەھسۇللۇق زېمىنلىرىنى ئېلىپ بېرەتتى. كۆچمەن خىتايلارنى يەرلەشتۈرۈشتە ئىنتايىن ئاسان يول تۇتقان بولۇپ، يەرلىك خەلقكە يۇقىرى دەرىجىدە ئالۋان - سېلىق سالغانلىقتىن، خەلق زېمىن ۋە ئىمارەتلىرىنى تاشلاپ قاچاتتى ياكى ئېغىر باج - سېلىقلىرىنى تۆلىيەلمىگەن كىشىلەرنىڭ يەر، سۇ، زېمىن ۋە ئىمارەتلىرىنى مۇسادىرە قىلىپ، ئۆزىنى سۈرگۈنگە يوللايتتى ياكى ئۆمۈر بويى قاماقتا ياتقۇزاتتى ۋە تۈركىستانلىقلاردىن مەجبۇرىي رەۋىشتە خوتۇن - قىز ئېلىشاتتى. خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسانىيەت ئۈچۈن بىر داچەنلىك

خىزمەت قىلىمىدى. رۇسلارنىڭ غەربىي تۈركىستاندىكى رۇسلاشتۇرۇش سىياسەت فورمىلىرىنى خىتايلار ئەينەن قوبۇل قىلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن، خىتايلار ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدىكى ئاچ - قەلەندەرلىرىنى شەرقىي تۈركىستانغا يوللايتتى. چۈنكى، بۇ يەردىكى خىتايلار پەقەت شەخسىي مەنپەئەتلىرى، پۇل تېپىش ۋە باي بولۇش بىلەن مەشغۇل ئىدىلەر. ئىنسانىيەت بىلەن ھېچ ئالدى - بەردىلىرى يوقتى. خىتايلاردا قانۇن يوق، ھەركىم ئۆز ئىختىيارىچە ھەرىكەت قىلاتتى. مەمۇرلار ئومۇميۈزلۈك دېگۈدەك ئەپيۈن تارتىشقا مۇپتىلا بولغان ئىدى. ئەپيۈن تارتىش خىتاي مەمۇرلىرىنىڭ ئەڭ چوڭ مەشغۇلىيىتى ئىدى. قارىغان ھەر كىشى ئورۇندۇق ئۈستىلىدە ئەپيۈن تارتىپ ئولتۇرغان خىتايلارنى كۆرەتتى. خىتاي مەھكىمىلىرىدە ئادالەت ۋە ئىنسانىيەت زەرىچىلىك ئەسەرمۇ يوق ئىدى. رۇشۋەت (پارا) پۇلنى كىم كۆپرەك بەرسە ھەر قانداق ئېغىر جىنايەتچى بولسىمۇ، شۇنىڭ پايدىسىغا ھۆكۈم قىلىناتتى. رۇشۋەت پۇل بېرىشىگە كۈچى يەتمىگەن كەمبەغەل ھەر قانچە ھەقلىق بولسىمۇ، تاياق يەپ پۇتلىرىدىن باغلىنىپ، ئېسىلىپ نەتىجىدە ئۆمۈرلۈك قاماق ياكى سۈرگۈنگە ھۆكۈم قىلىناتتى. دېمىسىمۇ تۈركىستانغا يەرلەشكەن خىتايلارنىڭ دىنى، ئىمانى، غايە ۋە ئارزۇسى پۇلدۇر. كېيىنكى يىللاردا خىتايلار پۇل تېپىش ئۈچۈن ھەر تۈرلۈك يېڭى يوللارنى ئاچتى، ئۇلار بولشېۋىكلارنىڭ پروگراممىسىنى تەتبىقلاشقا

باشلىدى. مىللەتنىڭ مېلى، جېنى ۋە ئىپپەت - نومۇسىغا
ۋەھشىيلەرچە تاجاۋۇز قىلدى. بۇ ۋەھشىيلىكلەرگە قارشى
ئىنقىلابى ھەرىكەت باشلاندى.

ئىنقىلابنىڭ بىرىنچى دەۋرى

تۇرپان يېغىلىقلىرى

شەرقىي تۈركىستانلىقلار ھەرقانداق بىر ۋەسىلە بىلەن تۆپىلىرىدە بېسىپ ياتقان ئالۋاستىلارنىڭ زۇلۇم ۋە ۋەھشىيلىكلىرىنى، ھەر تۈرلۈك جەبرى ۋە ئىستىبداتلىقلىرىنى ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە ئاڭلىتالمىدى، ھېچكىمدە شىكايەت قىلىش جۈرئىتى يوق ئىدى. خەلق تەرىپىدىن بېرىلگەن شىكايەت ۋە ئەرزىلەر ئالىي مەمۇرلارغا يەتكۈزۈلمەيتتى. يەتكۈزۈلگەن تەقدىردىمۇ ئېتىبارغا ئېلىنمايتتى، پىسەنت قىلىنمايتتى ياكى شىكايەتچىلەر يامان ئاقىۋەتكە قالاتتى. خىتايلارنىڭ تالان - تاراجلىرىغا نا ئىلاج چىدىغان خەلق ئىپپەت ۋە نۇمۇسلىرىغا، خوتۇن - قىزلىرىغا قىلىنغان تاجاۋۇزلىرىغا سەبىر - تاقەتلىرى قالمىغانلىقى ئۈچۈن، دىن ۋە مىللەت، ئىپپەت ۋە نامۇسلىرىنى مۇداپىئە قىلىشقا قورال - ياراغ كۈچى بىلەن كىرىشىپ ۋەھشىي خىتايلارغا قارشى قوزغىلاڭ باشلىدى.

خائىن تۇڭگانلار

ختاي - تۇڭگان ھەر ئىككىسى بىر سۆزدۇر.

شەرقىي تۈركىستاننىڭ قاراڭغۇلۇق دەۋرلىرىدە يەرلىك خەلق، ۋەھشىي ختايلار تەرىپىدىن قانداق جەبىر-زۇلۇم، ئەلەملەرنى تارتقان بولسا، تۇڭگانلاردىنمۇ بەلكى ئۇنىڭدىن ئارتۇقراق ۋەھشىيلىكلىرىنى تارتقاندۇر. ھازىرمۇ ئۇنىڭدىن كۆپرەك ۋەھشىيلىكلىرىنى تارتىپ كەلمەكتە. بۇ مەسىلە بولسا، قۇياشقا ئوخشاش روشەن تارىخىي ھەقىقەت بولۇش بىلەن بىرگە، ئەينى زاماندا بولۇپ تۇرۇۋاتقان پاجىئەلەر بولغانلىقى ئۈچۈن ھېچبىر يەرلىك خەلققە شۈبھە قالدۇرمىدى. بۇنىڭغا ئاساسەن «ختاي - تۇڭگان ھەر ئىككىسى بىر سۆزدۇر» دېسەك خاتا بولمايدۇ. ساھىبقران ياقۇپبەگ غازىغا ئۈرۈمچى لورىنجاسىنىڭ خىيانتى؛ 1328 - ھىجرى يىلىدا چىققان قۇمۇللۇق ئىنقىلابچى باتۇر تۆمۈر خەلىپەگە قىلىنغان خىيانت؛ تۇرپاننىڭ مەشھۇر ئىنقىلابچىسى ئەھمەد تاماق باتۇرغا قىلىنغان خىيانت؛ ھازىرقى شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابىنىڭ بۈيۈك داھىيسى خوجىنىياز ھاجىمغا تۇڭگان (لار) تەرىپىدىن بولغان (قىلىنغان) ھەم داۋام قىلىۋاتقان خىيانتلەر؛ مەرھۇم

شېھىت تۆمۈر غازىغا قىلىنغان خىيانەتلەر دېڭىزدىن بىر ئوتلام، يامغۇردىن بىر تامچە قاتارىدۇر.

تۇڭگانلارنىڭ خىيانىتى، تۇڭگانلارنىڭ ۋەھشىي قىلمىش چۈشەنچىسى كۆز ئالدىمىزدا تۇرماقتا، تۇڭگانلارنىڭ بۇ ۋەھشىي قىلمىشى خىتايلارنىڭ ۋەھشىي قىلمىشلىرىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇلدۇرىدىغان ھالەتكە كېلىپ قالدى. يەنى توغرىسىنى ئېيتقاندا، خىتايلارنىڭ يۈرگۈزگەن ۋەھشىيلىكىنى تۇڭگانلار بىزگە ئۇنتۇلدۇردى. دېمەك، بىزگە خىتايلارغا كۆرە، تۇڭگانلار ئارتۇقراق ۋە ئەشەددىي دۈشمەندۇر. بىزلەر خىتاي زۇلۇمىدىن قۇتۇلدۇق، ئەمما ھازىرغىچە تۇڭگانلاردىن قۇتۇلغىنىمىز يوق، قۇتۇلالمىدۇق. بىزنىڭ خىتايلاردىن ئۇنچىۋالا قورقۇنچىمىز يوق، بىراق تۇڭگانلاردىن تەشۋىشىمىز يوق ئەمەس.

شۇنى تەكىتلەيمىزكى، تۇڭگانلار توغرىسىدا ھازىرلىق-لىرىمىزنى ۋە ئېھتىياتچانلىقىمىزنى پۇختا قىلىمىز. بۇنىڭدىن كېيىن تۇڭگانلار بىلەن بولغان ئۇرۇشىمىز كەسكىن بولىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن تۇڭگانلار توغرىسىدا شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ كۆڭلىدە زەررىچىلىك مېھرى - شەپقەت بولمايدۇ. كۈرەش مەيدانلىرىدىكى ئۇرۇش تەجرىبىلىرى شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا شۇنى بىلدۈردىكى، سېرىق خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستاندا قانداق ھەققى بولمىغان بولسا، قارا (تۇڭگان) خىتايلارنىڭمۇ شەرقىي تۈركىستاندا

بىر داچەنچىلىك ھەقلىرى يوقتۇر.

شەرقىي تۈركىستان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭدۇر. بىزنىڭ شوئارىمىز شۇدۇر، شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن بۇنىڭدىن كېيىن باشقا ئاتا - ئانىلار كېرەك ئەمەس. سېرىق خىتايىمۇ، قارا خىتايىمۇ نەدىن كەپقالغان بولسا، شۇ يەرگە كەتسۇن! خانلىقنى، بەگلىكنى، دوتەي - پوتەي، شەنگەن - پەنگەن، دارپىن - پارپىللىرىنى بېيجىڭغا ئېلىپ كەتسۇن! بىزگە ئۇلارنىڭ ئۆزىمۇ كېرەك ئەمەس، سۆزىمۇ كېرەك ئەمەس! نامى، رەسمى، ئادىتى، قىلمىشى، خۇيى ۋە خېتى تامامەن يوقالسۇن! بىز ئەمدى ئۇلارنى ئەبەدىي ھەيدىدۇق. سېرىق، قارا ئىپلاسلىرىنىڭ يۇرتىمىزنى شۇنچە يىل پاسكىنا قىلغىنى يېتەر. ئۇ يەردە، بۇ يەردە قېپقالغان بىر ئۇۋۇچ، يېرىم ئۇۋۇچ سېرىق، قارا پاسكىنلار، ئەپپۇن كەيپى بىلەن بۇرۇنقىدەكلا ھۆكۈمەت ئۈستىدە تۇرۇپ قېلىش ئۈمىدىدە «يېتىپ قالغۇچە، ئېتىپ قال» دەپ ئاخىرقى ۋەھشىي جىنايەتلىرىنى ئىشلىمەكتە، بۇلارنىڭمۇ ئۆمرى ئاز قالدى. بۇ سوقۇندى قارا پاسكىنلارمۇ قاچە - قاچ بولۇپ ئۆز يۇرتلىرىغا ئۇزۇتلىنىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي تۈركىستاندا دۆلەتنىڭ ھۆكۈمىنى ئاڭلىمايدىغان زالىملارغا ھوقۇق بېرىلمەيدۇ.

يوقالسۇن قارا - سېرىق ۋەھشىيلەر! ياشسۇن شەرقىي تۈركىستان دۆلىتى! كېڭەيسۇن سىياسىي، دىنىي، مىللىي،

ئىلمىي، مەدەنىي ۋە ئىقتىسادىي ئىنقىلاب!!! بار بولسۇن
ئۇلۇغ داھىمىز رەئىسى جۇمھۇر خوجىنىياز ھاجىم! ياشىسۇن
شەرقىي تۈركىستاننىڭ كۆڭۈللۈك (پىدائىي) مۇجاھىد
قەھرىمان ئەسكىرى!

14 شەئبان 52 - يىل (1933 - يىلى 12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى):
مۇجاھىد

كاشغەر پىتىنۋازلىرىغا مۇراجىئەت

ئىتتىپاقلىق ۋە بىرلىك نېمىتىنىڭ قەدرى - قىممىتىنى بىلىمگەن، پەقەت يالغۇز ئۆز شەخسىي مەنپەئەتى يولىدا بىر - بىرىنى ئىزىپ، زۇلۇككە ئوخشاش ئېمىپ، سۈمۈرۈپ قان ئىچىدىغان، مەنسەپ كەيپىگە بېرىلگەن داڭ ۋە ئابرويپەرەس ھارامخور پىتىنۋاز ئۇنسۇرلار يۇرتىمىزدىن يوقالماي تۇرۇپ، بىزنىڭ دۆلەت قۇرۇلۇش يولىدا ھەربىي ۋە مۈلكىي ئىشلىرىمىزنىڭ ئىنتىزامىنى ھەقىقىي رەۋىشتە يولغا قويۇشىمىزغا مېنىڭ ئەقلىم يەتمەيدۇ. مۇشۇنداق ئىچكى مىكروبلارنىڭ بۇزۇقچىلىقلىرىنى تۈزەتمىگۈچە ۋە (ئۇنىڭغا) خاتىمە بەرمىگۈچە ئۆزئارا تەپرىقچىلىك تۈگىمەيدىغاندەك قىلىدۇ. ئەگەر ئىشىمىز مۇشۇنداق داۋام قىلىپ كېتىۋېرىدىغان بولسا، - خۇدايىم ساقلىسۇن - ئۇ ۋاقىت يانا چىرىكلەشكەن قارا ئىستىبدات (خىتاي) نىڭ بويۇنتۇرۇقى يۇرتىمىزنىڭ بويىنغا تاقىلىپ قېلىش ئېھتىماللىقىدىن ئىبارەت قورقۇنچلۇق يەنە بىر ئىش بولمىسا كېرەك. ئەگەر تۈزەلمىسەك ئۆز نەسلىنى ۋە ئۆز يۇرتداشلىرىنى ئۆز قولى بىلەن يەنە بۇرۇنقى قارا ۋەھشىي، ئەشەددىي مۇستەبىتلەرگە تۇتۇپ بېرىش چۈشەنچىسىدە مەدەنىيەت، ئايلىنىپ يۈرگەن ۋەتەن ۋە مىللەت خائىنلىرىنىڭ قولىغا

كىرگۈزۈپ قويىمىز. ئۆز مىللىتىنى ھالاكەت چوڭقۇرىغا ئارغامچا تارتىپ سۆرەيدىغان خىتايلاشقان ۋىجدانسىزلارنىڭ باشلىقلىرى، نامايەندىلىرى قولغا چۈشتى، قۇتۇلۇپ قېپقالغان ئۇششاق - چۈششەك مىكروبلارمۇ قولغا چۈشۈش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتىدۇ.

دۇنيادا ئۆز يۇرتىنىڭ ۋە ئۆز مىللىتىنىڭ تەقدىرىنى غەيرى ياتلارغا سېتىشتىنمۇ ئارتۇق جىنايەت بولمىسا كېرەك. پىتنە ھەققىدە جانابى ئاللاھ تائالا ھەزرەتلىرى: «الْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ»، «الْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ» يەنى «پىتنىخۇرلۇقنىڭ گۇناھى، كىشىنى ناھەق ئۆلتۈرۈش گۇناھىدىن بۈيۈكرەكتۇر. پىتنىخۇرلۇقنىڭ گۇناھى، ناھەق قان تۆكۈشتىن چوڭراق تۇر» دەپ ئىنسانلارنى پىتنىخۇرلۇقتىن ياندۇرغاندۇر. چۈنكى پىتنە بىر يۇرتتا داۋام قىلسا، تىنچلىق ۋە ئاسايىشلىق قۇرۇلالمايدۇ. بىزنىڭ 58 يىللىق ئاسارەت زەنجىرىدە بوغۇلۇپ قېلىشىمىزغا ئۆزئارا پۈتۈشلەشمەسلىك، بىر - بىرلىرىگە قارىمۇقارشىلىق (قىلىش) پىتنە - ئاپەتلىرىدىن باشقا سەۋەب بولغان بىر ئامىل بارمۇ؟ بۇ مەسىلە تارىخى ھۆججەتلەر بىلەن سابىت ئەمەسمۇ؟ تارىخ، ھادىسىلەرنىڭ قايتا تەكرارلىنىشىدىن ئىبارەت بولغان بولسا، بىز ئەمدى يېڭى قۇرۇلغان دۆلىتىمىزنىڭ دەۋرىدە ئۆتكەن كۈنلەردىكى ناچار خاتالىقلىرىمىزنىڭ يېڭىدىن تەكرارلانماسلىقى يولىدا مۇتلەق (شەرتسىز) رەھىمسىزلىك بىلەن كۈرەش ئېلىپ بېرىشىمىز نۆۋەتتىكى ئەڭ بۈيۈك ۋەزىپىلىرىمىزدۇر. بىزلەرگە

ختايلىرىدىنمۇ، تۇڭگانلاردىنمۇ بەكرەك ئۆز ئىچىمىزدىكى ختايلاشقان خېچىرلارنىڭ دۈشمەنلىكى يامانراقتۇر. خوتەنچىلىك، تېمۇرچىلىق، قىرغىزچىلىق، ئەنجانچىلىق ۋە تۇڭگانچىلىق ئايرىمچىلىقنى يۇرت ۋە مىللەت ئىچىدە ئۇشبۇ خېچىرلاردىن بۆلەك يانا كىم سالالايدۇ؟ ئەلۋەتتە پىتنە ئۇرۇقىنى بۇ ۋىجدانسىزلاردىن باشقا ھېچكىم تېرىمىدى. قولىمىزدىكى ھۆججەتلەر بۇ مەسىلىنى بىزلەرگە لايىقىدىن ئارتۇقراق ئاڭلاتماقتا! پىتنە ئەربابلىرىنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانىڭ قەھىرى ۋە غەزىپىگە دۇچار بولىدىغانلىقى مۇھەققەقتۇر. دۆلىتىمىز بۇنىڭدىن كېيىن پىتنىخورلارغا يول قويمايدۇ، ئۇلارغا قارشى چارە - تەدبىرلەرنى ئېلىشقا كىرىشتى، باشلىدى، يەنە قاتتىق ئىشلەيدۇ. ئەمدى پىتنىخورلار كۆزلىرىنى ئاچسۇنلار، پىتنىخورلاردىن پاسكىنا قوللىرىنى تارتسۇنلار!

تەڭرى ئوقۇر ئەي پىتنىخورلار سىزلەرگە لەنەت،
مىللەت ئوقۇر ئەي پىتنىخورلار سىزلەرگە نەپرەت.

(ئاپتور): باتۇر. 13 شەئىبان 52 - يىل (1933 - يىلى 12 -
ئاينىڭ 1 - كۈنى)

«ئىستىقلال» يولىدا

دۆلەت قۇرۇش، مىڭ يىللاردىن بېرى كەلگەن تارىخى تەجرىبە ۋە مىللىي روھ بىلەن بولىدۇ. ئاخىرقى يىللاردا ياۋروپا ھەم ئاسىيادا يېڭى دۆلەتلەر بارلىققا كەلدى. بۇلارنىڭ قۇرۇلۇش تەجرىبىلىرىنى، خۇسۇسەن ئىسلام دۆلەتلىرىدىن بۈيۈك غازى مۇستاپا كامال تۈركىيەسى بىلەن سەلەپلەر باشلىقى باھادىر ئىبنى سەئۇد، ھىجازدىكى شەرىپ ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇشى مۇھىمدۇر. شەرقىي تۈركىستاننىڭ 2000 يىللىق قانلىق تارىخىنى تاكى ئاخىرقى بەدۆلەت ياقۇپ بەگ غازى ھەزرەتلىرىنىڭ توغرا ھەم خاتا ھەرىكەتلىرىنى ياخشى ئوقۇماق لازىم. دۆلەت پەقەتلا يالغۇز «ئىستىقلال» روھى بىلەن قۇرۇلىدۇ. بىر مۇستەملىكىلىكتىن قۇتۇلۇپ، ئىككىنچى ئاسارەتكە كىرىش ئۈچۈن قان تۆكۈشنىڭ ھېچ ھاجىتى يوق. تۈركىيەنىڭ بۈيۈك «ئىستىقلال» ھەرىكىتى يەنى سوقۇشى بۇنى تەستىقلىدى. ئەرلەر قاتارىدا تالاي - تالاي مۇجاھىد خاتۇنلارغا قارشى ئىسلام ھەم تۈرك دۈشمەنلىرى مىليونلارچە ئەسكەر ۋە مىڭلارچە پىتىنخورلارنى ئىشقا سېلىپ بۈيۈك ئىنقىلابنى قانغا پاتۇرماقچى بولدى. خۇدايى تائالا ياردەم قىلدى. مىليونلارچە ئاچكۆز

دۈشمەن ئەسكەرلىرى دېڭىزغا سۈپۈرۈلۈپ تۆكۈلدى. مۇستاپا سۈبھى دېگەنگە ئوخشاش بولشېۋىك پىتىنخورلاردىن يۈزلەپچىسىنىڭ كاللىسى كېسىلدى. نەتىجىدە تۈركىيە مۇستەقىل بولدى. جەمئىيەتى ئەقۋام (مىللەتلەر جەمئىيىتى)، بارلىق دۆلەتلەر يېڭى تۈركىيەگە ئېھتىرام بىلدۈردى.

بۈيۈك بىرتانىيە پادىشاھى ھەزرەتلىرى، غازى پاشا (غازى مۇستاپا كامال) غا تارىخىي ھەدىيەلەر تەقدىم قىلدى. ياۋروپا دۆلەتلىرى، خۇسۇسەن بولشېۋىك ھۆكۈمىتى مىليون - مىليون دوللارلىق ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىغا ئېھتىرام ياردىمى بەردى.

شەرقىي تۈركىستان چىن - بولشېۋىك رۇسىيەسىنىڭ، ھەم بۈيۈك بىرتانىيە ھىندىستانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قىسىلىپ قالغان بىر دۆلەت بولغانلىقى ئۈچۈن، دۆلەت بۇنى نەزەردە تۇتۇپ سىياسىي، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش يولىدا نەنجىڭ، موسكۋا ھەم لوندون بىلەن بولغان مۇئامىلىسىدە بۈيۈك بىلىمگە (يۇقىرى مەلۇماتقا ئېگە ۋە ئەقىللىق) ھەم ئېھتىياتچان بولۇش كېرەك. خۇدايى تائالانىڭ مەرھەمىتى، شېھىتلىرىمىزنىڭ مۇبارەك قېنى، بۈيۈك غازى خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرىنىڭ، مۇجاھىدلارنىڭ ھەم ھۆكۈمەت ئەربابلىرىنىڭ ئىجتىھادى بىلەن، ئىنشائاللاھ، بۈيۈك تۈرك مىللىتىنىڭ بۆشۈكى ھەم تارىخىي مەدەنىيىتى بىلەن مەشھۇر بولغان شەرقىي تۈركىستان ئازاد بولىدۇ. ھەم غازى مۇستاپا

كامال تۈركىيەسى قاتارىدا «ئىستىقلال» غا ئېرىشىدۇ.

ئىستانبۇللۇق يۇسۇپ مۇزەپپەر - كاشغەر

ئىدارىدىن: 30 يىلدىن بېرى مىللىي ئىنقىلابلارغا ئىشتىراك قىلغان، ئالىي تەھسىل كۆرگەن قېرىندىشىمىز يۇسۇپ مۇزەپپەر بەگ، بىلىمى ۋە قەلىمى بىلەن قەشقەردە «شەرقىي تۈركىستان» قۇرۇلۇشىغا ئاكتىپ قاتنىشىپ ياردەم قىلىپ تۇرغان بولسىمۇ، يەرلىك مەتبۇئات ئىشلىرىغا قاتناشمىغان ئىدى. بۇنىڭدىن كېيىن دۇنيا سىياسىتى، ھوقۇق ۋە ئىقتىساد مەسىلىلىرى ھەققىدە «ئىستىقلال مەجمۇئەسى» دە، ھەم «ئەرەب تۈركىستان» دا ماقالىلىرىنىڭ بولۇپ تۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

تەرغىبات

ئىلىمدە قۇۋۋەت، ئىلىمدە شەرەپ ۋە ئىززەت

مەلۇمدۇركى، نەۋىي بەشەر (ئىنسان) ئۈچۈن مەدارى تەكلىپ بولغۇچى (بۇيرۇلىدىغان) نەرسە ئۇنىڭ ئەقلى قۇۋۋىتىگە ۋە ئىلمىي قۇۋۋەتكە ئىگە بولۇشىغا باغلىقتۇر. ئۇنىڭ ھايۋانات تۈرلىرىدىن ئىمتىيازى (پەرقى) ۋە ئايرىلىشىمۇ تەپەككۇر قىلىشى، ئەقىل يۈرگۈزۈشى، تەجرىبىلىرى ۋە ئىقتىدارى بىلەن بولىدۇ. بولمىسا تاشقى ھېس - تۇيغۇلاردا ئىنسانلار باشقا ھايۋانات بىلەن ئوخشاش. بەلكى ھايۋانلار بەزى ھېس - تۇيغۇلاردا ئىنساندىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. شەھۋانى جەھەتتىن ھايۋانلار ئىنساندىن سەۋرلىك كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بالا تېپىش ۋە جۈپلىشىش ئىشلىرى مەلۇم ۋاقىت ۋە مەۋسۇملەردە بولۇپ، باشقا ۋاقىتلاردا چىشى سىنىپىغا چىقىلمايدۇ.

ئۇنىڭ ئۈچۈن، نەۋىي بەشەرنىڭ ئىززەت، شەرەپ ۋە ئىمتىيازى، ئۇلۇمى مائارىپ (مائارىپ ئىلىملىرى) ۋە تەجرىبە قابىلىيەتلىرى بىلەن بولۇپ، ئىلىمنىڭ شەرىپىمۇ ھەقىقىي دىن بىلەن بولىدۇ. دىن ئىنساننىڭ بەخت - سائادەتلىك ھاياتى ئۈچۈن بىر ئاساستۇر. ئىسلام دىنى

نەزىرىدە ئىلىم، تەلىم - تەربىيە ۋە ئىلىم ئەھلى بىلەن مۇناسىۋەتلىرى بولمىغان كىشىلەر، ئىككى پۇتلۇق ھايۋان ھېسابلىنىدۇ. بەلكى ئەقىللىرىنى ئىشلەتمىگەن ئىنسانلار تىلىسىز ۋە كۆزسىز ئەڭ يامان ھايۋاندۇر.

أَسْتَعِذُّ بِاللَّهِ: ﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصَّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾

«شۈبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ھايۋانلارنىڭ ئەڭ يامىنى (ھەقىقىي ئاڭلىماي) گاس بولۇۋالغان، (ھەقىقىي سۆزلىمەي) گاچا بولۇۋالغان، (ياخشى - ياماننى پەرق ئەتمەي) ئەقلىنى يوقاتقان كىشىلەردۇر» (ئەنئەلى سۈرىسى 22 - ئايەت).

بىر قەۋم ۋە مىللەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى ياكى خار ۋە زەبۇن بولۇشى ئىلىم بىلەن ئالاقىلىرى بولۇپ - بولمىغانلىقلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. يەر شارىدا ئىلىم ۋە مائارىپ ئىگىلىرى قۇۋۋەت ۋە ئىززەت تېپىپ، جاھىل ۋە خۇراپات ئاشىقلىرى خارلىق ۋە ھاقارەتكە دۇچار بولغاندۇر.

ئىنسانىيەتنىڭ ساغلام تەبىئەت دىنى ۋە بارلىق دىنلارنىڭ خۇلاسىسى بولغان ئىسلام ۋە ئىسلام دىنىنىڭ ئەبەدىي مۇقەددەس كىتابى قۇرئان كەرىمنىڭ بىرىنچى تەلىماتى ئوقۇماق ۋە بىلمەكتۇر.

أَسْتَعِذُّ بِاللَّهِ: ﴿إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ...﴾ الآية

«ياراتقان پەرۋەردىگارنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن»
(ئەلەق سۈرىسى 1 - ئايەت).

ھۆكۈمەت ۋە دۆلەتلەر ئىلىم ۋە مائارىپ، تەربىيە ۋە قانۇن - تۈزۈمىز داۋام قىلالمايدۇ. ئۇلۇغ مۇجتەھىدىمىز مۆھتەرەم ئىمام مۇھەممەد رەھىمەھۇللاھ، ئىلمى ھېسابتا (ماتېماتىكا) تۆت ئىشلەم قائىدىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئەرەب مۇسۇلمانلار تەرىپىدىن ئىلمى ھېسابتا «الجبر والمقابلە» قائىدىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، ھازىرقى پۈتۈن ياۋروپا ۋە پادىشاھلىقلارغا (باشقا دۆلەتلەرگە) رەھبەرلىك ۋە ئۇستازلىق قىلغانلىقىنى تارىخ سۆزلىمەكتە.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد مۇستاپا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ «أَعِدُّ عَالِمًا أَوْ مُتَعَلِّمًا أَوْ سَامِعًا» يەنى «ئىلىم، تەلىم - تەربىيە ئېلىش ۋە ئىلىم ئەھلى بىلەن بىرگە بولۇشتىن ئىبارەت ئىشلاردا باشقىلارنىڭ ئالدىدا بولۇڭلار ۋە كۆپرەك ھەرىكەت قىلىڭلار دېگەن» ئالىي پەرمانىغا ئاساسەن، سەلەپلىرىمىزدىن قۇتەيبەلەر، ئىبنى فۇزلانلار ۋە بۇنىڭدىن باشقىلار نۇرغۇن تاغ ۋە داۋانلاردىن ئۆتۈپ ئىلاھى كەلىمە تۇللاھ (ئاللاھنىڭ دىنى) ئۈچۈن جاھىللارنى ئوقۇتۇش ۋە ياخشىلىق يولىدا مۇسابىقىلىشىش مەقسىتى بىلەن ساياھەت قىلىپ، خىتايىستان توپراقلىرىغا ۋە ئىدىل - ئورال قىتئەلىرىگىچە كەلدىلەر. بارغانلىكى يەرلەرگە ئىلىم روھىنى ۋە دىيانەت ئۇرۇقىنى چېچىپ، ئىبرەتلىك تارىخلەر

قالدۇردى. قائىدە ۋە نىزام تۈزەش، ئۇزاق دىيار ۋە يەرلەرگە ساياھەت قىلىش ۋە ئىلىم تارقىتىش دىنىمىزنىڭ روھى ۋە سەلەپلىرىمىزنىڭ سۈننىتى بولغان ئىكەن، بىز خەلەپلەر (كېيىنكىلەر) نېمىشقا ئۇنداق قىلالايمىز؟ خۇسۇسەن بىز شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى تۈنۈگۈنگىچە مۇستەبىت ۋە نىزامسىز قانخور مەجۇسىي خىتايلارنىڭ ئىدارىسىدا مەھكۇم ۋە خار ئىدۇق. ئاللاھ تائىپا ۋە تائالا بىزلەرنى مۇستەقىل ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇش بىلەن ئەزىز قىلدى. ئۇشبۇ ھۆكۈمىتىمىزنى تەرتىپ ۋە نىزام - قائىدە ئاساسىدا قۇرۇپ، ئىلىم كۈچى بىلەن ھىمايە قىلىشىمىز كېرەك.

ئىلىم ئەڭ قۇتلۇق ياراغتۇر. ئىلىم كۈچىگە ھېچقانداق بىر كۈچ توسقۇنلۇق قىلالمايدۇ. ئىلىم ۋە مەرىپەت ئىگىلىرى ھاۋالاردا ئۇچۇشۇپ، قىتئە ۋە دېڭىزلاردا ساياھەت قىلىۋاتىدۇ.

تەرتىپ ۋە قائىدە - تۈزۈمگە موھتاج بولغان ئىسلاھاتىمىزنىڭ بىسىمىلاسىنى دىنىي ۋە ئېرپان مەكتەپ ۋە مەدرىسىلىرىمىزنى ئىسلاھ قىلىشتىن باشلاشتۇر.

مائارىپ مىنىستىرلىقىدا بۇ خۇسۇستىكى ئەھۋاللارنى مۇزاكىرە قىلىدىغان ۋە پىكىر يۈرگۈزىدىغان ئەھلى ئېرپان مەجلىسىنى تەشكىل قىلىش لازىم. ئۇنىڭ ئۈچۈن، «ئىستىقلال جەمئىيىتى» ئىلمىي ھەيئىتى بۇ ئىشقا رەھبەرلىك قىلىشى كېرەك. دارىلمۇئەللىمىن مەكتەپلىرىدە

مۇكەممەل قائىدە ۋە نىزام ئورنىتىلىپ، ئوقۇش ۋە ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىنى تولۇقلاپ، بۇ ئىشنى ياخشى ئېلىپ بارالايدىغان مۇئەللىملەرنى جەلپ قىلىپ، ئەتراپتىكى ۋە بەلكى مەملىكەتتىكى بارلىق مەكتەپلەرگە رەھبەرلىك قىلىشى كېرەك. رەھبەرلىك ئىشلىرىدا ئىقتىدارلىق مۇئەللىملەرنىڭ كېڭىيىشىگە تۈرتكە بولۇشى ئۈچۈن كەڭرى ھوقۇق بېرىپ، مۇئەللىملەرنى يېتىلدۈرۈش ۋە مەخسۇس پەنلەردە ئۆتۈش ئۈچۈن چەت دۆلەتلىرىگە يوللىنىلىدىغان شاگىرتلار تەييارلاش قاتارلىق ۋەزىپىلەر يۈكلەنسۇن. دارۇلمۇئەللىمىنلىرىمىز دارۇلئېرپان بولسۇن.

شارائىت ۋە ۋەزىيىتىمىزگە مۇۋاپىق نىزام ۋە قائىدىلەر تۈزۈلسۇن!

يۇرتداشلىرىمىزنى ئىلىم ۋە مائارىپ بىلەن زىننەتلەپ، ئىلىم ۋە ئېرىپانلىرىمىزنى ئىنسانىيەتنىڭ ئەبەدىي سائادىتى بولغان ئىسلام دىنىغا ۋە شەرىئەتى غەرراغا (بېجىرىم ئىلاھى قانۇن) تەتبىق قىلساق، ئىنشائاللاھ ئىككى دۇنيا سائادىتىگە نائىل بولىمىز.

﴿وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ «(ئاللاھ) ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ» (مۇجادەلە سۈرىسى 11 - ئايەت)

1352 - يىل 6 - شەئبان (1933 - يىلى 12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى)

ئابدۇراهمان لوتمان ئەلباشقۇردى

بىزگە تاش يۈرەكلىك (چىدامچان) ئىشچىلار كېرەك

يېڭى قۇرۇلغان دۆلىتىمىزنىڭ تۈرلۈك دائىرىلىرىدە دۆلەت ئىشلىرىنى لايىق بىر رەۋىشتە يۈرگۈزۈپ ئېلىپ بارىدىغان مەلۇماتلىق، مۇتەخەسسس ئىشچىلارنىڭ بىزگە ھاۋا، سۇ كەبى مەدارى ھاياتىمىز (ھاياتلىق ماددىمىز) بولغانلىقى، ئاڭلىق ۋە بەسىرەتلىك (يىراقنى كۆرەر) ھەر بىر يۇرتداشلىرىمىزغا مەلۇمدۇر. يالغۇز (ئەمما) بىزنىڭ مۇھىتىمىزدا ئىشلەيدىغان ئىشچىلارنىڭ تاش يۈرەكلىك، مۇستەھكەم ئىرادىلىك ۋە چىداملىق بولۇشى شەرتتۇر.

تاش يۈرەكلىك، مۇستەھكەم ئىرادىلىك ۋە چىداملىق قەھرىمانلاردىن باشقا ھەرقانداق كىشى، مەيلى كىم بولسا بولسۇن، شەرقىي تۈركىستاندا بىر داچەنچىلىك كارامەت كۆرسىتەلمەيدۇ. شۇنى خاتىرىمىزدە تۇتايلىكى، مۇستەھكەم ئىرادە ۋە چىدامچانلىق تەدبىرگە باغلىقتۇر. ئىشلارنى مۇھىت ۋە شارائىتنىڭ تەلپىگە كۆرە تەتبىق قىلىش، ۋەزىيەت بىلەن ھېسابلىشىش بەسىرەتلىك ئىشچىلارنىڭ ئەمەلىيىتىدىكى ئەڭ مۇھىم بىر ئىشتۇر.

روھىي ئەھۋال (ھالەت) ۋە ۋەزىيەت بىلەن ھېسابلىشىپ يەنى ئومۇمىي خەلق پىكرى كۆتۈرەلەيدىغان ئەھۋال

ئاستىدا ۋەزىپىنى بەجا كەلتۈرۈش، ھارماي - تالماي، قورقماي ئىشنى ئاققۇزۇپ پروگراممىلارنى توشقۇزۇش ھەر بىر ئىشچىنىڭ، ھەر بىر مۇنەۋۋەر ياكى مۇتەخەسسسىنىڭ نېسۋىسى ئەمەستۇر. بىرى مەلۇماتلىقو ئەمما ئىشچى ئەمەس، بىرى ھەم مەلۇماتلىق ھەم ئىشچى، ئەمما مۇستەھكەم ئىرادىلىك ئەمەس، يانا بىرىسى بولسا، مەلۇماتلىق، ئىرادىلىك بىر ئىشچى ئەمما بەكلا نازۇك ۋە تەرسا، قانداقلا بولمىسۇن، ئىشلەيدىغان ئىشچىلارنىڭ ئەخلاقلىرىنىڭ گۈزەل بولۇشى ئەڭ مۇھىم شەرتتۇر. ئىشچىلار توغرىسىدا بۇنچىلىك ئۈستىدە تۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟ دەيدىغانلار بولۇشى مۇمكىن.

پەقەت بۇ جاي شەرقتۇر يەنى شەرقىي تۈركىستاندۇر. دېمەك شەرقىي تۈركىستاندا ئەرەبىستان ياكى تۈركىيە ۋە ئافغان ھاياتىنى ھېچ ئۆزگەرتىمەستىن ئۆز بويىچە قوبۇل قىلىش ۋە تەتبىق قىلىش تەرسالىق بولىدۇ. بىر قەۋمنىڭ ھاياتى دېمەك ئۇنىڭ تۇرمۇشى، ئۆرپ - ئادىتى، ئەخلاقى ۋە تەبىئىتى دېمەكتۇر.

بىزدىكى بەزى مۇنەۋۋەرلىرىمىز «مۇستەھكەم تۇرۇش» نى ھەر خىل خاتالىقلارغا پىسەنت قىلماي، كۆز قىسىپ قويۇپ ئۆتۈۋېرىش، دەپ چۈشەنگەندەك، بەزىلىرىمىزنىڭ شەرقىي تۈركىستان ھاياتىدىكى ئاڭ ۋە پىكىرلىرىمىز خاتا چۈشىنىلمىسۇن. مەقسىتىمىز، شەرقتە ئىش ئېلىپ بېرىش

ئۈچۈن شەرقلىقلىق بولغىن دېمەكتۇر. ياۋروپانىڭ تۇرمۇش ھاياتى، ئەخلاقى ۋە قىياپىتى شەرقتە مەنپۇر (كشىلەر نەپرەتلىنىدىغان) بىر تۇرمۇش بولغانلىقى ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستاندا ئۇنى قوللىنىش بىلەن نەپرەت كەسىپ قىلىش (نەپرەتلىنىشنى پەيدا قىلىش) تىن باشقا ھېچ بىر پەزىلىتى يوقتۇر. بىزگە ياقا تۈزەلتىپلا يۈرىدىغان، ئۇيا - ئەڭلىك سۈرتۈپ پەردازچىلىق قىلىدىغان مېكىيان مېجەز خۇمىسى ئىشچىلارنىڭ كېرىكى يوقتۇر. شەرقىي تۈركىستانغا تاشنى ياستۇق، تۇپراقنى يوتقان قىلىشتىن نەپرەتلەنمەيدىغان (يانمايدىغان) دەردلىك ئىشچىلار، باتۇر دىنچىلار كېرەك.

مەملىكەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا مۇشۇنداق دەردلىك، باتۇر تومۇرداشلىرىمىز ئاز ئەمەس. بۇنداق تومۇرداشلارغا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىشىكى ھەر ۋاقىت ئوچۇقتۇر. تۈركىستان، تۈركىستانلىقنىڭدۇر. قاشنى چىقىرىمەن دەپ، كۆز ئويدىغان زاتلىرىمىزنىڭ بارلىقىدىن يوقلۇقى تۈزۈك، تەجرىبە بۇنى ئۆگەتتى.

قەيەردە بولسا بولسۇن، مۇھاجىر دەردلىك تومۇرداش ئىشچىلىرىمىزنىڭ تەشرىپ قىلىشىنى شەرقىي تۈركىستان باش - كۆزى بىلەن ساقلايدۇ. شەرقىي تۈركىستانغا خىزمەت قىلىشقا تومۇرى سوقمىغان تومۇرداشلىرىمىزنىڭ ئەلۋەتتە ئىمانى ۋە ۋىجدانى يوقتۇر. شەرقىي تۈركىستان ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا تەييار قەيەردە بىر تومۇرداش

بولسۇن، ئۇخلاپ قالغان بولسا ئويغانسۇن، ئولتۇرغان
بولسا قوپسۇن، قوپقان بولسا يۈگۈرسۇن، يولدا بولغان
بولسا ئۇچسۇن! ئىمان، ئىسلام ئۈچۈن ۋە تۈركلۈك ئۈچۈن
خىزمەت قىلىشنى ئارزۇ قىلساڭ، ئۇلۇغ تۈركىستانغا كەل!

سۈپىزادە. 14 شەئىبان (1933 - يىلى 12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى)

شەرقىي تۈركىستاندا بۈگۈنكى ھايات

تۈركىستانىمىز ھازىرقى ۋاقىتلاردا ناھايتى نازۇك مىنۇتلار ئۈستىدە. تۈركىستاندىكى دىنىي ۋە مىللىي ھاكىمىيەت ئاسانلىق بىلەن قولغا كەلمىدى. ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىن باشلاپ بۇ تۆتىنچى يىلىدۇر. خىتاي، قالماق، رۇس ۋە تۈرك مىللەتلىرىدىن ئىبارەت بىرلەشكەن ئۈرۈمچىنىڭ نۇرغۇن ئارمىيەسىگە قارشى مىللىي مۇجادىلە كۈرەشلىرىدە تۈمەن - تۈمەن قانلار تۆكۈلۈپ قولغا كەلگەن ئەركىنلىك سايىسىدا ئۇشبۇ ئىسلام ھاكىمىيىتى قۇرۇلدى.

ئەمدى بۇ مۇستەقىل دۆلەتنىڭ قەدىر - قىممىتىنى ھەقىقىي بىلگەندىن كېيىن، ئۇنى قولدىن بەرمەسلىك يولىدا تىرىشچانلىق قىلىشىمىز دىنىي، مىللىي ۋە سىياسىي ۋەزىپىلىرىمىزدۇر. خىتاي مىللىتىنىڭ بۇ ۋاقىتقىچە بۇ قەدەر ۋەھشىي، بۇ قەدەر زالىملىقىنى بىلمىگەن ئىكەنمىز. مەن ئۆزۈم ئىنقىلابنىڭ دەھشەتلىك دولقۇنلىرىدا بۈيۈك پاجىئەلەرنى كۆز ئالدىمىدىن كەچۈردۈم. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۈرۈمچىنىڭ ئەتراپلىرىدىكى ھاكىملىق شەھەر ئەتراپلىرى تۇپراققا ئايلىنىپ، دەشت - باياۋان ھالىغا كەلگەنلىكىنى، شۇنچە بىگۇناھ مىڭلارچە خانىلەرنىڭ ۋە ئائىلىلىرىنىڭ

ۋەھشىي ئازابلار بىلەن قەتلىئام قىلىنغانلىقىنى ۋە سەككىز يۈزدىن ئارتۇق مۇسۇلمان بالىلارنى، ئەر - خوتۇن، قىز ۋە ئۇششاق مەسۇملەرنى بىر جايغا جەم قىلىپ، مېھرىبان ئاتا - ئانىلىرىنىڭ كۆز ئالدىدا تەلمۈرتۈپ، قارىتىپ قويۇپ، مەسۇم ياش ئوغۇل - قىزلارنى پۇتلىرىدىن باغلاپ، باشلىرىنى تۆۋەن قىلىپ، ئوت يېقىپ، جەھەننەم كەبى ئۇ ئوتقا تاشلاپ تىرىك پېتى كۆيدۈرۈپ، كېيىن ئاتا - ئانىلىرىنى ئۈچ - تۆت كۈندەك قىيناپ، تامامەن ئۆلتۈرگەنلىكىنى كۆردۈم. ھالبۇكى، بۇ بىچارىلەر سىياسىي جىنايەتچى ئەمەس ئىدى. پەقەت تەدبىرىسىز خائىن تۈگگانلار شۇ ناھىيەگە كىرىپ ئاھالىسىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ چىقىپ كەتكەن. بۇ تۈگگانلار كىرگەن بارلىق يەرلەر شۇ سۈرەتتە دەھشەتلىك پاجىئەلەرگە ئۇچرىدى.

ئۈرۈمچىدە ھاكىم ۋە باشقا ھۆكۈمەت ئارمىيەسىدىن باشقا، ساقچى دائىرىلىرىدە ھەركۈنى ئەللىك - ئاتمىش بىگۇناھ ۋە تەندىشلىرىنى يالڭاچ قىلىپ، باشلىرىدىن بىر قانداق يەر مېيىنى قۇيۇپ، پۈتۈن ئەزالىرىغا يەتكۈزۈپ، ئايىغىدىن ئوت يېقىپ كۆيدۈردىلەر. ئوت بويىغا تۇتاشقۇچە ئىنساننىڭ جېنى چىقمايدىكەن. شەرقىي تۈركىستانلىقلارغا خىتاي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئىشلەنگەن، ھازىرمۇ ئىشلىنىۋاتقان، جاھان تارىخىدا نەمۇنىلىرى كۆرۈلمىگەن ۋەھشىيلىك ۋە مۇشۇنداق ۋەھشىيلىكلەرگە دۇچار بولغان ۋە تەنداشلىرىمىز كاشكى شۇ ۋەھشىيلەرگە قارشى كۈرەشكە قاتناشقان

كشىلەر بولغان بولسا ئىدى. ياق ئۇنداق ئەمەس. بۇ بىچارىلەر خىتايلاشقان خېچىرلارنىڭ جاسۇسلۇقى، شەخسىي ۋە خۇسۇسىي ئاداۋەت ۋە ئىنتىقام مەقسىتى بىلەن ياكى خىتايلارغا يېقىن مۆتىۋەر بولۇپ، ئابروپىنى ئاشۇرۇش خىيالى بىلەن قىلىنغان ۋەھشىيلىكلەردۇر. ھازىرغىچە بىز شەرقىي تۈركىستان ئاھالىسى مۇشۇنداق دەھشەتلىك پالاكەتلەردىن پۈتۈنلەي قۇتۇلغىنىمىز يوق.

دۈشمەنلەر بىزلەرنى مۇشۇنداق ۋەھشىيلىكلەر بىلەن تامامەن يوق قىلىپ، مۇقەددەس تۇپراقلارنىمىزغا خىتايىستاندىن خار ۋە پەسكەش مەخلۇقلارنى ئېلىپ كېلىپ، ئىسلام ۋە تۈركلەرنىڭ بۆشۈكى بولغان ئۇلۇغ شەرقىي تۈركىستانىمىزنى خىتايلاشتۇرۇپ يوقاتماقنى ئەپيۈن كەپپى بىلەن خىيال قىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ھازىرلىقلىرى يوقمۇ ئەمەس. مانا مۇشۇنداق نازۇك مىنۇتلاردا بىز تەييارلىقتا بوشاڭلىق قىلىپ، ئۆز ئارا تەپرىقچىلىك جەڭگى - جېدەل بىلەن ئاۋارە بولۇپ تارىختا ئۆتكۈزگەن چۆرۈك خاتالىقلىرىمىزنى تەكرارلىساق، كۆرىدىغان كۈنلىرىمىز يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ۋەھشىيلىكلەردىن ئارتۇق بولسا بولىدۇ، ھەرگىزمۇ ئاز بولمايدۇ. مەسىلىنىڭ نازۇك نۇقتىسى ۋە ئېھتىيات قىلىدىغان يېرى مانا مۇشۇدۇر. قەشقەر ۋىلايىتىدىن ئىگىلىگەن مەلۇماتلىرىمىزغا كۆرە، مۇشۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۆز ئارا پۈتۈشمەسلىك بىلەن ئاۋارە بولۇشۇڭلار داۋام قىلىۋاتقۇدەك. ئەي مۇسۇلمان تۈرك

بالىلىرى! سېنىڭ دۈشمىنىڭنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى كۆرگىن!
ئەي شەرقىي تۈركىستان يۇرتداشلىرى! دۆلىتىمىزنىڭ
ئەبەدىي بولۇشى، مىللىي ئىنقىلابىمىزنىڭ كېڭىيىشى
يولىدا بىر پىكىر، بىر مەقسەت بىلەن قولىنى قولغا بېرىپ
چاپلىشىڭلار!

جانابى رەببىئالەمىن ھەممىمىزگە بىرلىكنى نېسىپ
قىلسۇن!

27 رەجەب (1933 - يىلى 12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى) - ئاقسۇ.
كەرىمخان غوپۇرى

شەرقىي تۈركىستاندا پۇل مەسىلىسى

دۆلەتنىڭ چىقارغان يېڭى مىللىي قەغەز ئاقچىلىرى (پۇللىرى) تۈپەيلى ئۇزۇن زاماندىن بېرى شەرقىي تۈركىستان پۇل بوھرانىنى ياشاپ كەلمەكتە ئىدى. ئۈرۈمچىنىڭ نىزامسىز قارا مۇستەبىت خىتاي ھۆكۈمىتىنىڭ ھەر بىر دائىرىسىدە ئىنتىزامسىزلىق ۋە ئۆز باشچىلىق قانداق داۋام قىلغان بولسا، ئۇنىڭ مالىيە ئىشلىرىدىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىنتىزامسىزلىق ۋە ئۆز باشچىلىق داۋام قىلغان ئىدى.

ئاقچا مەسىلىسىدە پۈتۈن جاھاندا مىسلى كۆرۈلمىگەن رەسۋاچىلىقلار ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىدە بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن، ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى ئاقچا چىقارتىش ئىشلىرىنى مۇنتىزىم ۋە مۇئەييەن بىر يولغا قويالمىغان ئىدى، ھەر بىر ۋىلايەت ئۆز بېشىغا خالىغانچە ئاقچا چىقاراتتى. بىر ۋىلايەتتە چىقارغان خىتاي ئاقچىسى ئىككىنچى بىر ۋىلايەتتە ئۆتمەيتتى. چىقىرىلغان ئاقچىلارنىڭ گىرۋىكىدە نومۇرىمۇ يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستان ساختا ئاقچىغا تولۇپ كەتكەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئۈرۈمچى خىتاي ھۆكۈمىتى تۈركىستاننىڭ ئالتۇن، كۈمۈش

بايلىقلىرىنى يىغىشتۇرۇپ ئالدى، بازارلاردا ۋە خەلق تە ئالتۇن - كۈمۈش قالمىدى. باھاسى ئېشىپ كېتىپ تاپالغاندىمۇ 10 سوملۇق رۇس تىللاسى 150 سەرگە سېتىلاتتى. پۈتۈن ماللار يۈزدە 75 ئۆسۈم بىلەن ئېشىپ كېتىپ، كاسپ ۋە ھۈنەرۋەنلەر ئېغىر ئەھۋال (كۈنلەرنى) كەچۈرگەن ئىدى. 30 - 32 يىللاردا خىتاي ئاقچىسىنى قولدا تۇتۇشتىن نەپرەتلىنىدىغان بولدى - دە، كىمنىڭ قولىدا ئاز - تولا ئاقچا بولسا، ئالدىراپ بازارلاردا كۆزىگە كۆرۈنگەن مالنى ئەزان ياكى قىممەت بولۇشىغا قارىماستىن ئېلىپ، قانداقلا بولمىسۇن، خىتاي ئاقچىسىدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئىزدەشكە كىرىشتى.

مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن نەرخ ۋە باھالار 4-3 ھەسسە ئېشىپ كەتتى. نەتىجىدە بىر سەرلىك خاپىيو^[1]دىن باشقا 4 تەڭگىلىك سەنپىيو^[2] بىلەن بەش سەرلىك قەغەز ئاقچىلار بەك ئېغىر تۆۋەنلەپ كېتىپ، بارا - بارا خەلق ئىچىدە پەقەتلا ئالماس ۋە ئۆتمەس بولۇپ قالدى. خىتاي ھۆكۈمىتى تەمتىرەپ ۋە ئالاقزادە بولۇپ خەلققە ھەر كۈن بىر جاكار چىقىرىپ: «سەنپىيو ئېلىنمايدۇ، خاپىيولار ئېلىنمايدۇ» 2 - كۈنى جاكار چىقىرىپ: «باجخانلاردىن تارتىپ پۈتۈن خەلق سەنپىيو ۋە خاپىيولارنى ئايرىماستىن

[1] ئەينى ۋاقىتتا قەشقەردە ئىشلىتىلگەن پۇل ئىسمى.

[2] ئەينى ۋاقىتتا قەشقەردە ئىشلىتىلگەن پۇل ئىسمى.

ئالدى، ھەركىم ئالمىسا جازالىنىدۇ.» دەيتتى. بىچارە خىتايلار ھەر تۈرلۈك تەدبىرلەرنى ئالغان بولسىمۇ، قىممەتسىز ئاقچىلىرىنىڭ ئېتىبارىنى كۆتۈرەلمىدى. يەنە خىتاي ئاقچىسى ئۆز پېتى داۋام قىلدى. شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىنىڭ ئۇچقۇنلىرى پۈتۈن ئۆلكىگە چېچىلىپ، ئازادلىق دەۋرى كېلىپ، مىللىي دۆلەت قۇرۇلغانلىقى ئۈچۈن، مالىيە مىنىستىرلىقىنىڭ نۆۋەتتىكى ۋەزىپىلىرىنىڭ بىرى - ھەم بۈيۈك ۋە مۇھىم بولغان ئىشى يېڭى مىللىي ئاقچىلارنى چىقىرىش مەسلىسى بولۇپ، بۇ مەسلىە باش مىنىستىر ۋە مىنىستىرلار ھەيئىتى ھۇزۇرىدا مۇزاكىرە قىلىنىپ، ھەيئەتنىڭ 52 - يىل 24 - رەجەب تارىخلىق مەجلىسىدە يېڭى مىللىي ئاقچا چىقارتىش قارار قىلىندى.

يېڭى چىققان مىللىي ئاقچا توغرىسىدىكى باش مىنىستىرنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشى

ئېلان

1352 - يىل 25 - رەجەب (1933 - يىلى 12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى)

بارلىق يۇرتداشلارغا ھەم پۇقرالارغا مەلۇم بولسۇنكى، بۈگۈنگىچە تەرتىپلىك ۋە ئىنتىزاملىق ھۆكۈمەت قۇرۇ-
لالمىغانلىقى جەھەتتىن (ئۈچۈن) پاراكەندىچىلىك بولغان
بولۇپ، ئەمدى ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ ئىنتىزامسىزلىق،
ئۆزباشچىلىقلارغا خاتىمە بېرىلدى.

ئىنسانىيەت دۇنياسىغا ئىلىم ۋە مەدەنىيەت دەرسلىرىنى
بېرىپ ئۇستازلىق قىلغان سەلەپ (بۇرۇنقى) مۇسۇلمانلىرىمىز
ئىدى. سەلەپلىرىمىز ھەر بىر خۇسۇستا تەرەققىي قىلغان،
يېڭى كەشپىيات ۋە ئىجادىيەتلەرنى مەيدانغا كەلتۈرگەن
ئىدى. ئۈمەۋىيلەر خەلىپىلىرىدىن ئابدۇلمەلىك ئىبنى مەرۋان
ھەزرەتلىرى سودىگەرلەرگە ئاسانلىق بولسۇن ئۈچۈن،
قەغەز ئاقچا چىقارغان ئىدى. باشقا دۆلەتلەر قەغەز ئاقچا
چىقىرىشنى بىزنىڭ خەلىپىمىزدىن ئۆگەنگەن ئىدى.

دۆلەتنىڭ تەمىناتى ۋە سودىگەرلەرنىڭ ئىشلىرىنى

ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈن جانابى رەئىسى جۇمھۇر خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرىنىڭ ئىجازىتى بىلەن، ھەم رەئىسى جۇمھۇر ھەزرەتلىرىنىڭ سالاھىيەتلىك ۋەكىلى كىراملىرى (سابىت ئابدۇلباقى) بىلەن بىرگە ئەھلۇلھىل ۋە ئەقەد (ئالىي مەسلىھەت كېڭىشى) مىنىستىرلار ھەيئىتىنىڭ ئىتتىپاقى ۋە توختاملىرى بىلەن بارلىق شەرقىي تۈركىستاندا ئۆتىدىغان بىر سەرلىك ھەم بەش مىسقاللىق مىللىي ئىسلام ئاقچىسى چىقىرىلدى.

ئۇشبۇ چىقىرىلغان مىللىي ئاقچىغا بارلىق پادىشاھلىق (دۆلەت ئىگىدارچىلىقىدىكى) زېمىن ۋە ئىمارەتلەر، دۇكان ۋە سارايلار گۆرە ۋە رەھىن قىلىندى. ئۇشبۇ مىللىي ئاقچا ھۆكۈمەتنىڭ ھەممە ئىدارىلىرىدا زاكات، باج ۋە پوچتا كەبى بارلىق كىرىملەردە قوبۇل قىلىندۇ. پۈتۈن ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ۋە بارلىق يۇرتداشلار ئۇشبۇ يېڭى مىللىي ئاقچىنى قوبۇل قىلىدۇ. ئۆز ئارا مۇئامىلىلەردە ئېھتىرام بىلەن يۈرگۈزىدۇ. ئەگەر بۇ خۇسۇستا پەرۋاسىزلىق قىلىنسا ياكى ياسىما ساختا ئاقچا چىقىرىلسا، ساختىپەزلەرنىڭ گۇناھىنى دۆلەت ئەپۇ قىلمايدۇ، ناھايىتى ئېغىر، قاتتىق جازا بېرىلىدۇ.

يېڭى مىللىي ئاقچىنىڭ سانى، مەتبە ۋە باشقا كەمچىلىكلەر سەۋەبىدىن ھازىرچە كۆڭۈلدىكىدەك چىقىرىشقا ئۈلگۈرمىگەنلىكى ئۈچۈن ۋاقىتنىچە خىتاي ئاقچىلىرىمۇ

ئىستېمال قىلىنىپ تۇرۇلىدۇ.

سۇپىزادە

ئۆزۈر: ئۆزىمىزدىن بولمىغان بەزى سەۋەبلەرگە بىنائەن، يېڭى چىققان مىللىي ئاچچىنىڭ نەمۇنىسى (رەسمى) نى بىرگە بېرەلمىدۇق.

ئىدارە

ئەدەبىيات - سەنئەت

ھايۋانات (لار) تۇرمۇشىدىن ئېلىنغان ھېكايە

«ئىستىقلال مەجمۇئەسى» نىڭ 65 - بېتى.

بارلىق ھايۋانلار، ئىنسانلاردىن كۆرگەن ھەر تۈرلۈك جەبىر - زۇلۇملاردىن قۇتۇلۇش، دۇنيادا راھەت ۋە تىنچ - ئامان تىرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن ۋە مەقسەتلىرىگە يېتىشنىڭ بىرەر چارە - تەدبىرىنى ئىزدەش نىيىتى بىلەن بىر يەرگە توپلىشىپ مەسلىھەتلەشمەكچى بولىدىلەر. كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەندىن كېيىن ئاخىرى بىر يەرگە جەم بولۇشتى. مەجلىس رەسمىي بىر شەكىلدە ئېچىلىپ، ئارىلاننى رەئىس، شىرنى باش كاتىپ قىلىپ سايلىدى. ھايۋانلارنىڭ بۇ مەجلىسى ئومۇمغا ئوچۇق، ھايۋان نامىنى ئالغان ھەر بىر جانۋارنىڭ مەجلىسكە كىرىش ھوقۇقى بار بولۇپ، بىر - بىرىنىڭ ھەققىگە تاجاۋۇز قىلماسلىق شەرتى بىلەن، خالىغانچە سۆز قىلىش ئىختىيارلىقى بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ مەجلىستە ياۋايى ھايۋانلارغا ئوخشاش ئۆي ھايۋانلىرىدىنمۇ ۋەكىللەر بار ئىدى. ئەزالار توپلاشقاندىن كېيىن مەجلىس ئېچىلىپ، رەئىس ئەپەندى مۇنبەرگە چىقتى - دە، جامائەتكە قاراپ سۆزگە باشلىدى:

ئەي جىنىسداشلار! سىلەرگە مەلۇم بولغاندەك كۆپ

تىرىشچانلىق نەتىجىسىدە ئۆزىمىزگە خاس بولغان ئۇشبۇ ئۇلۇغ جەمئىيەتكە ئىگە بولدۇق. بىز ھاياتىي مىللىتى ئىنسان بالىلىرىدىن ناھايتى كۆپ، ھەددى - ھېسابسىز جەبىر - زۇلۇم كۆرۈۋاتىدۇ. ھەممىڭلارغا مەلۇم بولغاندەك، ئەمدى جەبىر - زۇلۇمدىن قۇتۇلۇش، دۇنيادا تىنچ ۋە خاتىرجەم كۈن كەچۈرۈش ئۈچۈن چارە تېپىش مەقسىتىدە ئۇشبۇ ئالىي مەجلىسىگە يىغىلدۇق. مۇشۇ مۇھىم مەسىلە توغرىسىدا ھەركىمنىڭ ئۆز پىكرىنى ۋە چۈشەنچىسىنى سۆزلەش ئەركىنلىكى بار. يەنە ھەر بىرىڭىز بۇ توغرىدا كۆڭلىدىكى دەردلىرىنى، ئارزۇ ۋە مەقسەتلىرىنى نوۋەت بىلەن ئىسمىنى يازدۇرۇپ سۆزلىسۇن، دەپ سۆزىنى توختىتىپ يىغىن ئەھلىگە قاراپ تۇردى.

بىرەر سىكۇنتمۇ ئۆتمەستىن يىغىن ئەھلىدىن تۈلكە بېشىنى كۆتۈرۈپ: «مېنى يېزىڭ» دەپ ئىشارەت قىلدى. كېيىن باشقا ھاياتلارمۇ بىر - بىرىنىڭ كەينىدىن سۆزلەش ئۈچۈن ئىسىملىرىنى يازدۇردى.

تۈلكە مۇنبەرگە چىقىپ جامائەتكە قاراپ تازىم قىلغاج مۇنداق دېدى:

- ئەپەندىلەر! بۇ ئورۇنغا نېمە مەقسەت بىلەن چىققانلىقىمىزنى رەئىس ئەپەندىم ئاڭلاتتى. ئىنسان بالىلىرىدىن ھەقىقىمىزگە قىلىنىۋاتقان تاجاۋۇزلار، جەبىر - زۇلۇم ھەقىقەتەن بىزلەرنى بۇ يەرگە يىغىلىپ شىكايەت

قىلىشىمىزغا مەجبۇر قىلدى. ئۇلارنىڭ يېنىدا ئىككى پۇللۇق قەدرى - قىممىتىمىز قالمىدى. بىز ھاياتىمىزنى قەيەردە كۆرسىلەر ئۆلتۈرىدۇ. گويا بىزلەر يوشۇرۇن مەزھەپلەر (يەر ئاستى گۇرۇھلار) گە مەنسۇپ كىشىلەرگە ئوخشاش ھەر يەردە قېچىپ يوشۇرۇنۇپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولدۇق. دۇرۇس، راست ۋە ھەقىقەت ئەھلى بولغانلار ئەڭ ئەۋۋەل ئۆزلىرىنىڭ پىكىرلىرىنى مەخپىي تارقىتىدۇ. لېكىن بىزنىڭ چۈشەنچىلىرىمىز ئۇنداق ئەمەس، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ساقلىمىساق ئىنسان بالىلىرى بىزلەرگە ھېچ ۋاقىت مېھرىبانلىق قىلمايدۇ، ئارام بەرمەيدۇ. مەسىلەن، مەن ئۆز ھالىمدىن ئىبرەت ئالىمەن. بىزنىڭ تېرىلىرىمىزنى سويۇپ، ئاپىرىپ سېتىپ پايدا ئالىدۇ. ئۆزىمىز ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئېتىباردىن چۈشۈپ كەتكەنمىز. ئەمما تېرىمىز ئۇلارغا بەك قىممەتلىكتۇر. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار بىزلەرنى «ئالدامچى، ھىيلىگەر» دەپ بوھتان چاپلاپ يۈرىدۇ. پۈتۈن جاھاندا بىزلەرنى ئالدامچىلىق بىلەن ئەيىبلەپ قارىلايدۇ. ئۆزلىرىنىڭ ئىچىدىن بىرەرسى ھىيلىگەرلىك، ئالدامچىلىق قىلسا، ئۇنى (تۈلكە) دەپ بىزنى مىسال كەلتۈرىدۇ. قاراڭلار ئەپەندىمىلەر! ئىنسان بالىلىرى بىزنىڭ ئۈستىمىزدە قانچىلىك ۋە قانداق ناھەق ھۇجۇملار قىلىۋېتىپتۇ؟

ئەپەندىلەر! ئەگەر بىز ئالدامچى بولساقمۇ، ئىنسانلارغا يېتىشەلمىدەكەنمىز؟ ئۆزىمىزنى ساقلاش يولىدا شۇنچىلىك تەدبىر ئالمىغان بولساق، ئىنسان جىنىسىنىڭ شەرىدىن

ۋە پىتىنىسىدىن قۇتۇلۇشىمىز مۇمكىن بولاتتىمۇ؟ بۇ چاققىچە بىزلەر دۇنيادا مۇنقەرز بولۇپ، يەر يۈزىدە بىزدىن نام - نشان قالارمىدى؟ - بۇ ئەسنادا رەئىس بىلەن باش كاتىپ قۇلاقلىرىنى بىر - بىرلىرىگە يېقىنلاشتۇرۇپ بىر نەرسە توغرىسىدا پىچىرلىشىۋاتاتتى، تۈلكە بولسا ئۆزىنىڭ سۆزىنى تېخىچە داۋام قىلدۇرۇۋاتاتتى. - باشقا ھايۋانلارمۇ ئىنسانلارنىڭ دەخلى - تەرۇزلىرىدىن ھېچبىر ۋاقىت ئەمىن بولۇپ تۇرالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھېچ كېچىكتۈرمەستىن بۇ زۇلۇمدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى تېپىشىمىز زۆرۈر ۋە لازىمدۇر. بۇ توغرىدا بىزلەردىن كۈچلۈكرەك ۋە غەيرەتلىكرەك جىنىسداشلىرىمىز قانداق قارايدىكىن، - دەپ تۈلكە ئەپەندىم سۆزىنى ئاخىرلاشتۇردى. بارلىق يىغىن ئەھلى چاۋاك چالدى.

- داۋامى بار

باشلاندى^[1]

قىلىپ تەڭرى ئىنايەت، بىزلەرگە ئىقبال باشلاندى،
ئۆزۈلدى زەنجىرى زىللەت، ئەجەب بىر ھال باشلاندى،
پىكىر روھلىرىنى قىلغىلى خۇشال باشلاندى،
تىرىشتى مىللىتىم غەيرەت بىلەن، ئىستىقبال باشلاندى،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

ئۆتۈپ تارىخى مىڭ ئۈچ يۈز ئەللىك ئىككى ھىجرىدىن،
يىگىرمە ئۈچ رەجەب شەنبە كۈنى ئەھلى جەمئىيەتتىن،
ھۆكۈمەتنىڭ قوناقىغا يىغىلدى ئالى ھىممەتتىن،
ھەممە كاتتا قوماندانلار كېلىشتى ياخشى نىيەتتىن،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

ئەزىز مېھمانىمىز مەخمۇد نەدىمبەگ رەھبىرى مىللەت،
قوماندانلارغا بېقىپ، دېدى ئەيلەيىن مىللەتكە خىزمەت،
شەھەرلىك، ئەندىجانلىق ھەمدە قىرغىزىسەن دېمەك ھېچ ۋاقىت،

[1] شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىنىڭ قۇرۇلۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن، دارىلمۇئەللىمىن مۇدىرى تۇغۇلۇپ بەگ تەرىپىدىن ئۇلۇغ نامايىشقا بېغىشلاپ ئېيتىلغان قوشاق.

ھەممىمىز بىر ئاتا ئەۋلادى، ھەم ئەفرادى^[1] بىر مىللەت،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلاال باشلاندى.

ئېلىپ مۇسھەپ^[2]نى قولغا، خىزمەت قىلىشقا قەسەم ئەيلەپ،
ئۇ تۈركلۈك ھېسسىياتى بىلەن بىزلەرگە كەرەم ئەيلەپ،
ئۇ يەرگە ھازىر بولغانلارغا قىلدى تەسىر كۆزنى نەم ئەيلەپ،
ئىتائەت قىلدىلەر ھەر قايسىسى قەدىمىنى جەم ئەيلەپ،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلاال باشلاندى.

سوقۇش مىنىستىرلىقىغا بارلىق مەجلىس ئەھلى تەرىپىدىن،
ئوراز بەگ قويۇلدى ھەممە قوماندان قارارىدىن،
بولۇپ مەركەز قوماندانى بۇ باتۇرلار ئاراسىدىن،
ئۇ ۋاقىت مىڭبېشى يۈسۈپجان بولدى مىللەت ئوغلانىدىن،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلاال باشلاندى.

بۈگۈن يەكشەنبە خۇرشىد تاكى چىقاردى باش،
بۇلۇتلار بىرلە بىلمەيمەن، ئۆز ئارا قىلدىمۇ كۈن كېڭەش،
كى توسقۇن بولمىغىن، ھۆسننى ئۇلارغا قىلدۇرۇپ پاش،

[1] ئەفراد - ئەزاسى، مەنىۋىي.

[2] مۇسھەپ - قۇرئان كەرىم.

ئەتتىگىنىم ياخشى بولدىكى، كۈن ئۇنىڭغا بولۇپ يولداش،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

بىزنىڭ بايراقىمىز رەڭگىدە كەيگەن ئىدى ئاسمان خىلئەت^[1]،
تەمىز^[2] ئەيلەر ئىدى يەرنى، قىلىپ بادىسابا^[3] خىزمەت،
كۈلۈپ ئويىناپ باقىپ ھەريان، ئىدى شاھ - گاداي خۇش ۋاقىت،
دوئا ئەيلەر ئىدى خار ئولمىسۇن دەپ دائىما مىللەت،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

ئوقۇپ شارقى^[4] لەرىن مەكتەبلىلەر^[5] مىللەتنى مەست ئەيلەپ،
بۈيۈك سىردارلىرىنى كۆرگەندە، ەبى بىرىدىن سالام ئەيلەپ،
تۈمەننىڭ ئوتتۇرىسىغا تۈردىلەر بېرىپ قىيام ئەيلەپ،
تامام ئەسكەر تۇرۇپ سەپ، ئاچتىلار يول ئېھتىرام ئەيلەپ،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

قىيامى سائەت ئىككىدە خالايق ئىنتىزار ئەردى،

[1] خىلئەت - لىباس.

[2] تەمىز - پاكىز.

[3] بادىسابا - تاڭ شامىلى.

[4] شارقى - ناخشا.

[5] مەكتەبلىلەر - ئوقۇغۇچىلار.

كۈتۈپ ئەل باش ۋەكىلىنى، بارچىسى بىردىن تۇرار ئەردى،
ئالۇرغا رەسىمىمىزنى ئەجنەبىي شەخسلەرمۇ بار ئەردى،
ۋەكىللەر نامىنى بىلمەك ئۈچۈن، يۇرت بىقارار ئەردى،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

كېلىشتىلەر ئۇشول دەم، ھاجى سابىت بىرلە مېھمانلار،
سالام ئەيلەپ تاۋازۇ^[1] قىلدىلەر مەيداندا تۇرغانلار،
ھەممە ئەسكەرلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى قوماندانلار،
ئەدۋۇ^[2]لار قايغۇدا، خۇرسەن ئىدىلەر ئەھلى ئىمانلار،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

ئوقۇلدى ھاجى سابىتنىڭ تامانىدىن باياننامە،
ۋەكىللەر شام بولدىلەر، خالايق مىسلى پەرۋانە،
قىلىپ ئېلانى ئىستىقلال، قۇرۇلدى مىللىي دەۋرانە،
تۇرار ئەردى ئەسكەرلەر، سەپ تۈزۈپ مەيداندا مەردانە،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

بىرەر يۈز پاي توپ ئېتىپ، مىللىي كۆك بايراقنى ئاستىلەر،

[1] تەۋازۇ - تەكەللۇپ، كەمتەرلىك.

[2] ئەدۋۇ - دۈشمەن.

ئوقۇپ مەكتەپلىلەر شارقىنى دىللەرنى ئاچتىلەر،
مۇناپىق دىنى ساتقۇنلار ئويلىنىپ ھەسرەتتە قالدىلەر،
نامايىش - نامايىش ھېكمىتىنى بىلدىلەر ئاخىر ئۇيالىدىلەر،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

بولۇپ ھەيئەت رەئىسى ھاجى سابىت ئەقلى كامىلدىن،
يەنە ئەدلىيەگە ھاجى زىرپ ئەھلى ئەدالەتتىن،
كى ئەۋقافى نازىرى ئول ھاجى شەمسىددىن ئەفازىل^[1]دىن،
مۇپەتتىش ھاجى ئەلەم بولدى ئۆز كارىغە ئامىلدىن،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

مائارىپ نازىرى مەخدۇم، تىجارەت ئوبۇلھەسەن ھاجى،
يەنە ئىچكى ئىشلىرى نازىرى يۇنۇس سەئىد ھاجى،
ئەلى ئاخۇن بولۇپ مالىيەگە، سەھىيەگە خانى،
بولۇپ ھېچ قالمىدى مىللەتنىڭ ئارمانى،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

دوئا ئەيلەپ دۆنۈپ^[2] بارچە ھېيتگاھقا يىغىلدىلەر،

[1] ئەفازىل - پەزىلەت ئىگىلىرى.

[2] دۆنۈپ - (تۈركچە) قايتىپ.

ھۇجۇم ئەيلەپ خالايق ئۈست - ئۈستلىرىگە تىقىلىدىلەر،
مۇجاھىدىلەر كېلىپ سەپ تارتىپ بىر - بىر تىزىلىدىلەر،
بەلەن^[1] ئاۋاز بىلەن باش ۋەكىل سۆزگە كىرىشتىلەر،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

دېدى: يۇرتداشلىرىم بۈگۈن ئاسارەتتىن قۇتۇلغان كۈن،
بۈگۈن كۈلپەتتە چەككەن ئاھىمىز تەڭرىگە يەتكەن كۈن،
بۈگۈن ئەركىن بولۇپ مىللەتنىڭ ھۆكۈمەت قولىغا كىرگەن كۈن،
مۇجاھىدىلار ۋەتەندىن دۈشمەن يىلىكىنى قۇرۇتقان كۈن،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

بۈگۈن مەھكۇمىيەتتىن ھاكىمىيەتكە قەدەم باستۇق،
ئاچىلدى بابى^[2] رەھمەت، بەخت نۇسرەتلىك ئەلەم ئاستۇق،
يىقىلماس ھەم يوقالماس شانلىق شەۋكەتكە قەدەم باستۇق،
ئېلىپ ئىبرەت بۈگۈندىن غالىبىيەتكە قەدەم باستۇق،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتىنى ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

بىلىڭ بىر نەچچە يىللار كەتتى دۆلەت جاھىلىيەتتىن،

[1] بەلەن - ياخشى.

[2] باب - (ئەرەبچە) ئىشك، دەرۋازا.

بىلىڭ مەھكۇمىيەتنى ياخشى كۆردۇق ھاكىمىيەتتىن،
يېتىشتى زۇلۇم - كۈلپەت پەس تەبىئەت غەيرى مىللەتتىن،
چىقاردى ئۆزگىلەر بىزنى قاتارى ئادەمىيەتتىن،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسىرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتتىن ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

كېلىڭ دىنداشلىرىم مىللەتكە خىزمەت ئەيلەيڭ ئەمدى،
ۋەتەننى ساقلىماققا تىنمايىن غەيرەت قىلىڭ ئەمدى،
ئەيا زاھىد سۈپەتلەر تەرك ئېتىپ خىلۋەتنى چىقىڭ ئەمدى،
ئۇلۇغ ئەركىن ھۆكۈمەت قەدرىنى تولۇق بىلىڭ ئەمدى،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسىرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتتىن ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

تامام ئەيلەپ سۆزىنى قىبلىگە بېقىپ دۇئا قىلدى،
تەمەننى ئەيلەپ يىغلاپ «ئىلاھى رەببەنا» دېدى،
«بۇ يولدا بىر نەچچە ئەرلەر ساڭا جانلار پىدا قىلدى،
ئىنايەت ئەيلىگىن ئۇلارغا» دەپ ھەدىسىز^[1] رىجا قىلدى،
ئۆتۈپ دەۋرى ئەسىرى، دەۋرى ئىستىقلال باشلاندى،
پەيغەمبەر سۈننەتتىن ئەيلەمەك ئىجلال باشلاندى.

تۇغۇل رەھىمى

[1] ھەدىسىز - ھەددى - ھېسابسىز.

ئالتاي تاغلىرى

ئالتاي تاغلىرى چېچەكلەر ئاچار،
ئالتۇن - كۈمۈش ئوردۇ^[1]لىرى ھەيىبەتلەر ساچار،
بۇزۇلمۇش^[2] خىتايلار يەل كەبى قاچار،
ئارسلان يىگىتلەر قوغلاپ ئات چاپار،
قەدەر بۇنداق ئىمىش ئەي غېرىب ئاتا،
قانم پىدا بولسۇن بۇنداق ۋەتەنگە.

مەن بىر تۈركمەن ئۆلمەك ئىستەيمەن،
دۇنياغا ھاكىم بولماق ئىستەيمەن،
ئەگەر شەھىد بولۇر ئىسەم،
جەننەت بولۇر ئۆلگەن يېرىم،
قەدەر بۇنداق ئىمىش ئەي غېرىب ئاتا،
قانم پىدا بولسۇن بۇنداق ۋەتەنگە.

ئالتاي تاغلىرى، قاراسۇ تاغلىرى،
شەھىد بولغانلارنىڭ ئانىسى يىغلار،
ئاتىسىز يېتىملەر، يوللارغا باقار،

[1] ئوردۇ - ئارمىيەمىز.

[2] بۇزۇلمۇش - ۋەيران بولغان، بۇزۇلغان.

مەھزۇن كۆزلىرى يۈرەكنى ياقار،
ئالتاي تاغلىرىدا كۆيدۈم ئىسسىققا،
توڭۇپ ئايلىنىمەن مىللىتىق قۇچاقتا،
دۈشمەن يەرلىرىنى ئىزدەپ ئاختۇرۇپ،
تىنماي تۈندە، كۈندە، ھەر يەردە،
قەدەر بۇنداق ئىمىش ئەي غېرىب ئاتا،
قانم پىدا بولسۇن بۇنداق ۋەتەنگە،

مەخمۇد نەدىم

تۈرك ئوغللىمىز^[1]

تۈرك ئوغللىمىز ئەي ئاداشلار،
بىردۇر بىزنىڭ يۇرتىمىز،
يۈرۈمەكتۇر، ئىشلەشتۇر،
ۋەتەن ئۈچۈن بۇرچىمىز،
شان كەلتۈردى شان ئالدى،
مۇشۇ ھەيۋەتلىك ئارمىيەمىز.

ياستۇقۇمىز تاشتىن بولسا،
يوتقىنىمىز ياپىراقتىن،
ۋاز كەچمەيمىز بۇ ئارمىيەدىن،
بۇ شانلىق كۆكبىراقتىن،
تەكرە^[2]لىمىز دۇر مازار تېشى،
پالاسىمىز توپىراقتىن،
يۇرتىمىزنى ساقلايمىز،
ۋەھشىي يىرتقۇچ تىرناقىتىن.

مەخمۇت نەدىم بەگ

[1] شېئىرنىڭ ماۋزۇسى نەشرگە تەييارلىغۇچى تەرىپىدىن قويۇلدى.

[2] بەزى يۇرتلارنىڭ شېئىرلىرىدە تەكپە - تەكرە، دەپ ئاتىلىدۇ.

غەيرەتلىك باتۇر

شورىدى سۇلۇكتەك،
قانىڭنى ساتتىڭ،
ھەسرەتلەر ئايلاپ،
زەرداپنى يۇتتۇڭ.

ئاھۇ پىغانلار،
چىقتى پەلەككە،
ئۆرلەپ يېتىشتى،
مەسۇم مەلەك^[1] كە.

ۋەھشەت سوزۇلدى،
ئاتمىش يىل بولدى،
مەجرۇھ يۈرەكلەر،
قانلارغا تولدى.

تۈگىدى چىداش^[2]،
قوزغالدى ئەرلەر،

[1] مەلەك - پەرىشتە.

[2] سەۋر - تاقەت.

غەيرەتلىك باتۇر،
دۈشمەن ئۈستىگە يۈر،
قويما ۋەتەندە،
زالىملەرنى سۈر.

تۈرلۈك ئەلەملەر،
چەكتىڭ يارەنلەر،
سانسىز سىتەملەر،
قىلدى يامانلار.

ئىلىڭنى ئەزدى،
يۇرتۇڭنى بۇزدى،
ئەھلى - ئايالىڭ،
غۇربەتتە يۈردى.

ناھەق سېلىنغان،
باج بىلەن ئالۋان،
بايلىقلىرىڭنى،
قىلغانتى تالان.

ئۈزۈلدى ئەمدى،
تۆمۈر كىشەنلەر.

ئەي شانلىق مىللەت،
ئېتىڭنى ئوينات،
مىلتىقنى تولدۇر،
ئۆزۈڭنى ئاڭلات.

ئىلگىرىگە ئاتلا،
رەھىم ئەتمە ئەسلا،
ئالدىنىمىغىن ھېچ،
يۇرتۇڭنى ساقلا.

بەيزا^[1] قىلىچى،
غىلاپتىن سۇغارغىن،
ئال ئەمدى ئۇچى،
توغراپ قەلەم قىل.

تۈركىنىڭ ئوچىقى،
ئۆچمەس چىرىغى،
ھەرگىز ياراشماس،
يىرتقۇچ سورىغى.

[1] بەيزا - ئاپئاق.

تۇڭگان خىتايلار،
يۇرتۇڭنى كۆزلەر،
ھاكىملىق ئەيلەپ،
ئەزمەكنى خالار.

تىنچ تۇرسا تۇرسۇن،
بولمىسا كەتسۇن،
گەنسۇغا بېرىپ،
ھۆكىمنى يۈرۈتسۇن.

دەردلىك ۋەتەنداش،
ھەق ساڭا يولباش،
ئىمانۇ پاكىڭ،
قەلبىڭدە يولداش.

ئۆلگەن شېھىتتۇر،
جايى بېھىشتۇر،
قالغانلار غازى،
تەڭرىم سۆزىدۇر.

قۇرئان ئوقۇيدۇ،
يادقا ئالىدۇ،
ئەۋلادلىرىڭ ھېچ،
ئۇنۇتمايدۇ.

تەڭرىم مەدەت قىل،
نۇسرەت كەرەم قىل،
جانبازلىق قىلغان،
ئەرنى شاد قىل.

ئەي سۇپىزادە،
بولغىن دۇئادا،
يولداشلىرىڭ ھەم،
يەتسۇن مۇراتقا.

يۇرت خەۋەرلىرى

ئوسمان ئەلى بەگ نېمىشقا ۋە قانداق تۇتۇلغان

ئوسمان ئەلى بەگ بىلەن قوشمەت ئىككىسى شەرىئەتكە بويۇن ئەگمەي، ھۆكۈمەتكە ئىتائەت قىلماي، ئۆز بېشىچە دۆلەتكە قاراشلىق قورال - ياراغ، مال - ئەشيالارنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ، يول توسۇپ يولۇچىلارغا، كارۋانلارغا زۇلۇم ۋە تاجاۋۇز قىلىپ، تىنچلىق ۋە ئاسايىشلىقنى بۇزغان ئىدى. (ئۇلار) ھۆكۈمەت تەرىپىدىن قىلىنغان نەسىھەت ۋە ئاگاھلاندۇرۇشلارغا پىسەنت قىلمىدى. بۇلارنىڭ قىلمىشلىرىغا ئاساسەن، مىنىستىرلار ھەيئىتى بۇ ئىسيانكارلارنى تۇتۇش ئۈچۈن قارار ماقۇللىدى.

باش مىنىستىرنىڭ پەرمانى بىلەن، 7 - شەئبان ئېيى يەكشەنبە كۈنى (1933 - يىلى 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى) يولغا چىقتىم. مىڭ يولىدا قونۇپ، كېيىنچە مىڭبېشىنى ئەپۇنامە بىلەن بىر دانە قۇرئان ھەكىمنى بېرىپ يوللىدىم. بۇندىن بۇرۇن شەھەردىن بىر قاتار كىشىلەرنى، كېيىنچە مەزكۇر مىڭبېشىنى ئىبەرگەن ئىدىم. ئوسمان ئەلى بەگ بىزنىڭ ئەلچىمىزنى ياخشى قوبۇل قىلىپ، ئىززەت ۋە ھۆرمەت بىلەن ياندۇرغان ئىدى. ئىككىنچى تىنچلىق كۆرۈشمىسىدە مىڭبېشى تېخى يولدىكى ۋاقىتتا، ئوسمان

ئەلى بەگنىڭ يوللىغان ساقچىلىرى بىزگە قارىتىپ ئوق ئېتىپ ئۇرۇش ئاچتى. بۇلارنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن بىز گۇمانلاندىق، ئوسمان ئەلى بەگنىڭ بىزگە ھىيلە - مېكر قىلغانلىقى سېزىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، توغرا چوڭ يولنى قالدۇرۇپ، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قىزىل ئۆيىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن - كانسۇيى دېگەن يەردىن توسۇپ چىقتىم. بىز يېتىپ بارغۇچىلىك ئۇ يەردىكى بەزى بۇلاڭچى تاماخورلارنىڭ سۆزى بىلەن غانجۇغان پاشاسى (بېگى) بىلەن قېچىشقا ئۈلگۈرگەن ئىكەن. ئۇزاقتىن قارا بۇلۇت كەبى كېلىۋاتقان ئەسكەرلەرنى كۆرۈپلا ئىچ كىيىم بىلەن، ھەتتا تۇماقلىرىنىمۇ ئېلىشقا ئۈلگۈرمەستىن مەشرەپ داۋانغا قاراپ قاچقان. ئۇشبۇ يەردىكى نەرسىلەرنى ساقلاش ئۈچۈن بىر مۇنچە ئەسكەرنى قالدۇرۇپ، ئوسمان ئەلى بەگنى قوغلاپ كەينىدىن يۈرۈدۈك.

مەشرەپ داۋاننىڭ غەربىي تەرىپىدىكى ئوقسولۇدا (ئۇنى) 23 نەپەر ئەسكىرى بىلەن قولغا ئالدىم. ئۈست كىيىمى نېپىز ئىكەن، دەرھال پوستونۇم (ھەربىي فورمام) نى سېلىپ ئۈستىگە يېپىپ، تۇماقنى كەيگۈزۈپ، ئون ئوق بىلەن ئوقلاغلىق تاپانچا بېرىپ، تاققۇزۇپ قويدۇم. قوش مۇھەممەد قانسىدىنىڭ تاپانچىسىنى ئالدىم. ئوسمان پاشاغا يۈز ئەللىك سەر پۇل بەردىم، ئۆزىنىڭ ھەم ئائىلىلىرىنىڭ بەش ساندۇقتىكى قىممەت باھالىق نەرسىلىرىنى تاپشۇردۇم. تۆت گىلەم، 10 دانە تاۋار كۆرپە، ئون بەش تاغار گۈرۈچ،

ئون بەش تاغار ئۇن بەردىم. ئوسمان ئەلى بەگنىڭ ئۆكسى شەھىدار باتۇرنىڭ ئائىلىسىگە بىر يۈرۈش ئۆي، 2 دانە گىلەم، سەككىز دانە تاۋار كۆرپە بەردىم. ئەدىنىڭ ئوغلىغا بىر ئات، ئۆكسىنىڭ ئوغلىغا بىر ئات بەردىم. يولدا تىنچلىق ۋە ئاسايىشلىقنى ئورۇنلاشتۇردۇم. ئوسمان ئەلى بەگنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كەلتۈرۈپ، باش ۋەكىلگە تاپشۇردۇم. پەخىرىي ساقچىلار بىلەن ھۆرمەت بىلەن تىنچ ياشىماقتىدۇر.

مەركەز قوماندانى: يۈسۈپجان

ۋەكىل ئابدۇللىتىپ ئەپەندىنىڭ تەشرىپى

15 - شەئبان ئېيىدا (1933 - يىلى 12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى) رەئىسى ھەزرەتلىرىنىڭ ھۇزۇرى ئالىيلىرىدىن ئالىي يارلىقلار بىلەن مۆھتەرەم ۋەكىل ئابدۇللىتىپ ئەپەندى باش ۋاكالىت (باش مىنىستىر مەركىزى) كە تەشرىپ قىلدى. مەزكۇر ئەپەندىنىڭ تەشرىپى مۇناسىۋىتى بىلەن، باش مىنىستىرلىقتا بارلىق قوماندانلارنىڭ پەۋقۇلئاددە (ئالاھىدە) مەجلىسلىرى بولدى. ئەتىسى كۈن مۆھتەرەم ۋەكىل ئەپەندى يېڭى شەھەرگە چىقىپ، ئۇ يەردە تۇرغانلىقى سەۋەبىدىن تۇڭگانلار بىلەن يېڭىدىن سوقۇش باشلاندى.

مىللىي ئىجاد

ھۈنەرۋەنلىرىمىزدىن مۇھەممەد ئاخۇن تاھىرزادىنىڭ ئىشلەپ چىقارغان ياغاچ مەتبەئەسى ئىشقا كىرىشتى. مەتبەئە مائارىپ نازارىتىنىڭ تەسەررۇپىدىدۇر. ھازىر مەكتەپ دەرسلىكلىرىنى بېسىش بىلەن مەشغۇلدۇر. بارلىق كۆپەيتىش ئىشلىرىنى قوبۇل قىلىشقا تەيياردۇر. بۇ مەتبەئە مائارىپ نازارىتىدە ئۇزۇن مۇددەت مۇئەتتەل (تاشلىنىپ تۇرغان) تۇرغان ئىدى. بۇ توغرىلىق تاھىرزادە ئىستىقلال جەمئىيىتىگە مەلۇمات بېرىپ، جەمئىيەتتىن ياردەم سورىغان ئىدى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن جەمئىيەت، مەتبەئەنى ئۆزىنىڭ قارمىقىدا ئىشلىتىشكە ھازىرلىق قىلغان ئىدى. ئاڭلىساق مائارىپ نازارىتى مەتبەئەنى ئىشلىتىشكە باشلاپتۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن مىللىي مەتبەئەنى ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ قارمىقىغا ئېلىش مەسلىسىنى ۋاقىتلىق توختاتتى.

غالادانى بانكىسى

شەرقىي تۈركىستان تىجارەت ۋە زىرائەت نازارىتىنىڭ يېنىدا، «مىللىي ئامانەت غالادانى» بانكىسى ئېچىلدى. بانكا مۇدىرلىقىغا ئەخمەت ئاخۇن مۆمىنزا دە تەيىنلەندى. كۆپتىن بېرى مۇشۇنداق مىللىي بانكىغا بەك زۆرۈر ئېھتىياج

بار ئىدى. خۇسۇسەن سودىگەرلىرىمىزنىڭ ئىشلىرىنى ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈن مىللىي بانكىنىڭ ئەھمىيىتى بۈيۈكتۇر.

ئۇنىڭدىن - بۇنىڭدىن

بەزى مۇھىم مۇزاكىرىلەر ئۈچۈن ئاقسۇغا كەتكەن مالىيە نازىرى مۆھتەرەم ئەلى ئاخۇن باي جانابلىرى، سائادەتلىك غازى ئاتىمىز (خوجىنىياز ھاجىم) نىڭ زاتى شاھانىلىرى تەرىپىدىن بۈيۈك ئېھتىرام، ئالىي ئىلتىپاتلىرىغا مەزھەر (نائل) بولۇپ، 17 - رامىزاندا (1934 - يىلى 1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى) قەشقەرگە تەشرىپ قىلدىلەر.

باش ۋاكالەت ئىدارىسىنىڭ مەسئۇل مۇدىرلىقىغا مۇھەممەد رىزاخان تەيىن قىلىندى.

ئالىي جانابىلار

مەركەز قوماندانى يۈسۈپجان غازى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بېرىلگەن ئايلىقىدىن يەتتىدىن بىر بۆلىكىنى ئېلىپ، قالغان ئالتە بۆلىكىنى مۇجاھىدلارنىڭ پايدىلىنىشىغا بەردى.

مەركەز قوماندانى قۇدرەتۇللاخان ئەپەندى ئايلىقىنىڭ

بەشتە بىرىنى ئېلىپ، قالغان تۆت بۆلىكىنى مۇجاھىدلارنىڭ پايدىلىنىشىغا تاپشۇردى. خۇدايى تائالانىڭ يولىدا كۈچىنى، ئۆمرىنى، جېنىنى ۋە مېلىنى پىدا قىلغۇچى ئالىي ھىممەت جۇۋانمەرت باتۇرلىرىمىز ئېسەن بولسۇن.

تجارەت نازارىتىگە:

باش مۇدىرلىققا ئاقچۇرە ئوغلى يۇسۇپ مۇزەپپەر بەگ تەيىنلەندى.

خۇسۇسى ئالاقە يوقىتىلدى (مەنى قىلىندى).

خارجى (تاشقى) دۆلەتلەرنىڭ سودا ۋەكىللىرى بىلەن بۇنىڭدىن كېيىن ھېچبىر سودىگەر خۇسۇسى ئالاقە قىلمايدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن بولغۇسى سودا - ئالاقىلەرنى ھۆكۈمەت ئارقىلىق تىجارەت ۋە زىرائەت مىنىستىرلىقى قىلىدۇ. دېمەك، سودىگەرلىرىمىز تىجارەت مىنىستىرلىقىغا مۇراجىئەت قىلىدۇ. ئۆز بېشىچە ئالاقە قىلغان كىشى جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ دەپ مىنىستىرلار ھەيئىتى توختام قىلمىشتۇر.

بىلدۈرۈش (ئۇقتۇرۇش):

مۆھتەرەم ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا بىلدۈرمىزكى، مەجمۇئەمىز

(ژۇرنىلىمىز) نىڭ كەلگۈسى ئۈچىنچى سانى بۈيۈك باتۇر رەئىسى جۇمھۇر غازى ئاتىمىز خوجىنىياز ھاجىم ھەزرەتلىرىگە بېغىشلىنىپ چىقىدۇ.

تۈزىتىش: نازارەتلەرنىڭ ئىككى شۆبىسىگە ئالاقىدار تەقسىمات ھەققىدە مەتبەئە خاتالىقى كۆرۈلگەن بولۇپ، ئۇشبۇ خاتالىقلار تۈزىتىپ ئوقۇلسۇن:

- 1 - ماددىغا «مىللىي مۇداپىئە ھەم ئىقتىساد نازارەتلىرى» ھەربىيە، خارىجىيە، مالىيە ھەم تىجارەت، سانائەت، زىرائەت.
- 2 - ماددىغا «ئىدارە ھەم مەدەنىي نازارەتلەر» داخلىيە، دىنىيە، ئەدلىيە، مائارىپ، ئەۋقاپ ھەم ھېزۇسىھەت (سەھىيە).

ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ ئىلمىي ھەيئىتى تەرىپىدىن

مەجمۇئەمىزگە ھۆكۈمەت ئىسلامىيەمىزگە بېغىشلانغان قۇرۇلۇش نىزامنامىسى دەرىج (ئىلاۋە) قىلىندى. نىزامنامىدە نازارەتلەرگە بىرمۇنچە نىزام - قانۇنلار يۈكلەندى. ھۆكۈمىتىمىز تۈركلەرنىڭ ئاتا بوۋىلىرىدىن قالغان خەلقچىلىق، مەسلىھەتچىلىك ئاساسىدا قۇرۇلغاندۇر. بىزنىڭ لايىھەلىرىمىزدە كەمچىلىكلەرنىڭ بارلىقى تەبىئىي. لېكىن،

مىللەت مەجلىسى ۋە ھۆكۈمىتىمىز بۇلارنى كۆرۈپ تەنقىد قىلدۇ، تەسھىھ قىلدۇ (تۈزىتىدۇ) ۋە تەكمىل قىلدۇ (تولۇقلايدۇ). ئەلۋەتتە، ھەيئەت بۇنى بىلىپ تۇرۇقلۇق يالغۇز مىللەتكە خىزمەت قاتارىدا تەكلىپ قىلغاندۇر.

ئېھتىرام بىلەن: ئىلمىي ھەيئەت

پايدىلانغان ماتېرىياللار

- ئىستىقلال مەجمۇئەسى، 1933م، قەشقەر.
- يالقۇن روزى، «ئويغىنىۋاتقان ئەجداد روھى»، شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى، ئۈرۈمچى 2013 - يىلى 1 - نەشرى.
- شېرىپ نىياز خۇشتار، «شىنجاڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا ئۆتكەن شەخسلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، ئۈرۈمچى 2003 - يىلى 1 - نەشرى.
- مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا، «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»، ئوفسەت مەتبەئەچىلىك نەشرىياتى، ئەنقەرە 1987 - يىلى 1 - نەشرى.
- مۇسا تۈركىستانىي، «شەرقىي تۈركىستان پاجىئەسى»، سۈتۈق بۇغراخان مائارىپ نەشرىياتى، ئىستانبۇل 2008 - يىلى 1 - نەشرى.
- «شىنجاڭ پۇللىرى» رەسمىلىك توپلىمىنى تۈزۈش ھەيئىتى: «شىنجاڭ پۇللىرى»، شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت - فوتو سۈرەت نەشرىياتى - 1993 يىلى 1 - نەشرى.
- باتۇر، «يازغۇچىلار بىلەن سۆھبەت»، ئېلىكتىپ، يەر ۋە تارىخ يوق.
- سابىت ئىبنى ئابدۇلباقى، «شېرىك كالام»، تەكلىماكان ئۇيغۇر نەشرىياتى، ئىستانبۇل 2007 - يىلى 1 - نەشرى.

- خامادا ماسامى (ئۆمەر جان نۇرى تەرجىمىسى)، «شەرقىي تۈركىستان» (شىنجاڭ) دا مىللەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ تارقىلىشى» ئانا يۇرت ژۇرنىلى - 2014 - يىل 2 - سان.
- ئەركىن ئەكرەم، «چەنتۇ - خىتاي مەنبەلىرىدە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر كىملىكىنىڭ شەكىللىنىش جەريانى»، ئانا يۇرت ژۇرنىلى - 2013 - يىل 4 - سان.
- زەرىق قارىھاجىم قەشقەرى، «تەپسىرى زەرىق»، سۇتۇق بۇغراخان نەشرىياتى، ئىستانبۇل 2008 - يىلى 1 - نەشرى، 1. جىلد.

- http://www6.ub.lu.se/extern/dokument/pdf/jarring/Kashgar/Kashgar_Newspaper_Vol1.pdf
(2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
- http://www.uyghurislam.net/thread_235_1_1.html
(2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
- http://www6.ub.lu.se/extern/dokument/pdf/jarring/Kashgar/Kashgar_Newspaper_Vol1.pdf
(2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/12098,muhammedserifsufizadepdf.pdf?0>
(2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
- https://ug.wikipedia.org/wiki/%D8%AE%D9%88%D8%AC%D9%89%D9%86%D9%89%D9%8A%D8%A7%D8%B2_%DA%BE%D8%A7%D8%AC%D9%89
(2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
- https://www.rfa.org/uyghur/xewerler/tepsili_xewer/qasimjan_haji_12312010163816.html
(2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
- http://www.gokbayrak.com/haberler/cin_istihbarati_osmanli_sehzadesi_abdulkerim_efendiyi_oldurttu
(2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
- http://www.dogrulus.com/yazi/4805/DOGU_TURKISTANDA_SEHZADE_ABDULKERIM_EFENDININ_YETIMLERI.html
- <http://www.uygur.biz/Tarih/1286>

- (2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
- <http://uyghurmuslim.com/news/2/www.kalbsadasi.com>
  - (2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
  - http://uy.ts.cn/content/2008_12/22/content_138508.htm
  - (2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
  - https://ug.wikipedia.org/wiki/%D9%85%DB%87%D8%B3%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D9%8A%D9%88%DB%8B_%DB%8B%D8%A6%DB%87%D9%86%D9%89%DA%AD_%D8%B3%D9%88%D8%AF%D8%A7_%D9%83%D8%A7%D8%B1%D8%AE%D8%A7%D9%86%D9%89%D8%B3%D9%89_Musabayof_we_uning_soda_karxanisi
  - (2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
  - <http://qerindashlar.com/198/165/>
  - (2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)
  - <https://www.elkitab.org/wp-content/uploads/2017/06/FAJIE.pdf>
  - (2018 - يىلى 10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى)

بۇ ئەسەردە، ئەجدادىمىزنىڭ 20 - ئەسىرنىڭ ئىككىنچى چارىكىدىكى ھەربىي، ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، مۇستەبىت خىتاي ئىشغالىيەتچىلىرىغا قارشى مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ كۈرەش قىلىش ئارقىلىق، مىڭبىر مۇشەققەتتە قۇرۇپ چىققان مۇستەقىل «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دۆلىتىنىڭ كارتىناسىنى ئەينى چاغنىڭ مەتبۇئاتلىرىدا ئېلان قىلىنغان ئىلمىي پاكىتلار ئارقىلىق يورۇتۇپ بېرىشكە تىرىشتۇق.

تارىختا ئالاقىدار ماتېرىياللارنى بۈگۈننىڭ كۆزى بىلەن ئوقۇغاندا، تارىختا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقە ۋە ھادىسىلەرگە، شۇنداقلا ئۇ زامان تىلىمىدىكى كىشىلەرگە توغرا باھا بېرىش، ئۇلارنى ئۆزلىرىگە لايىق رەۋىشتە ھۆرمەتلەش ياكى ئەيىبلەش قانچىلىك قىيىن ۋە مۇشەققەتلىك بولسا، ئۇنى بۈگۈننىڭ ئەمەلىيىتىگە سېلىشتۇرۇپ ئىبرەت ئېلىش ئارقىلىق كېلەچەككە قاراپ توغرا يۆنىلىش بويىچە ئىلگىرىلەشمۇ شۇنچىلىك مۇھىم ۋە مۇشەققەتلىك ئىشتۇر.

جانابى ئاللاھتىن ئالەمچە ئىپتىخار بىلەن باشلىنىپ، تولىمۇ ئېچىنىشلىق قىسمەتلەر بىلەن ئاخىرلاشقان شۇ تارىخىي مۇساپىدىن ھەقىقىي رەۋىشتە ئىبرەت ئېلىپ، تارىختىكى مۇستەقىل جۇمھۇر - رىيەتلىرىمىزنى ئەڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئەسلىگە كەلتۈرۈشىمىزگە ئېسىپ قىلىشىنى تەلەپپەن. ئامىن!

تارىخ ھەقىقەت ئېڭىلۇر سۇنىماس،
ئۆلۈكنى قار بىلەن كۆمگىلى بولماس.
تارىختۇر ئۆتمۈشنى ئەسلەتكۈچ كومپاس،
كەلگۈسى ھاياتقا قانۇنى ئاساس.

ئابدۇلھەمىد راشىدىن مۇپتىھاجىم

